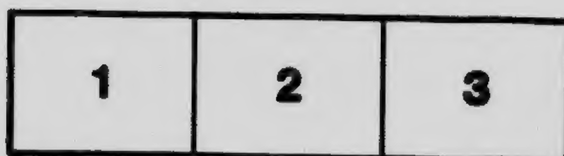
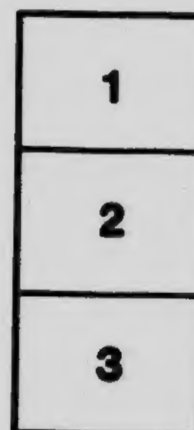
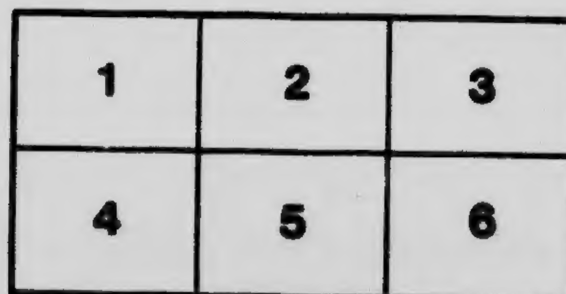

1
2
3

1
2
3

1
2
3
4
5
6

НАРОДНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 2.

"ПРОСЬВІТА"

КОБЗАР

Тараса Шевченка

ВІННІПЕГ, МАНІТОБА.

З друкарні Кан.-Української Видавничої С-ки
590 Прічард Евню, Вінніпеґ, Ман.

Тарас Шевченко

ВСТУП

Гірко жило ся нашому народови сто літ тому назад. Позбавлений власної держави, роздертий кордонами, втомлений довговічними боями о волю, стогнав він у чужому ярмі та мов недужий з просоня, згадував у казках та піснях колишні, красші часи. Згадував у Колядках та Щедрівках, як колись наші предки на срібних човнах, золотими веслами синї хвилї розгортаючи, по Чорному морю на далекі підбої плили, як в залізо закуті посували ся бездорожними степами на стрічу Половцям та иншим Азіятам, щоб боронити рідної землї, як за лицарську честь і славу свою та чужу кров проливали. І сьпівав народ-невільник в чудових своїх Думах, про козаків, вояків-невміряків, як вони сьвіт цїлий лицарством дивували, як перед ними тремтїли султани і як вони, через свою незгідливість власну долю запропастили. І снив ся тодї втомленому двірською роботою крепакови той час, коли за Хмельницького Україна вольною була стала, коли гетьман на сивому конї під малиновою хоругвою при

звуках дзвонів, сурм і литаврів у Київські ворота в'їжджав, коли посли від посторонніх королів з привітом до нього приходили, коли по довгих боях, здавало ся, мир і добро на Вкраїні настане.

І чи одно снило ся нашим предкам перед сто літами! Та нема нічо більш болючого, як сон нещасливого о щастю, невільника о волї, бездомного о власній хатї. А як раз такими бідними невільниками, такими безприютними наймитами в чужих панів були наші предки перед сто літами... Нинї нам ще далеко до нашої правди, а щож було тодї!

Та частина нашого народу, що оставала під Польщею, то є, між Дніпром а Карпатами, терпіла тяжкий гнет від панів-дідичів. В Польщі з давна було так, що хто не шляхтич, той не має ніякого права. Шляхта вибирала собі короля, шляхта радила на соймах, шляхта робила війну, шляхта мала землї і маєтки, суди й уряди, а хлоп не мав нїчого. Він був безплатним робітником свого пана, його наймитом, і невільником, з котрим пан міг зробити, що хотів. Пан був його господарем, опікуном, судією — всїм. Хлопови не вільно було нічо продати, ніде без дозволу панського піти, не вільно було більше худоби тримати, як пан позволив, навіть більше мір полотна виробити, як в дворі йо-

му приписали. Проти таким порядкам бунтував ся наш сільський народ і приставав до козацьких повстань. Але й між козаками знайшли ся такі, що не хотіли дати волї селянам та й самі такі панські порядки заводили. Звідти й пішли всілякі колотнечі, домашні сварки і війни, з котрих тільки наші вороги користали. Особливо вміла з того скористати Росія. Вона вдавала з себе оборонця віри і приятеля кривдженого народу Руського, вона ніби то боронила нас перед Поляками, а властиво тільки чатувала на нас, щоб і нас і Поляків під себе підбити та нашою кривдою розбогатіти.

Ніби то кричала, що Польща кривдить руський нарід в тих землях, що до Польщі належали, а якже вона робила з Русинами-Українцями, що за Хмельницького добровільно до Росії пристали? Закріпощувала їх що раз гірше, занапащувала тяжко здобуту волю, руйнувала наше добро і хотіла нас так винародовити, щоб ніде навіть українським духом не пахло.

В 1764 роцї, цариця Катерина "увільнила від гетманьства" останнього гетьмана України Розумовського і післала до нас, свого ґенерала Румянцева, з осібними інструкціями, себто з власноручним письмом.

В тім письмі нарікала цариця, що Украї-

на замало доходів достарчує скарбови російському і веліла Румянцеву перевести ревізію цілого краю, себто розглянути, де кілько народу живе, що той нарід має і які він податки повинен платити. Румянцев почав роботу з того, що нарід прикріпив до землї, то є, сказав: хлоп і поле то одно. Хлоп не тільки родив ся, щоб на тому полї для свого пана працювати, та йому й не вільно того поля нїколи покинути. Хотьби пан був не знати який недобрий, то хлопови не вільно під другого пана перейти, тільки мусить терпіти і мовчати. А що тії пани були часто-густо такими самими Українцями, як робучий народ, то тим самим для Росії виходила з того двояка користь, вона закріпощувала хлопа і викликувала ненависть до пана, бо мовляв, то не уряд, тільки пани угнїтають народ. Щоби ще гірше замилити очи, казала Катерина скликати в 1767 роцї осібну комісію, в котрій посли народні повинні були висказати свої бажаня. Українські посли казали, що нарід хоче, щоб на Україні вернули ся такі порядки, як були за Хмельницького, щоб нарід вибирав собі гетьмана і порядкував сам собою. Сьвященики жадали також давних порядків. За те Румянцев скликав военний суд і 33 депутатів Українців засуджено на смерть.

Так ішло дальше. На самі Зелені сьвята 1775 року підступом увійшли Москалї на Січ, де тодї атаманував кошовий Петро Кальнишевський, чоловік чесний і мудрий, збурили еї, розорали, а Кальнишевського вивезли далеко на північ, на остров серед ледяного моря. Тут він 26 літ, в страшній темници, без сонця й воздуху, серед гнюю і хробів тяжко карав ся. Потім Україну поділено на три намісництва. Заведено московське військо, суди, уряди, школи — всьо. Здавало ся, нашому народови прийшов конець. Хлоп був гірше худобини, сьвященик пішов під управу московських попів, панам українським понадавали російські ранґи й ордери, щож лишило ся Українї?

Як розібрали польську державу, то також і правобічна Україна перейшла від Поляків до Москалїв, тільки мала частина того краю, що зветь ся Галичиною, дістала ся під Австрію. Тутки зразу дихало ся нашим людям трохи вільнійше. Влекшено дещо панщизняних тягарів, поміряно землї, заведено суди, навіть в школах запроваджено вчасти науку в руській мові, але темний нарід не вмів з того скористати так, як треба, і що йно тепер обстоює сильнійше за своїми правами. Словом — на Українї настали такі часи, що здавало ся нема для неї ніякої ра-

ди. Гинь і тільки. Та невмируща народна душа перетерпіла ті злидні. Робучий народ, хоть змордований, скатований, хоть позбавлений всякого права, не забув своеі мови, не перестав любити своеї землї, не забув сї своеї минувшини. А між панами також лучали ся такі, що їм в російських фраках невигідно було ходити, вони стали витягати зі скринь старі козацькі контуші, стали зітхати до давних порядків, до давних часів, про які писали наші лїтописі, розказували старцї та сьпівала народна пісня. І між священиками також бували такі, що почали, як колись, говорити проповіди в народній мові та дихати на нарід свобіднійшим духом. Той настрій підхопив **Іван Котляревський** і написав віршами книжку **"Перелицьована Енеїда"**, котра дала початок нашій обновленій лїтературі. В тій книжцї змалював Котлеревський рідною мовою, такою, як хлопи говорять, веселим способом великий образ житя на Україні на переходї з XVIII в XIX столїтє. За Котляревським пішли другі, особливо Квітка Основяненко, що перший почав описувати, як жиє сільський народ; як він любить, тужить і вмирає. Поруч них писали инші. Але всі вони не посягнули до глибини народньої душі, всі вони не обгорнули оком цїлої України, не оглянули ся позад се-

бе в давні-давні часи, не вміли зазирнути в будучність, щоб своїм і чужим розповісти, хто ми таке, чого ми хочемо і до чого ми йдемо.

Се сказав що йно наш великий поет Тарас Шевченко. Що йно він кинув нашим ворогам гірку правду в очи, а народови сказав ясно й виразно, що він український народ, котрому належать ся такіж самі права на житє та на поступ, як мають инші народи, щасливійші від нього. Він перший учив нас, що Україна, сьвяте, велике слово, котрого поганити анї зрадою, анї иншими гріхами не вільно, що душа наша не вмірає, що в своїй хатї своя правда і сила і воля! Він перший розтворив перед нами могили, щоб ми почули голос минувшини, він перший зазирнув в будучність і сказав нам, як і куди прямувати до лучшої долї. А промовив він до нас так пророчисто, так вхопив нас за серце своїм словом, що ми вперве побачили, яка та наша мова гарна і богата, що ми вперве зрозуміли, який то тяжкий гріх ту мову кидати та промінювати єї за ворожу. А такий мав він дар складати прегарні вірші про нашу долю й недолю, що ті вірші не тільки своїм землякам, росою на спрагнену душу впали, але й посеред чужих зєднали йому гідну честь а цілому народови славу.

Ось чому кождий Українець і Українка, кожда навіть наша дитина повинні знати, як жив, сьпівав, мучив ся за Україну і вмер за неї еї найбільший поет, Тарас Шевченко, ось чому то в 57 літ по його смерти видає Інститут "Просьвіта" у Вінніпеґу отсю книжочку.

Тарас Шевченко в молодім віці

Хата, де родив ся Тарас Шевченко.

Житє Тараса Шевченка

Молодість Тараса Шевченка.

Далеко від нас, за Збручом, в київській землї, є повіт Звенигородський, а в тім повітї велике і гарне село Моринцї. Там родив ся Тарас Шевченко дня 25. лютого ст. ст. 1814 року. Батько його звав ся Григорій Шевченко, а ще кликали його Грушівський, мати Катерина Бойківна. Григорій Шевченко походив з сусїднього села, Кирилівки, а до Катерини Бойківної він тільки пристав, як і тепер пристають у нас люди. І Григорій і Катерина були крепаками недоброго пана Енґельгардта, а як то жило ся крепакам то ми вже зі вступу знаємо. Вони не мали нї волї нї права, працювали за дурно на ланї панськім, кільки пан казав, а собі хиба на досьвітках, або в недїлю могли що зробити. Їх продавали, міняли, навіть в карти програвали, як худобину, та ще били, калїчили, поганили, якби крепак не мав душі, нї чутя нїякого. Як панови подобала ся яка крепачка,

то кликав ei до двора і робив з нью, що хотів, а як наскучила ся, то казав кому будь з нью женити ся і на те не було ради. Крепак — то значило невільник, ще гірше — ні би робуча худобина.

Оттаке то житя було й родичам Тарасовим. Гірко мусіли вони працювати, щоби вдоволити зросийщеного Німця, пана Енґельгардта. А Григорій Шевченко не дурний був чоловік, і ремесло знав і чумакував іноді і до всякої роботи був спосібний. Та як оженив ся, як прийшли дрібні діти, то годі було всидіти в Моринцях і він з родиною переніс ся до Кирилівки, що також належала до того самого пана Енґельгардта. Тут, в Кирилівці й минули дитячі літа Тарасові. Було се дуже гарне село, з чистою рікою та зеленими левадами, "неначе писанка село". Але людям жило ся тут, не як в раю, тільки як в пеклі. Від часу, як карали гайдамаків, хлоп був заєдно предметом кари, а в часах, про які мова, знущаня над крепаками дійшли були до самого верху.

Гірше вже й не могло бути.

"неволя,
Робота тяжкая... Ніколи
І помолитись не дають."

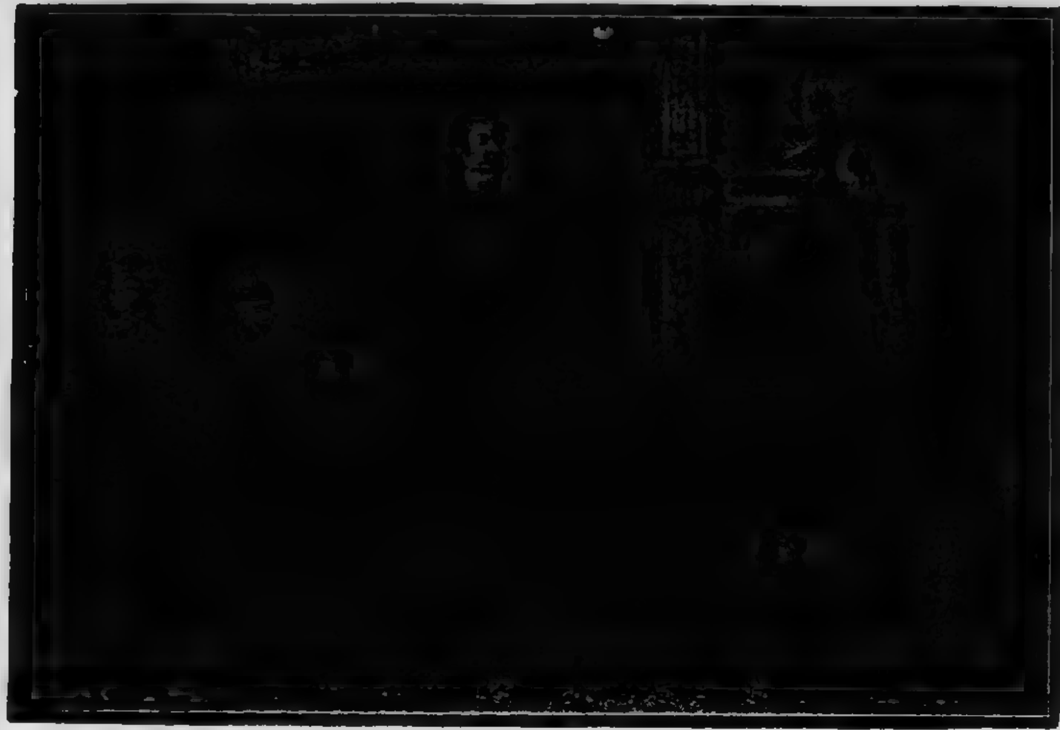
Батько й мати вічно на панщині, діти росли самі, як квітки самопадні.

Малий Тарас з сестрою Катериною.

А було їх, крім Тараса, пятеро, двох хлопців та три дівчині. Найстарша з них, Катерина, заступала маму; вона і господарства доглянула і хаті облад дала і молодшу рідню помила та почесала.

Єї то згадує Тарас з великою любовю, називаючи "ніжною, терпіливою, незабутньою". Та не було Катерині й коли доглянути за живим Тарасиком так, якби вона була може й хотіла і хлопець бігав собі то разом з иншими сільськими дітьми, то сам по саді, леваді, понад річкою, а часом забігав аж на степ та на могили, звідки видно богато сьвіта, де шумить вічний вітер, навіваючи сум та тугу. Мале хлопя привикало думати та вслухувати ся в ті степові думи, що, казавбись, хтось їх з під могил сьпіває. Раз навіть пустив ся був у сьвіт, бо говорили йому, що небо стоїть на зелізних стовпах, так він хотів тоті стовпи побачити. На щасте наїхали чумаки та забрали малого мандрівника назад до батьківської хати. А хата та була собі як і другі сільські хати. Стара, з почорнілою стріхою, тільки вибілена чистенько. Коло хати яблуня, круг неї квітник найстаршої доньки, Катерини, при брамі стара верба, за вербою стодола, дальше стіжки збіжа, а там сад і левада. По леваді шумів ручай. В отсім ручаю під навислими лопу-

Малого Шевченка застає дідич Енгельгард при мальованю і велить за те

хами купаеть ся “біляве хлопя (себто сам Тарас), ви' упавшись, перебіжить через долину, прибіжить в сад, впаде під першою грушою, або яблунею і засне спокійним, незворушеним сном”. Та не довго трівало таке житє. Як минуло Тарасови 9 літ, померла йому мати. Біда і нужда поклали єї у могилу. Батько не міг собі дати ради з дрібними дітьми (Катерина віддала ся передтим), він мусів оженити ся в друге. В хаті почало ся пекло. Прийшла мачуха і привела своїх дітий, бо вона також була вдовою. Між зведенятами почала ся ворожнеча. Мачуха ставала по стороні своїх власних дітий і кривдила сиріт. Особливо Тараса не любила, товкла його та карала нераз невинно, замість свого власного синка, злодійкуватого Степана. Часто мусів Тарас тікати перед злою мачухою з батьківської хати та крити ся у бурянах. По двох літах помер і батько Тараса і він остав ся круглим сиротою. Замість спадку лишив Григорій Шевченко свому синови, Тарасови, ось таку ворожбу: “З нього буде або ось дуже добре, або велике ледащо; тим то для нього мій маеток не має ніякої ваги.”

Воно так і сталось. З Тараса вийшло щось дуже велике, а маетки не мали для ньо-

го ніколи ніякої вартости. Стояв він висше їх.

Вчити ся почав Тарас ще за житя свого батька, в місцевій школї в Кирилівцї. В Ро-

Автопортрет Тараса Шевченка

сії тодї вчили дуже плохенько. Се були школи, в яких учителювали дяки. Стояла така

школа звичайно біля церкви, обідрана, брудна, з повибиваними вікнами. Лавок у ній не було, ан таблиці, нічого, тільки один довгий стіл. Хто прийшов скорше, то містив ся при столі, хто пізнійше сідав на долівці. Учедники приносили зимою дрова на топливо, дещо їди собі й дякови, самі замітали хату і самі на себе ладили різки. Без різки не було тоді науки. За що будь зараз і били школяря, а в суботу, то по черзі перебивали усіх. Брав і Тарас, особливо від дяка Богорського, страшенного пяниці. А всеж таки навчив ся письма і навіть ходив при мерцях читати псалтиру. Та не туди його тягло. Він любив малювати і хотів стати малярем. Отже втік з кирилівської школи і пішов до Лисянки, де був диякон-маляр. Той спершу казав молодому малярчикови носити з ріки воду та розтирати фарби. Тарас покинув його й пішов до другого. Той другий глянув хлопцеви на долоню і заявив, що з нього нічо не буде. Зажурив ся хлопчина і вернув назад до Кирилівки. Тут став за громадського пастуха. Але який там пастух з такого хлопця, що його душа тягне до книжки й до малярства! Зачитає ся, а худоба зайде в збіже та наробить шкоди. Кинув Тарас череду та пішов на службу. І наймит з нього також був мабуть не найлучший, бо тиняв ся

з місця на місце. А по кількох літах таки не видержав і пішов аж до Хлипнівки, до одного маляря, щоби знов почати науку. Маляр не

Приятель Шевченка
артист-маляр Карло Брюлов

хотїв приняти Тараса без дозволу панського і післав його до управителя дібр Енґельгарта щоб дав йому на письмі, що Шевченкови ві-

замість того, забрав нашого поета до двора на кухту, а з кухти перевів його на лакея. Тепер щойно почала ся Тарасова неволя. Сиди в панськім передпокою та чекай, аж пан покличе, щоб подав щобудь, або пішов куди. А в ночи пильнуй панських дверий, як собака. Та ще не питають, хочеш, чи не хочеш, а мусиш їхати з паном; куди він, туди й ти. Забрав Енґельгардт Шевченка та повіз його з рідної України на чужину. Згодом він переконав ся, що Тарас має справді хист до малярства і що з того може бути добрий дохід, отже сам дав його на науку до маляра Лямпі у Варшаві, а пізнійше в Петербурзі, до Ширяєва. Ширяєв казав Тарасови малювати підлоги та паркани і марнувати на се найкрасші літа молодости. Та наш малярик хоть прихапцем, а все таки брав ся до иншого малярства — до образів. Біжить, бувало, до якої роботи в місті, стане в міськім саді і рисує статую. Або вечером, на роботі, зайде туди та до місяця відрисовує собі всілякі різьби. Так стрінув його раз Іван Сошенко, маляр, Українець, що перебував у Петербурзі.

Він то подав нещасливому землякови руку і поміг йому добути ся з пропасти неволі на сьвіт свобідний. Сошенко пізнав ся на тім, який то Тарас спосібний, запрошував його до

льно вчити ся малювати. Але управитель себе, давав читати добрі книжки та знакомив з передовими, що найславнійшими людьми, Українцями й Москалями. Між Українцями

Приятелька Шевченка: княгиня Репніна.

пізнав тоді Тарас Евгенія Гребінку, знамени того байкаря, а між Москалями поета Жуков ського й артиста Брюлова. До талановито-

го крепака-Українця повертали ся вони людяно, як до свого чоловіка, а дальше й задумали велике, а добре діло, висвободити його на волю. Енґельгардт заправив 2.500 карбованц в, на тодішні часи дуже великі гроші, в десятеро більші, як нині. Щоб їх добути, змалював Брюлов портрет Жуковського, той образ продали і заплатили Енґельгардтови за Тараса. Стало ся те 22. цьвітня 1838 року. Того дня найбільший наш поет з невольника став вільним чоловіком. Що йно тепер став він жити, як чоловікови годить ся.

Шевченко на волі.

Трудно подумати, який то був наглий скок. Якби хто з одного берега, болотнистого, терном та глогами порослого, перескочив понад глубочезною прірвою на другий — рівний і гладкий. Радував ся Тарас непомірно своєю волею, та одна тільки думка смутила його, а то, що родина й земляки остали й на дальше на тамтім страшнім боці, що вони й дальше були крепаками.

Охолонувши трохи, записав ся до малярської академії, до якої яко крепак, не мав перше вступу. Те, о чім він перше тільки снив та мріяв, стало ся тепер дійсною прав-

дою. Крім малярства ходив також Тарас на університет, читав богато книжок, провадив розмови з мудрими людьми і де тільки міг, та як міг, вчив ся, й осьвічував, бо знав, що великого дару, яким його наділено, марнувати не вільно. Академія вміла оцінити і талант Шевченка і його працю та давала йому всілякі нагороди. Колишній крепак, пастушок від овець, кухтик і лакейчук робив ся славним чоловіком. З заробітків малярських посилав він тепер що міг своїй бідній родині, бо належав до тих добрих людий, що хотя вийдуть в пани, то свого хлопського роду не цурають ся, а своєї родини, анї тої близшої, сестер, братів, свояків, анї ширшої, то є, вітчини, не забувають, тільки всюди, на кождім кроці журять ся їх долею. та радіб їм якусь поміч дати. Найкращим доказом тої журби є вірші, які почав тоді писати. Другий на його місці, тішив би ся своїм щастєм, волею, славними товаришами, малював, продавав і гуляв, а він заєдно думав про свою рідну Україну, про нещасливих земляків-невільників і свою тугу-журбу, свою горячу любов, переливав в такі чудові піснї, яких не написав ніхто більше, анї перед ним анї по нїм. Ті вірші зібрав один із знакомих дідичів, Мартос, і видав їх 1840 року в Петербурзї окремою книжочкою "Кобзар". От-

се й найславнійша та найцінніжша книжочка, яку ми маємо. Вона зробила більше як можна часом зробити війною — привернула нам затрачену сьвідомість народню, немовби відшукала нам загублену вітчину. В тій невеличкій книжочці змалював Шевченко тодішню нужду народню, розповів, як той нарід на своїй землї невільником ходить, як над ним вороги сьміють ся, як вояки московські нашим дївчатам сьвіт завязують, як нема кривди, котроїб ми не зазнавали. А разом з тими гадками переносив нас Шевченко у давну давнину, котра хоть також мала свої гріхи, але супроти нинїшнього пекла була вимріяним раєм.

Було колись в Українї
Ревіли гармати;
Було колись Запорожцї
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу і волю, —
Минуло ся, остали ся
Могили по полю!

Люди плакали, читаючи отсї гарні, правдиві, а такі сильні слова. Не один пан, що забув про свою бідну вітчину-Україну, вертав тодї до неї як блудний син до батька, не оден немов у друге родив ся Українцем. Чуда творила та золота незрівнана книжка!

На другий рік, то є 1841 видрукував Тарас свою найбільшу поему "Гайдамаки", в котрій розказав, що творило ся на Україні за часів хлопського бунту гайдамацького, або як нарід казав за коліївщини. Не хотів він заохочувати земляків до крови та до пожежі, тільки рад був показати сьвітови, до якого то зла доводить кривда та неволя і як то одної землі діти, в гніві та ненависти потрафлять себе взаїмно нищити. І малюнки Тарасові і його поезії придбали йому широку славу. Молодого поета-маляря радо витали в найкращих домах столичних і найславніїйші люди в Петербурзї охоче знакомили ся з талановитим Українцем.

Та Шевченкови було того замало. Він хотів побачити вільними очима свою рідну Україну, подивити ся на степи широкополі, на Дніпро, на кручі, хотів пригорнути до груди свою рідню та побути поміж своїми людьми. В 1843 роцї поїхав Тарас на Україну. Се була найгарнійша хвилина в його бідолашнім житю. Молодий, здоровий, славний іде поет туди, звідки виїхав бідним, невільником, слугою. Всюди витають його радо, гостять, величають ся ним. На його честь роблять богаті пани великі пири і кождий рад пізнати талановитого Українця, що так недавно то-

му був лакейчуком-крепаком, а тепер став славним малярем і поетом.

Але Шевченка не затуманили отсї пири та гулящі забави. Він побачив, що на Україні не поліпшало, а ще гірше тепер зробило ся, як було перше. Нарід пропадав у темности, в нуждї та в неволї.

Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли:
Німі на панщину ідуть,
І діточок своїх ведуть.

І з його груди вирвав ся крик болю і розпуки:

Сьвіте тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?

Він став писати такі твори, як "Розрита могила", "Чигирин", "Сон". То тужив на руїнах давної слави, то страшними красками малював теперішню біду, то громовим голосом кликав катів-гнобителів, щоб схаменули ся і перестали творити кривду. Ніхто не промовив за бідним, поневоленим хлопом так рішучо, голосно, а красноріччиво, як Тарас. Він був у ті страшні часи гнету та неволї немов із самого неба зісланим апостолом волї, братерської любови, оборонцем бідних і угнетених. Того йому анї робучий народ, анї

історія вселюдського поступу ніколи не сьміє забути. Та рівночасно повертав ся він також з всілякими добрими, а щирими радами до другої сторони, а саме до тих кривджених і гноблених. Він кликав до них:

Учіте ся брати мої,
Думайте, читайте,
І чужого научайтесь,
Свого не цурайтесь, —

До панів українських кликав Тарас:

Обніміте, брати мої,
Найменшого брата,
Нехай мати усьміхнеть ся,
Заплакана мати.

А щоби нещасливому народови подати преціль якусь кроплину цілющого ліку, він сьпівав, що "наша дума, наша пісня, не вмре не загине", що "встане правда, встане воля" і що в "своїй хаті своя правда". А коли ми нині перетрівали і крепацтво і панщину, коли ми не впали духом, коли перед нами розтвирають ся двері лучшого житя, та поезія Шевченка богато дечого причинила ся. Вона наших ворогів трівожила, а нас вона і потішала і навчала і заохочувала до житя.

Не знаю, чи завдячує який народ свому найбільшому поетови тілько, кілько український народ завдячує Тарасови. Та богато з того, що він нам приказував не здійснили

ми до нині. До нині ми не вчимо ся так, як треба, до нині ми не пригорнули до себе найменшого брата, до нині ми не маємо власної хати. До нині Тарасові слова не втратили своєї ваги. Ми мусимо дбати, щоб вони як найскорше здійснили ся до останка.

Побувши на Україні, відвідавши славний монастир Межигірського Спаса і незабутний січовий остров Хортицю, посумувавши на руїнах слави та поплакавши над недолею земляків, він вернув у Петербург кінчити академію штук, себто високу школу малярську. А як дістав сьвідоцтво на "вольного артиста" і золотий медаль, то вдруге вибрав ся на Україну, щоб жити серед своїх людий та для рідної землї посьвятити свої сили і великий дар божий — маляра і віщого поета. Відвідав родину, об'їхав знакомих і повернув до Києва, столиці України. Він чув, що тут йому місце: Незабаром дістав при однім уряді (при археографічній комісії) місце рисівника. Мав їздити по Україні, рисувати старі церкви, замки, всілякі давні будівлї, щоб вони до решти не пропали та готовив книжку "Живописна Україна". Крім того і поезії не занедбував. З під його пера вийшли прекрасні поеми "Невольник" і "Наймичка", премудре посланіє "До живих і мертвих" та грізний акт обжалованя царів-де-

спотів "Кавказ". Його добра приятелька княгиня Репнїна, позаходила ся також коло того, що Тараса зроблено учителем малярства в київськім унїверситеті (в найвисшій школї), котрий недавно тому відкрили. Так відчиняли ся перед нашим поетом вигляди на дуже гарну будучність на те, що він буде мати запевнене жите і без журби буде міг працювати і для малярства і для української поезії.

Але хто годен вгадати свою долю? Щасте як полохлива пташка. Здаеть ся ось-ось піймаеш його, а воно знїметь ся, розпустить синї крила та полетить за далекі ріки і високі гори.

Так було і з Шевченком.

В Київі зібрав ся тодї гурток молодих Українцїв, мудрих розумом, а гарних духом. Хоть паничі, почали вони пильно журити ся недолею простого народа та роздумувати над тим, якби то зробити, щоби і хлопови було лекше дихати і для України, щоби прийшли які красші часи. Бачили вони, що російський уряд тільки жовнїра на війну та податки всїлякі вміе брати, що він радби сьвіт цїлий загорнути, але о те, як народам під його управою живеть ся, він не дбае. Та ще надивили ся вони, як панство українське, дїдичі величезних маетків, котрим за часів царя

Миколая I. не вільно було займати ся ніякими горожанськими занятями, всі свої сили і всі свої маєтки витрачували на балї і забави, як пили чорно запивали ся, як села в карти програвали, як дорогий час гаяли на глупі витребеньки. Отже й постановили вони пильно працювати над тим, щоб такі погані порядки перемінити. І то не тільки в Росії, але всюди, де живуть Славяни т. є. — Українцї, Москалї, Поляки, Чехи, Серби, Хорвати, Болгари, Словаки і Словінцї. Бо, звісно, що найбільші вороги Славян, се ніхто инший тільки їх рідні братя Славяни, тільки сильнійші від них, що слабших братів дістали у свої руки. Особливо Українцї тую любов славянську сильно на своїй скірі відчувають. Отже хотїли вони ширити гадку, що Славяни то рідні братя, сини одної матери, Слави, що вони себе повинні близше пізнати, полюбити і не кривдити, тільки спільними силами добувати славну будучність. Такі гадки називають ся славянофільством. Тількиж навіть такої красної та ясної думки кождий вживає на свою користь. Чех страшить Німця, що мовляв, уважай, Німче, бо за Чехами стоїть великий наш брат, Славянин російський, а знов Поляки радіб в імя славянського братерства подїлитись з Москалем панованем над нами, а Москаль прямо

каже, що "всї славянські ріки повинні зілляти ся в російському морі", себто, що всї Славяни повинні стати Москалями. Та не про таке славянофільство думав Шевченко і його товариші: Костомаров, Куліш, Гулак, Білозерський, Пильчиків, Маркович і Навроцький. Вони хотіли, щоб усї народи славянські зійшли ся у велику державу, але щоб кождий з тих народів великої славянської держави порядкував собою, а тільки, щоб проти ворога одноцільно вони ставали. Та ще бажали вони, щоб в тім славянськім сьвітї не було гнобителя і гнобленого, кривдника і покривдженого, пана і невольника, тільки, щоб всї горожани тої держави мали однакові права. Не одного доброго бажали отсї люди, що склали тайне товариство та назвали його "Кирило-Методіївським брацтвом", що то ніби один другому мав бути братом.

Але Росія таких думок і таких товариств ніколи не любила і не любить. Єї по душі одно: "слухай і мовчи"! Слухай, як тебе кнутом валять, як тобі язик з горла видирають, як тебе на край сьвіта під японські кулї мов товарину гонять, як тобі сестер насилують і жінок неславлять — слухай і мовчи, спод̈ваючись, що за твою терпеливість сьвятїйший синод відчинить тобі двері раю.

А що, як раз тоді, перед 1848 роком на

заході Европи почав народ повсюди ворушити ся, домагаючи ся волї, то Росія пильно взяла слїдити за тим, чи в еї державі не захочують чого доброго які ворохобливі люди. До того вживала вона шпігунів, то є таких нікчемних запроданців, що за Юдин гріш рідного брата готові продати. Таких людий там ще до недавна вишукували, казали їм вдавати приятелїв волї і поступу, казали вкручувати ся в так звані революційні товариства, а потім видавати найкрасших людий на муки і на смерть. Такі шпігуни називають ся в Росії провокаторами і вони богато роблять лиха, бо спинюють поступ і волю, котрої народам Росії треба було так, як рілї дощу в посуху. Такий то Юда вкрутив ся був також поміж "Кирило-методіівських братчиків", підслухав що вони говорять і чого хочуть, а потім побіг до поліції та за подлий гріш продав ті тайни. Заворушило ся в царських урядах, якби хто в гадюче кубло розпалену головню кинув. "Розпни! Розпни їх за те, що добра ближньому свому бажали"! Братчиків, хто тільки був у Киеві, схоплено і — до тюрми з ними. Тюрма се перший лік на бажане волї, а потім ідуть кнути, каторга, Сибір, або й шибениця. Як цареви-батькови сподобаеть ся.

Коли починали ся гоненя братчиків, Шев-

ченка в Києві не було. Він перебував на весілю свого приятеля Куліша з Анною Білозерською, пізнійшою письменницею, Ганною Барвінок, котра й досі живе. Були се його добрі други і Тарас радо поїхав до них на весіле за боярина. Весіле відбуло ся по Різдві 1847 року в Оленівці, Борзенського повіту. Гостий на весілю були повні сьвітлиції, бо Білозерські були собі засібні та гостинні люди. Тарас тішив ся щастем молодих своїх другів і ходячи по салї сьпівав свою улюблену пісню:

„Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірняя,
Ой вийди, вийди, дївчинонько моя зірная".

Гостї втихли, бо як каже Куліш, такого гарного сьпіву вони з роду не чули. На тому то весілю було постановлено, щоб Шевченко виїхав за границю, звидїти трохи сьвіта і повчити ся дещо більше, як можна було навчити ся в Росії. Молода Кулїшева давала на ту цїль свій посаг, а Тарасови годї було не приняти щирого дарунку від своїх приятелїв. І ось веселий, розрадуваний гарною гостиною, задивлений в ясну будучність їде Тарас з весїля до деяких своїх знакомих, задержуеть ся трохи довше у дїдича-Українця Лизогуба в Седневі, а звідси 5. цьвітня 1847 р. спішить у Київ, щоб почати учителюванє в університетї. От вже перед ним

блищить проти сонця хрест Лаврської дзвіниц , а от і батько Дніпро, що широким голубим поясом підперезав Київ, от і пором, от і берег Дніпровий — ще хвилина і поет нанятим візком перелетить до своїх товаришів братчиків Кирило-методіївських, а найперше до Миколи Костомарова, котрого так щиро любив, коли нараз біля візка, на який садовив ся поет де не взяли ся жандарі й поліціянти. Старший з них підступає до Шевченка і питаєть ся рішучо:

— Чи ви Тарас Шевченко?

— Я. — відповідає поет.

— Так я вас арештую — заявляє поліціянт, скаче на віз і каже їхати до ґубернатор[illegible]

Пращайте товариші та други, пращай рідне, що від славного свояка дожидалась підмоги, пращай Україно, і ви рожеві надії, і ви молоді, невернуті літа!

Щастє знялось і полетіло далеко, ген далеко...

Шевченко опинив ся в неволї.

Шевченко в неволї.

Замість на унїверситет, де Тарас мав стати за професора, повезли його в "кутузку", т. є. київський кримінал, в огидну нору, куди замикають найгірших горлорізів. Там

без страви, котра моглаби чоловікови крізь горло перейти і без постелї, а тільки на перегнилій соломі, перебув наш поет три добі. Четвертої днини повезли його аж в Петербург бо в Києві не хотли судити таких великих злочинців, як Шевченко й инші члени Кирило-Методіївського брацтва. Слїдство вели що найвисші поліцаї та жандарі і здавали рапорт самому мареви. Почали ся переслухованя, допити, підхоплюванє на словах, підмовлюванє до зради товаришів (розумієть ся не дурно, а за нагородою), словом всї тії практики, якими Росія здавна вславила ся перед сьвітом. Як тебе в такий спосіб тижнями цілими зачнуть неволити, як ти не матимеш нї дня свобідного, нї спокійної ночи, а ще, коли ти людина не тверда духом і слабосвита тїлом, то захитаєш ся і впадеш на колїна, благаючи ласки. Так і зробили деякі слабодухи. Тільки не Шевченко. Він держав ся гідно, як на великого чоловіка пристало. Казав, що скрізь, куди не ступив, чув тяжкі нарікання на царя і на царський уряд, казав, що на Україні бачив страшний гнет цілого народу і особливо хлопів, що там від старців до дїтий всї кленуть свою долю, — тому написав свої революційні поеми. Нарештї 15. мая арештованих поставили до очий з доносчиком Петровим. Той Юда Іс-

каріотський говорив, що братчики мали тайне товариство, що вони страшенно лаяли й лихословили царя, що хотіли розвалити

Тарас Шевченко в салдатськім мундурі.

Росію, а збудувати незалежну Україну, без хлопа і пана. Братчики перечили тому. Тоді шеф жандарів, граф Орлов, начав тупа-

ти ногами, страшенно кричати й грозити, що всіх покарае смертию.

Костомарів зблід і опустив руки. Але Шевченко переходячи поруч нього сказав бадьоро: "Не журись, Миколо! Ще ми будемо разом жити".

В тиждень пізнійше скінчено слідство, списано "доклад" і предложено цареви Миколї І. Про Шевченка писало ся там: "Шевченко, замість вдяки до царської родини, писав мовою українською найбаламутнійші вірші. В них він то плаче над кривдою України, то розповідае про колишню козацьку славу, то поганими словами осьмішуе царя і його семю. А що Шевченко придбав собі такими творами славу знаменитого поета, тимто вірші його двічи шкідливі й небезпечні. Тому, писали слідчі, — треба Шевченка як людину кріпкого здоровля віддати до оренбурського війська та казати начальству, щоб за ним пильно доглядало."

Цар Миколай І., прочитавши се, дописав власноручно: "Під найпильнійший догляд, заборонивши писати й малювати".

Так спала на Шевченка потрійна кара: прогнане з рідного краю, військова служба без терміну і заборона писати й малювати. Над сподіване тяжка кара. Шевченко любив свою рідну землю, свої степи, могили,

Дніпро і отсе мусів їх кидати Бог вість на
як довго: Шевченко любив малювати та
писати вірші, бо підшептував їх нашому по-
етови якийсь висший голос і отсе йому за-
казують писати й малювати; Шевченко
гидив ся військом і ненавидів салдатів від
малої дитини — і отсе кажуть йому носити
збрую. "Коли-б я був душогубом і кровопий
цем, каже поет, то й тоді не можнаб було для
мене придумати гіршої кари". Дня 31. мая
1847 року вивели Тараса Шевченка з казнї
на тюремне подвіре і посадовили на бричку.
Сідаючи, глянув поет на тюремні вікна і в
однім з них побачив Костомарова. Зняв ша
пку і привітно усьміхнув ся.

Затуркотіли колеса. Віз виїхав з подвіря.
Далека перед ним дорога!... Їхали день і ніч,
розстайними кіньми, і робили 30 миль на
добу. Пити, їсти, відпочати можна було ті-
лько тоді, як перепрягають коний. А як зло
чинець не видержить такої дороги, то що то-
ді?... Нічо. Тим лучше. Буде менше клопо
ту і йому з урядом і урядови з ним. Та Шев-
ченко видержав і по тижневи тако шаленої
їзди, приїхав до Оренбурга. Орэнбург се
було місто засланців. Особливо висилали
туди Поляків. що бунтували ся проти Росії,
але бували тут й Українцї. Отже власти зда-
вало ся, що для Шевченка се за гарне місто

і вона його пігнала ще дальше в пусті степи до Орська.

Орськ, се місто степове. В осени тут таке болото, що верблюди топлять ся на дорозі. Нігде ні дерева, ні квітки. В літї горячо, а в зимі страшенний мороз і такі сніги, що хати цілком засипає. Нинї отсе місто має кілька будинків трохи гарнїйших і кілька тисяч людий, а в часах Шевченка була се нужденна оселя, обведена земляним валом з білою церквою та з довжезною, понурою казармою. Довкола безлюдний степ, Богом забута пустиня... Страшно дивити ся, а не то жити.

Тут записали Шевченка до компанії, дали йому число, дали військовий, за т сний на нього одяг, і приставили "дядька", себто вояка-доглядача, що день і ніч мав за поетом слїдити... Чи знаєте ви, яка то мука, коли за Вами, як тїнь волочить ся такий товариш коли ви анї кроку самі не годні зробити, коли вас таким способом немов приковують до людини, котрої ви не любите й видїти не хочете?... Таж то вдуріти можна. О 6-тій годинї рано будив барабан жовнїрів і вони йшли на муштру, вчити ся маршу та орудувати оружєм. По трьох годинах такої науки давали якоїсь трохи нікчемної страви, потім знов дві годинї муштри, потім школа, ве-

Т. Шевченко в Ново петровській фортеці.

чера і о 9 годині жовніри лежали в смердячій хаті на вояцьких причах, оповідаючи собі, кому нині спороли плечі, а кому вибили зуба.

Бійка, галас, крик, сороміцькі, непристійні сьпіви, бруд і піянство, от що було тепер докола Шевченка. Анї чим ока звеселити, анї чим пот.шити душу, анї розігнати тугу. Тільки день за днем котить ся, як каламутна филя, тільки та муштра, тільки той доглядач! Часом вирвав ся Шевченко з отсеї гнилої нори та вибіг за місто, в степ. Але мала потіха. То не український степ. На Україні

степи мережані
нивами, ланами,
високими могилами,
темними лугами.

А тут — бурян, піски, тали,
і хочби на сьміх де могила
о давнім давнї говорила...

Неначе люди не жили!
Од споконвіку і до нинї
ховалась від людий пустиня
а ми таки еї найшли.

Знайшли еї наші вороги люті, гробокопателї волї. Там минули мужеські літа нашо-

го великого поета, там змарнувала ся його сила, котра чудеса могла на Україні творити.

Поет захорував зразу на гостець, який його страшенно мучив, а дальше на цинґу. Кріпке здоровля марніло, як у спеку степова трава. Волосє стало випадати, чоло підлазило в гору. Горячі очи потухли, лице жовкло, голова хилила ся в діл. До того листи з України приходили дуже рідко і поетови здавало ся, що його живцем закопали в гробі.

На другий рік виправили його разом з другими на Аральське море, розслїджувати його непривітні береги. Два роки перебував там Шевченко, а як він дивив ся на то море, то найкрасше видно з поетичного вірша:

І небо невмите, і заспані хвилї,
і понад берегом гет-гет,
Неначе пяний очерет
без вітру гнеть ся. —

Боже милий,
чи довго буде ще менї
в отсїй незамкнутій тюрмі,
понад отсим нїкчемним морем,
нудити сьвітом?

Мовчить
і гнеть ся мов жива
в степу пожовклая трава.
Не хоче правдоньки сказать,
а більше ні в кого спитать.

Та всеж таки знайшли ся поміж офіцирами добрі люди, що стали милосердити ся над нещасливим поетом і почали йому давати деякі пільги.

Алеж знайшли ся ще й такі люди-гадюки що зараз донесли об тім до Петербурга, Шевченка засадили на пів року до тюрми, а потім пігнали ще дальше, до гіршого місця, до Новопетровської кріпости. Тут він і добув кари. По вісім годин денно муштрували його, ні на хвилю не спускали з ока і навіть чоботи перетрушували раз враз, чи не ховає він там якого олівця, або клаптика паперу. Цілих шість і пів літ з жития Тараса Шевченка пропали для нас безслідно. Серце поета почала обгортати розпука.

Неначе лютая змія
Ростоптана в степу здихає,
Заходу сонця дожидає —
Оттак то я тепер терплю
Та смерть із степу виглядаю.

Инший на його місці можеб був підняв руку на себе, але Шевченко того не зробив, бо

він знав, який талант дано йому з више і яке добро він носить в своїй груди. Він не хотів дару божого марнувати, бо сподівав ся, що преці́нь колись таки верне на Україну і пічне инше житє.

Так Дніпро крутоберегий
І над'я, брате,
Не дають мені в неволї
О смерти благати.

Він сподївав ся волї.

Але тої волї прийшло ся йому виглядати довго, дуже довго, бо цїлих 10 лїт перебув він на засланю.

За той час почало в Росії свитати, хоть до ранка було ще дуже далеко. Сонце волї якось не може пробити ся крізь хмари темряви, злодійств та поганої привички жити чужим коштом. І то й як жити! Але все-ж таки під конець володїня царя Миколая І. заповідало ся щось нового.

Нужда народу дійшла була до того, що хлоп майже не видїв хлї́ба, а жив грибами, ягодами, всякими корінцями та зелениною, від чого марнїв, щораз гірше і гинув як мухи. Як Поляки зробили бунт, то уряд сказав, що вся біда від Поляків-дїдичів, хлопи повірили і помагали урядови той бунт дави-

ти, бо думали собі, що як не буде панів, то й не буде панщини. Але по бунтах, повертали як не пани то їх діти, або кревні та почали мстити ся на хлопах, що підчас повстань не пішли їм на руку. Тоді знов хлопи взяли бунтувати ся і уряд мусів щось зробити, щоб завести порядок. Насамперед зроблено інвентарі, себто списи, де який маєток і кілько в ньому хлопи мають на пана робити. Але великої пільги з того для хлопа не було, так само не полекшало йому і від того, що жидам заказано жити в селах волинської та подільської ґубернії, на пятьдесять кілька метрів від границі. Пішла чутка, що то фалшиві інвентарі і що правдиві поховали перед народом дідичі, або й священики, і нарід знов почав бунтувати ся. До того 1853 року прийшла на край страшна холера, а тиф в Києві клав людий, як солому. На додаток в осени 1853 року цар Миколай пішов війною на Турків, ніби то за те, що вони не шанували православної церкви в Єрусалимі, а властиво щоб захопити Царгород та скріпити свою державу і свою царську власть. Але в тій війні виявила ся вся гниль царського уряду, всї хабарництва, здирства, злодійства, подібно як підчас японської війни. І так, як по японській війні прийшла революція в Росії, а по ній ніби якась кон-

ституція, так і підчас війни російсько-турецької виявило ся, що треба якоїсь поправи, треба реформи, бо так дальше не може бути. А перша реформа — знесене неволї хлопа, крепака. Домагали ся того чим раз голоснійше щонайлучші люди в Росії. Їх переслїдували, карали, нищили, але на їх місце приходили нові. Тої справи не можна було довше відкладати. Вкінци і сам народ став домагати ся волї — особливо на Українї. Бідний український народ думав собі, що цар справдї добрий і що тілько пани спиняють йому ласку. Тож коли оголошено з початком 1855 року царські манїфести до народу, то між народом сейчас закипіло. В кождім незрозумілім для себе слові читав хлоп се, чого його душа бажала — волї. Манїфест взивав нарід до ополченя, а нарід дочитував ся обіцянки, що хто добровільно піде на війну з Турком, то і сам він і його родина будуть раз на все вільні від підданства. Отже по прочитаню манїфеста повалили хлопи юрбою на приходства, щоб записувати ся в ополчене, або як на Україн" казали "в козаки". Другий манїфест взивав до присяги новому цареви Александрови II., що як раз тодї вступив на престіл по Миколаю I., нарід читав собі, що цар взиває, щоб йому служити вірно, а не панам. Третій манїфест

казав, щоб боронити держави “з зелїзом в руцї”, а нарід йшов до коваля та казав собі робити списи. Хлопи з дібр ґрафа Браницького, Понятовського, князя Лопухіна і инших панів, кидали роботу і казали, що вони тепер стали свобідними козаками. Бунт обгорнув цїлі повіти канївський, таращанський, васильківський. Пани виїхали в Київ. Хлопи взяли ся до сьвящеників, що нїби то вони поховали письма, в котрих цар хлопам дарує волю. Тодї вступило війско і здержало бунт. Богато хлопів убили Москалї, ще більше покарали тяжко і бунт притих. Але дідичі перестрашили ся його. Мудрійші з них самі зачали говорити, що панщина для панів невигідна й небезпечна, що хлопів треба увільнити. Уряд також побачив, що спокою не буде, аж настане воля, отже зачали думати над тим, якби то зробити, щоб заспокоїти народ. У великій тюрмі, найбільшій в цїлім сьвітї, якою була до недавна Росія, повідчинювано віконця. До гнилого сопуху, в котрім будили ся міл'они людий, влетїло трошечки сьвіжого воздуха...

Як почали думати про волю, то мусїли згадати і про тих, що домагали ся тої волї і терпіли за неї тяжкі муки. Між ними одним з перших найбільше заслужених і найтяжше покараних був Тарас Шевченко.

Старали ся о се його добрі приятелї, граф Толстой і кн. Репніна, котрі хоть були Росіянами, але нашого поета дуже цінили і не забували про нього навіть по тілько лїтах. І Шевченко був їм щиро прихильний, бо уряд російський, а чесний Росіянин, то не все одно, а Шевченко і між ворожими нам народами вмів пізнати ся на добрих людях та оцінити їх гідно. Але щож, старання Толстого, Репніної та других чесних людий не помагали. В першім списї "злочинців", котрим цар дарував кару, не було імени Шевченка. Цариця мати противила ся тому. Що йно друга амнестия принесла і нашому поетови волю.

Поворот з неволї, останні днї поета, смерть і похорони.

По довгих заходах і перепонах, яких уряд російський не щадить нікому, виїхав Тарас Шевченко 2. серпня 1857. року з Новопетров ська. Морем та рікою Волгою їхав він до Москви, а звідти на Україну. Але на превеликий смуток довідав ся, що йому на Україні не вільно пробувати, тільки в Петербурзї, тай то під надзором полїції. По дорозї складав вірші, між ними написав поему "Неофіти", в котрій порівнував переслїдуване пер-

ших християн, з переслїдуванем поступових людий в Росії. Йому за те й дорікали деякі Українцї, що мовляв, замість дякувати царе ви за волю, пише на нього такі прикрі слова. Але Шевченко був не з тих, щоб підлещувати ся, або мовчати тодї, коли треба говорити правду. Він нїколи не забував на те, що його устами промовляє цїла Україна. Дня 27. марта 1858 року приїхав поет до Петербурга І свої і чужі витали його не тілько як поета, але як мученика за правду і волю. На його честь справляли пири і всюди, де зібрали ся сьвітлі люди, що хотїли добра і справедливости, радо витали поета, котрий був одним з найбільше заслужених апостолів волї. Та найщирійше раділи його други — тільки що радість та не була без смутку. Бо замість колишнього здорового, веселого, гарного Тараса, вернув тепер до них передчасний старець — лисий, похилений, прибитий горем, хоть заєдно кріпкий духом.

Поет замешкав в академії, де працював над своїми малюнками і писав заєдно гарні вірші. Крім того укладав "Буквар" для українських шкіл, дбав, щоб заложити українську ґазету та пильно турбував ся тим, щоб народови була дана воля, щоб хлопи дістали своє поле та не мусїли робити дурно та ще під нагайкою на панськім ланї.

Шевченко на смертній постелі.

Але серце тягнуло Тараса Шевченка на рідну Україну. Тут, він хотів жити й умирати. Хотїв збудувати собі над Дніпром хату, оженити ся та хоть старість провести там, де вороги не дали звікувати. По довгих заходах позволено йому, лїтом 1859 р. поїхати на Україну. І він вибрав ся тут, обїхав родину й знакомих, надивив ся на Дніпро та на улюблені степи і вернув до Петербурга, щоб уладити свої справи та перенести ся цілком до своєї хати близь Канева. котру йому будував його свояк Вартоломей Шевченко. До тогож поки що йому не було безпечно перебувати на Україні, бо про нього йшла чутка, що він бунтує народ, щоб домагав ся волї. Думав Шевченко: знесуть кріпацтво, дадуть народови волю, тодї вже й його не будуть арештувати та тягати так, як тепер з ним були зробили... Але не діждав ся того. З кінцем 1860 року занедужав в Петербурзї на водяну пухлину, а 26 ст. ст. лютого 1861 року, далеко від України перестало бити серце, що так горячо тую Україну любило, погасли очи, що так бистро дивили ся і в давну-давнину і в далеку будучність, замовкли уста, що так голосно промовили про кривди нашого народу.

Його поховали зразу в Петербурзї з великими почестями, а як добули дозвіл, то вико-

Могила Т. Шевченка.

пали домовину, вложили еї в другу, металеву, і перевезли на Україну, бо він в своїм "Заповіті" просив:

"Як умру, то поховайте мене на могилї,
серед степу широкого на Вкраїнї милій".

Труну покрили по козацьки, червоною китайкою і вона йшла триюмфальним походом з царської столицї до столицї України. По дорозї стрічали її люди та віддавали честь, яка належала ся такому великому поетови і такому славному борцеви за волю... Як вернув з над Неви Шевечнко, так вернула вже і воля України, котру від нас до Петербурга забрали, в кайдани закували тай в тюрму посадили. Тільки що Шевченко вертав у домовинї, а воля вернула живцем, бо вона невмируща...

Дня 6. мая, 1861. року прийшов до Київа сумний, але величавий похід з останками Тараса Шевченка.

В Київі принесли домовину на пароход і повезли до Канева на Чернечу гору, де покійний хотїв у своїй хатї жити. Тут на однїй з найвисших гір поховали його при великім здвизї народу, серед величавих сьпівів та численних горячих промов. Один сьвященик казав: "Тут, як на Голготї, подібно хресту

Господньому, стояти ме хрест, котрий буде видно і по той і по сей бік нашого славного Дніпра".

Тут лежить Тарас Шевченко до нині, а ви сокий зелізний хрест видно щораз дальше, не тільки на цілу Україну, але й на увесь сьвіт. Чимраз ширше й голоснійше оповіщає він цілому мирови, "чия правда, чия кривда і чиї ми діти". Туди йдуть рік річно з цілої України тисячі народу, як до сьвятого гробу, туди й наші очи повертають ся в хвилї видання сего кобзаря.

Богдан Л.

ПОЕЗІЇ

ПОЕТ

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало
Як свою дитину?
Бо вас лихо на сьвіт на сьміх породило,
Поливали сльози... Чом не затопили,
Не винесли в море, не розмили в полї?
Не питалиб люди, що в мене болить,
Не питалиб защо проклинаю долю,
Чого нуджу сьвітом. "Нїчого робить",
Не сказалиб на сьміх.

Квіти мої, діти!
Нащож вас кохав я, нащо доглядав?
Чи заплаче серце одно на сїм сьвітї,
Як я з вами плакав? Може і вгадав.
Може найдеть ся дївоче
Серце, карі очи,
Що заплачуть на сї думи;
Я більше не хочу.

Одну сльозу з очий карих,
І — пан над панами!
Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!

За кариї оченята,
За чорниї брови
Серце рвало ся, сьміялос,
Виливало мову;
Виливало як уміло,
За темниї ночи,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі.
За степи та за могили,
Що на Україні,
Серце мліло, не хотіло
Співають на чужині.
Не хотілось в снігу, в лісі
Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збирать на пораду.
Нехай душі козацькиї
В Украйні витають:
Там широко, там весело
Од краю до краю.
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори.

Там родилась, гарцювала
Козацькая воля,
Там шляхтою, Татарами
Засївала поле;
Засївала трупом поле,
Поки не ростило.
Лягла спочить; а тимчасом
Виросла могила,
А над нею орел чорний
Сторожем лїтає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають.
Все співають, як дїялось,
Слїпі небораки —
Бо дотепні. А я, а я
Тілько вмію плакать,
Тілько сльози за Вкраїну,
А слова не має...
А за лихо — та цур йому!
Хто його не знає?!
А надто той, що дивить ся
На людей душею.
Пекло йому на сїм сьвітї,
А на тім...

Журбою
Не накличу собі долї
Коли так не маю.
Нехай злиднї живуть три днї,
Я їх заховаю.

Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сьміеть ся.
Нехай думка як той ворон
Літае та краче,
А серденько соловейком
Щебече та плаче —
Нишком: люде не побачуть,
То й не засьміють ся...
Не втирайтеж мої сльози,
Нехай собі льлють ся,
Чуже поле поливають
Що дня і що ночи,
Поки попи не засиплють
Чужим піском очи.
От таке то! А що робить?
Журба не поможе.
Хтож сироті завидуе,
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої діти!
Виростав вас, доглядав вас,
Де-ж мені вас діти?
В Украïну ідіть, діти,
В нашу Украïну,
Попід Тиньню сиротами,
А я — тут загину.

Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще може й славу...
Привитай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

---

2. ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро і кручі
Були видні, було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синее море
Кров ворожу, оттогдї я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молити ся. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сімї великій,
В сімї вольній новій,
Не забудьте помянути
Незлим тихим словом!

Переяслав, 25. XII. 1845.

3.

За думою дума роем вилїтає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третяя тихо-тихесенько плаче
У самому серці, може й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,
І хто тую мову
Привитає, угадає
Великеє слово?
Всї оглухли, похилились
В кайданах — байдуже!...
Ти сьмієш ся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Нічого, мій брате!

Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю Вкраїни.
Не заріже, викохає
Та й продасть в різниці
Москалеви! Се-б то, бачиш,
Лепта удовиці
Престолови, отечеству
Та Німоті плата...
Нехай, брате! А ми будем
Сьміятись та плакать.

[II. 1846.]

4.

Чого менї тяжко? чого менї нудно?
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце моє трудне,
Чого ти бажаєш? що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, моє серце, на віки засни,
Невкрите, голодне. А люд навісний
Нехай скаженїє! Закрий, серце, очи!...

[1846.]

5.

Минають дні, минають ночи,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очи,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по сьвіту волочусь,
Бо вже й не плачу й не сьміюсь...

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замирати,
І гнилою колодою
По сьвіту валятись;
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, то проклинать
І сьвіт запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умирать в неволі;
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі,

І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого! однаково —
Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

[1846.]

6.

Так і доля: того лама,
Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполе.
Того нагинає,
Мене котить, а де спинить,
І сама не знає!
У якому краї мене заховають?
Де я прихилю ся, на віки засну?
Коли нема долї, нема талану,
То нікого й кинуть. Ніхто не згадає,
Не скаже хоть на сьміх: "Нехай спочиває
Тілько його й долї, що рано заснув!..."

[1846.]

7.

По-над полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі;
Тне косар, не спочиває,
Ні на кого не вважає, —
Хоч і не проси.

Не кричи й не проси,
Не клепає коси;
Чи то город, чи то поле,
Як бритвою старий голить
Усе, що даси:

Мужика й шинкаря,
Сироту кобзаря;
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мине й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить.
Й хреста ніхто не поставить
І не помяне!

30. V. 1847.

8.

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилїтайте, сизокрилі
Мої голубята,
Із-за Днїпра широкого
У степ погуляти
З Киргізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі, та на волї
Ще молять ся Богу.
Прилїтайте ж, мої любі!
Тихими річами
Привитаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

[1847. II. піврік.]

9.

В неволї тяжко, хоча й волї,
Сказать по правдї, не було;
Та все-таки якось жилось —
Хоть на чужому, та на полї...
Тепер же злої тії долї,
Як Бога, ждати довелось.

10.

І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Укаїні поховають,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа хвалить.

[1847. II. піврік.]

11.

Привикне, кажуть, собака за во-
зом бігти, то біжить і за саньми.

То так і я тепер пишу:
Папір тілько, чорнило трачу.
А перш (їй-Богу, не брешу!)
Згадаю що, чи що побачу,
То так утну, що аж заплачу,
І нїби сам перелечу
Хоч на годину на Вкраїну;
На неї гляну, подивлюсь,
І мов добро кому зроблю,
Так любо серце одпочине.
Як-би сказать, що не люблю,
Що я Украйну забуваю,

Або лукавих проклинаю
За те, що я тепер терплю, —
Їй Богу, братія, прощаю
І Милосердному молюсь,
Щоб ви лихим чим не згадали;
Хоч я вам кривди не робив,
Та все таки між вами жив,
То може де-що і осталось.

[1847. II. пiврiк.]

12. А. О. Козачковському.

Давно те діялось! Ще в школі,
Таки в учителя дяка,
Гарненько вкраду пятака
(Бо я було трохи не голе,
Таке убоге), та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І візерунками з квітками
Кругом литточки обведу.
Та й списую "Сковороду",
Або "Три царіе со дари";
Та сам собі у бурянї,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую було та плачу...
І довело ся знов менї
На старість є віршами ховатись,

Мережать книжечки, співати
У школї дурня й поховають;
І плакати у бурянї,
І тяжко плакать! І не знаю,
За-що мене Господь карає.
У школї мучилось, росло,
У школї й сивіть почало,
А все за того пятака,
Що вкрав маленьким у дяка,
Мабуть Господь мене карає...

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче,
Як конаю я в неволї,
Як нужу я сьвітом!
Слухай, брате, та научай
Своїх малих дїток,
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати!
Коли-ж яке покванить ся,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив,
Щоб не довело ся, брате,
І йому каратись,
Як я тепер у неволї
Караю ся, брате!...

Неначе злодій поза валами
В неділю краду ся я в поле,
Талами вийду по-над Уралом
На степ широкий, мов на волю.

I болящее, побите
Серце стрепенеть ся,
Мов рибонька над водою;
Тихо усьміхнеть ся,
I полине голубкою
По-над чужим полем, —
I я нїби оживаю
На полї, на волї.
I на гору високую
Виходжу, дивлю ся,
I згадую Україну —
I згадать бою ся.
I там степи, і тут степи,
Та тут не такиї:
Руді, руді, аж червоні;
А там голубиї,
Зелениї, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами
Темними лугами...
А тут бурян, піски, тали,
I хоч-би на сьміх де могила
О давнім давнї говорила,
Неначе люди не жили!
Од спокон-віку і до нинї

Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли;
Уже й твердині поробили,
За-того будуть і могили —
Всього наробимо колись!...

О моя доле! моя Вкраїно!
Чи я то вирвусь з сії пустині?
Чи може (крий Боже!)
Тут і загину...
І почорніє червоне поле?!

— "Айда в казарми! айда в неволю!"
Неначе крикне хто надо мною, —
І я прокинусь. По-за горою
Вертаюсь, краду ся по-над Уралом,
Неначе злодій той по-за валами.
Оттак я, друже мій, сьвяткую
Оттут неділеньку сьвятую!
А понеділок? Друже-брате!
Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи, розібють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію,
І все на сьвіті проженуть,
І спинять ніч: часи літами,
Віками глухо потечуть,
І я кровавими сльозами
Нераз постелю омочу.

Перелічу і дні і літа:
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добре зробив?
Нікого в сьвіті, нікому в сьвіті,
Неначе по лісу ходив.
А малась воля, малась сила!
Та силу позички зносили;
А воля в гостях упилась,
В степу небога заблудила
Та й упивать ся зареклась.
Не поможе, милий Боже!
Як то кажуть люде:
"Буде каятьтя на сьвіті,
Воротьтя не буде"...

Благаю Бога, щоб сьвітало —
Мов волї, сонця, сьвіту жду.
З тобою, друже мій?... Боюсь,
Цьвіркун замовкне, "зорю" бють —
Благаю Бога, щоб смеркало!
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштрувати,
Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди бють...

Минають літа молодиї,
Минула доля, а надія
В неволї знову за своє,

Зо мною знову лихо діє
I серцю жалю завдає:
А може ще добро побачу,
А може лихо переплачу,
Води Дніпрової напюсь.
На тебе, друже, подивлюсь?
I може в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти
I благав би я о смерти —
Так тая Украйна,
Чи се коли сподієть ся?
А іногді так буває,
Чи може з неба
Що й сльози не стане,
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе?...
I Дніпро крутоберегий,
I ти, друже-брате,
Не даєте мені Бога
О смерти благати!

[1847. II. пiврiк.]

13.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде

Мене в снігу на чужині —
Однаковісенько менї!

В неволї виріс між чужими,
І неоплаканий своїми,
В неволї плачучи умру,
І все з собою заберу,
Малого слїду не покину
На нашій славній Українї,
На нашій не-своїй землї.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синови: "Молись,
Моли ся, сину! За Вкраїну
Його замучили колись."
Менї однаково, чи буде
Той син молити ся, чи нї.
Та не однаково менї,
Як Україну злиї люде
Присплять, лукаві, і в огнї
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково менї!
[1847. II. піврік.]

14.

Менї тринадцятий минав,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сияло,
Чи так менї чого було —

Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у бурянї
Молю ся Богу; і не знаю,
Чого маленькому менї
Тодї так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнє небо і село,
Ягня, здаєть ся, веселилось,
І сонце гріло, не пекло.

Та довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинув ся, дивлю ся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята;
Обернув ся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав менї Бог нічого!
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози... А дївчина,
При самій дорозї,
Недалеко коло мене,
Плоскінь вибирала,

Та й почула, що я плачу:
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала.

Неначе сонце засияло,
Неначе все на сьвіті стало
Моє: лани, гаї, сади...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня! а й досї, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи на ниві,
Нічого б на сьвіті не знав,
Не був би в сьвіті юродивим,
Людей і Бога б не прокляв!

[1847. II. віврік.]

15.

Огнї горять, музика грає,
Музика плаче, завиває!
Алмазом добрим, дорогим
Сияють очи молодї,

Витає радість і надія
В очах веселих. Любо їм,
Очам негрішним, молодим!
І всї регочуть ся, сьміють ся,
І всї танцюють. Тілько я,
Неначе заклятий, дивлю ся
І нишком плачу, плачу я.
Чого-ж я плачу? Мабуть шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

[1848]

16.

І золотої й дорогої
Менї, щоб знали ви, не жаль
Моєї долї молодої.
А іногдї така печаль
Оступить душу, аж заплачу!
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селї:
Мов одірвалось від гільлї,
Одно-однїсеньке під тином
Сидить собі в старій ряднинї, —
Менї здаєть ся, що се я,
Що се-ж та молодість моя.
Менї здаєть ся, що нїколи
Воно не бачити ме волї,
Сьвятої воленьки, що так

Даремне, марне пролетять
Його найкрасшії літа,
Що він не знати-ме, де дітись
На сім широкім вольнім сьвіті,
А піде в найми; і колись,
Щоб він не плакав, не журивсь,
Щоб він де-небудь прихиливсь,
То оддадуть у москалі...

[1848]

17.

І досі снить ся: під горою,
Між вербами, та над водою
Біленька хаточка; сидить,
Неначе й досі, сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі снить ся: вийшла з хати
Веселая сьміючись мати,
Цілує діда і дитя —
Аж тричи весело цілує,
Прийма на руки і годує,
І спать несе; а дід сидить
І усьміхаєть ся, і з-тиха
Промовить нишком: "Де-ж те лихо?
Печали тиї, вороги?"

І нищечком старий читає
Перехрестившись "Отче-наш".
Кріз верби сонечко сияє
І тихо гасне... День погас,
І все почило. Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

[1848]

---

18. На Вкраїну.

Немає гірше, як в неволи
Про волю згадувать. А я
Про тебе, воленько моя,
Отсе нагадую. Ніколи
Ти не здавала ся менї
Такою сьвіжо-молодою
І прехорошою такою,
Як на далекій чужинї,
Та ще й в неволї. Доле! доле!
Моя проспіванная воле!
Хоч глянь на мене з-за Дніпра,
Хоч усміхни ся з-за....

І ти, моя единая,
Встаєш із-за моря,
З-за туману, слухняная
Рожевая зоре!

І ти, моя единая,
Ведеш за собою
Лїта мої молодиї;
І передо мною,

Нїби море, виступають
Широкиї села
З вишневими садочками,
І люде веселі, —
І ті люде, і село те,
Де колись мов брата
Привитали мене. Мати,
Старесенька мати!
Чи збирають ся ще й досї
Веселиї гостї,
Погуляти у старої,
Погуляти просто
По давньому, по старому —
Од сьвіту до сьвіту?
А ви мої, молодиї,
Чорнявиї дїти,

Веселиї дївчаточка
І досї в старої
Танцюєте? А ти, доле,
А ти, мій покою,

Моє сьвято чорнобриве!
І досї між ними
Тихо, пишно походжаєш?
І тими очима,

Аж чорними голубими,
І досі чаруєш
Людські душі? Чи ще й досі
Дивують ся всує
На стан гнучкий? Сьвято моє,
Єдинеє сьвято!
Як оступлять тебе, доле,
Діточки, дївчата
Й защебечуть по свойому
Доброму звичаю,
Може й мене ненароком
Діточки згадають,
Може яка і про мене
Скаже яке лихо.
Усьміхни ся, моє серце,
Тихесенько, тихо,
Щоб ніхто і не побачив,
Та й більше нічого.
А я, доленько, в неволї
Помолю ся Богу.

Над Аралом, 1849.

19.

Заросли шляхи тернами
    На тую Вкраїну:
Мабуть я її на віки,
    На віки покинув.

Мабуть мені не вернутись
Ніколи до дому;
Мабуть мені доведеть ся
Читати самому
Отсї думи... Боже милий,
Тяжко мені жити!
Маю серце широкее,
Ні з ким поділити.
Не дав-еси мені долї,
Молодої долї;
Не давав-еси ніколи,
Ніколи, ніколи.
Не дав серця молодого
З тим серцем дївочим
Поєднати. Минули ся
Мої днї і ночи
Без радости, молодиї,
Так собі минули
На чужині! Не найшло ся
З ким серцем ділитись,
А тепер не маю навіть
З ким поговорити.
Тяжко мені, Боже милий,
Носити самому
Отсї думи і не ділить
Ні з ким, і нікому
Не сказать сьвятого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого,

I умерти... О Господи!
Дай менї хоч глянуть
На народ оттой убитий,
На тую Вкраїну.

[1849]

20.

I знов менї не привезла
Нїчого почта з України!
За грішниї мабуть дїла
Караюсь я в отсїй пустинї
Сердитим Богом. Не менї
Про тее знать, за що караюсь;
Та й знать не хочеть ся менї!...
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселиї тї днї,
Що пронесли ся надо мною
В моїй Українї колись.
Колись божились та клялись,
Братались, сестрились зо мною,
Поки, мов хмара, розійшлись
Без сльоз, роси тїї сьвятої.
I довело ся знов менї
Людей на старости... Нї, нї!
Вони з холери повмирали —
А то б хоч клаптик переслали
Того паперу...

Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тиї, погуляю,
Погуляю по-над морем,
Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.
Люде скажуть, люде зрадять,
А вона мене порадить,
І порадить і розважить,
І правдоньку мені скаже.
[1849]

21.

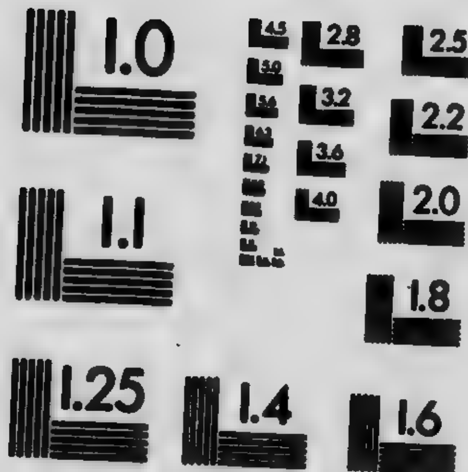
Як маю я журити ся,
Докучати людям,
Пійду собі сьвіт-за-очи:
Що буде, те й буде!
Найду долю, одружу ся,
Не найду, втоплю ся,
Та не продамсь я нікому,
В найми не найму ся.

Пішов же я сьвіт-за-очи...
Доля заховалась,
А воленьку люде добрі
І не торгували,

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

А без торгу закинули
В далеку неволю,
Щоб не росло таке зільля
На нашому полї...

[1849]

22.

Лічу в неволї днї і ночи
І лік забуваю!
О Господи! як то тяжко
Тиї днї минають!
А лїта пливуть за ними,
Пливуть собі з тиха,
Забирають за собою
І добро і лихо;
Забирають, не вертають
Нїколи нїчого...
І не благай, бо пропаде
Молитва за Богом.

Каламутними болотами
Між бурянами, за годами
Три годи сумно протекли;
Богато дечого взяли
З моеї темноі комори,
І в море нишком однесли;

І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалї,
Тиї незримиї скрижали,
Незримим писані пером...

І четвертий рік минає
Тихенько, поволи,
І четверту начинаю
Книжечку в неволи
Мережати. Змережаю
Кровю та сльозами
Моє горе на чужині:
Бо горе словами
Не роскажеть ся нікому
Ніколи, ніколи,
Нігде на сьвіті! Нема слов
В далекій неволи!
Немає слов, немає сльоз,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога.
Нема на що подивитись,
З ким поговорити!
Жить не хочеть ся на сьвіті,
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а длячого?
Щоб не губить душу?...

Не варт вона того жалю!
Ось для чого мушу
Жить на сьвіті, волочити
В неволї кайдани:
Може ще я подивлю ся
На мою Украйну.....
Може ще я поділю ся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими,
З темними лугами;
Бо немає в мене роду
На всій Україні,
Та все-таки не ті люде,
Що на сій чужинї.
Гуляв би я по-над Дніпром
По веселих селах,
Та співав би свої думи
Тихі невеселі.
Дай дожити подивитись,
О Боже мій милий,
На лани тиї зелені
І тиї могили!
А не даси, то донеси
На мою Вкраїну
Мої сльози; бо я, Боже,
Я за неї гину!
Може менї на чужинї
Лежать легше буде,
Як інодї в Україні
Згадувати будуть.

Донеси-ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу! Бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою;
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині, і сї думи
Зо мною сховають,
І мене на Україні
Ніхто не згадає!

А може, тихо за лїтами,
Мої мережані сльозами
І долетять коли небудь
На Україну, і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молодеє,
Сльозами тихо упадуть.
І покиває головою
І буде плакати зо мною
І може, Господи, мене
В своїй молитві помяне!

Нехай, як буде, так і буде:
Чи то плисти, чи то брести!
Хоч доведеть ся розпястись,
А я таки мережать буду
Тихенько білії листи.
[1850.]

23.

Як би ви знали, паничі,
Де люде плачуть живучи,
То ви б ідилій не творили,
Та марне Бога б не хвалили,
На наші сльози сьміючись.
За-що, не знаю, називаєм
Хатину в гаї тихим раєм:
Я в хаті мучив ся колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило.
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села:
Мене там мати повила
І повиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло. Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матїр добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;

Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долї,
Умер на панщині, а ми
Розлїзли ся межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили;
А сестри! сестри! Горе вам,
Мої голубки молодиї!
Для кого в сьвіті живете?
Ви в наймах виросли, чужиї,
У наймах коси побілїють,
У наймах, сестри, й умрете.

Менї аж страшно, як згадаю
Отту хатину край села.
Такиї, Боже наш, дїла
Ми творимо у нашім раю!
На праведній Твоїй земли
Ми в раю пекло розвели,
А в Тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо,
І їх сльозами поливаєм.
А може й те ще... Ні, не знаю,
А так здаєть ся, сам єси...
(Бо без Твоєї, Боже, волї,
Ми б не нудились в раю голі!)

А може й сам на небеси
Сьмієш ся, батечку, над нами,
Та може радиш ся з панами,
Як править миром?! Бо дивись:
Он гай зелений похиливсь,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть по-над ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти. Правда, рай?
А подиви ся та спитай,
Що там творить ся у тім раю.
Звичайне радість, та хвала
Тобі єдиному сьвятому,
За дивниї Твої діла...
Оттим бо й ба! Хвали нікому,
А кров, та сльози, та хула,
Хула всьому! Ні, ні! нічого
Нема сьвятого на земли!
Менї здаєть ся, що й самого
Тебе вже люде прокляли.

[1850.]

---

24. Хатина

Не молила ся за мене,
    Поклони не клала
Моя мати; а так собі
    Мене повивала,

Співаючи: "Нехай росте
Та здорове буде!"
І виріс я, хвалить Бога,
Та не вийшов в люде,
Лучше б було не родити
Або утопити,
Як мав би я у неволї
Господа гнївити.

А я так мало, небогато
Благав у Бога: тілько хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополї коло неї,
Та безталанную мою,
Мою Оксаночку, щоб з нею
У-двох дивити ся з гори
На Днїпр широкий, на яри
Та на лани золотополї,
Та на високиї могили, —
Дивитись, думати, гадать:
Коли-то їх понасипали?
Кого там люде поховали?
І в-двох тихенько заспівать
Та думу сумную, днедавну,
Про лицаря того гетьмана,
Що на огнї Ляхи спекли.
А потім би з гори зійшли,
Понад Днїпром у темнім гаї
Гуляли-б, пожи не смеркає,

Поки мир божий не засне,
Поки з вечірною зорйою
Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожене.
Ми б подивились, помолились,
І розмовляючи пішли б
Вечеряти в свою хатину.
. . . .

Даєш ти, Господи єдиний,
Сади панам у твоїм раю,
Даєш високиї палати;
Пани-ж неситиї пузаті
На рій твій, Господи, плюють,
Заперши ся собі в палатах,
І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тілько хаточку в тім раю
Благав, і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі,
Хоч на малесенькій горі.

Над Каспієм [?], 1850.

25. Доля

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене маленького за руку

І в школу хлопця одвела
До пяного дяка в науку.
“Учи ся, серденько! колись
З нас будуть люде”, ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчив ся. А ти збрехала!
Які з нас люде?... Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою...

Ходімо ж, доленьк[illegible] моя,
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше! Дальше слава,
А слава — заповідь моя!

[8. XII. 1858.]

26. Сестрі

Минаюч[illegible] убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: де-ж я прихилюсь
І де подіну ся на сьвіті?
І снить ся сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.

Дніпро геть-геть собі розкинувсь
Сияє батько та горить!
Дивлюсь: у темному садочку
Під вишнею у холодочку
Моя єдиная сестра,
Многострадальная, сьвятая,
Неначе в раї спочиває,
За з-за широкого Дніпра
Мене небога виглядає.
І їй здаєть ся: виринає
З-за хвилї човен, доплива
І в хвилї човен порина...
— "Мій братику! Моя ти доле!"
І ми прокинули ся: ти —
На панщинї, а я — в неволи!...

Оттак нам довело ся йти
Ще з малечку колючу ниву!
Моли ся, сестро! Будем живі,
То Бог поможе перейти.

Черкаси, 20. VII. 1859.

---

27. Молитви.

I.

Царям, всесьвітним шинкарям,
І дукачі і таляри
І пута кутиї пошли!

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій земли
Свою Ти силу низпошли!

Мені ж, мій Боже, на земли
Подай любов, сердешний рай,
І більш нічого не давай!

II.

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутиї окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій земли
Свою Ти силу низпошли!

А чистих серцем — коло їх
Постав Ти ангели Твоі,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на земли
І друга щирого пошли!

---

28. Вечір

(Аф. Ал. Лазаревській.)

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть;
Плугаторі з плугами йдуть,

Співають ідучи дівчата,
А матери вечерять ждуть.

Сімя вечеря коло хати;
Вечірня зіронька встає;
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все. Тілько дівчата
Та соловейко не затих.

[1847.]

29.

Ой одна я, одна,
Як билинонька в полї,
Та не дав менї Бог
Анї щастя нї долї.

Тілько дав менї Бог
Красу, кариї очи —
Та й ті виплакала
В самотинї дївочій.

Анї братика я,
Нї сестрички не знала,
Між чужими зросла,
Та вже й вянути стала...

Де-ж дружина моя?
Де ви, добрії люди?
Їх нема, я сама,
А дружини — й не буде!...

[1847.]

30.

Буває, іногдї старий
Не знає сам, чого зрадїє,
Неначе стане молодий
І заспіває, як уміє.
І стане ясно перед ним
Надїя ангелом сьвятим,
І зоря, молодість його
Витає весело над ним.
Що-ж се зробило ся з старим?
Чого зрадїв отсе? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробить.
А що-ж як зробить! Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчила ся любить:
Нераз такому любо стане,

Нераз барвінком зацьвіте.
Оттак, буває, в темну яму
Сьвятеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.

[1848.]

31.

Ой умер старий батько
І старенькая мати,
Та нема кому щирої
Тії радоньки дати.

Що мені на сьвіті
Сироті робити?
Чи йти в люде жити,
Чи дома журитись?

Ой піду я в гай зелений,
Посажу я руту:
Як що зійде моя рута,
Остану ся тута.

Прийде милий в мою хату
Хазяїнувати;
А як же ні, то я піду
Доленьки шукати.

Посходила тая рута,
В гаї зеленіє;
А дївчина сиротина
У наймах марніє!

[1849.]

32.

Ой люлї, люлї, моя дитино,
В день і в ночи...
Пійдеш, мій сину, по Українї,
Нас кленучи.

Сину мій, сину! не клени тата,
Не помяни!
Мене прокляту, я — твоя мати,
Мене клени!...

Мене не стане, — не йди між люде,
Іди ти в гай:
Гей не спитае, й бачить не буде,
Там і гуляй!

Найдеш у гаї тую калину,
То пригорнись!...
Бо я любила, моя дитино,
Її колись.

Як підеш в села, у тиї хати,
То не журись;
А як побачиш з дітками матїр,
То — не дивись!

[1847.]

---

33. Сон

(М. А. Марковичці.)

На панщині пшеницю жала;
Втомила ся; не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать:
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Розповила, нагодувала,
Попестила, і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І снить ся їй: той син Іван —
І уродливий, і богатий,
Не одинокий, а жонатий,
На вольній, бачить ся, бо й сам
Уже не панський, а на волї,
Та на своїм веселім полї
У-двох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
Та й усьміхнула ся небога...
Прокинулась — нема нічого!

На Йвася глянула; взяла
Його, гарненько сповила,
Та, щоб дожать, до "ланового",
Ще копу дожинать пішла...
13. VII. 1858.

---

34. Причинна

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До долу верби гне високі
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може вийшла русалонька
Матери шукати,
А може жде козаченька,
Щоб залоскотати.

Не русалонька блукає:
То дївчина ходить,
Й сама не зна (бо причинна],
Що такеє робить.
Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя о-півночи,
Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.
Обіщав ся вернути ся,
Та мабуть і згинув!
Не китайкою покрились
Козацькиї очі.
Не вимили біле личко
Слїзоньки дївочі:
Орел вийняв карі очи
На чужому полї,
Біле тїло вовки з'їли —
Така його доля!

Дармо що-ніч дївчинонька
Його виглядає;
Не вернеть ся чорнобривий
Та й не привитає,
Не розплете довгу косу,
Хустку не завяже,
Не на лїжко, в домовину
Сиротою ляже.

Така її доля... О Боже мій милий!
За що-ж ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькиї очи? Прости сиротину!
Кого-ж їй любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли-ж Ти їй долю—вона молоденька—
Бо люде чужиї її засьміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога — милого питать.
Кого-ж сиротина, кого запитає,
І хто їй роскаже, і хто теє знає,
Де милий ночує? чи в темному гаю?
Чи в бистрім Дунаю коня напува?
Чи може з другою, другую кохає,
Її чорнобриву уже забува?
Як-би то дали ся орлиниї крила,
За синім би морем милого знайшла;
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділить ся
Не так воно хоче, як Бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журить ся.
"Журись!" каже думка, жалю завдає.
О Боже мій милий! така Твоя воля,
Таке її щастє, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари.
Широкий Дніпр не гомонить;
Розбивши вітер чорні хмари,
Ліг біля моря одпочить;
А з неба місяць так і сяє;
І над водою, і над гаєм,
Кругом, як в усі, все мовчить...
Аж гульк — з Дніпра повиринали
Малиї діти сьміючись,
"Ходімо гріть ся!" закричали.
"Зійшло вже сонце!" (Голі скрізь,
З осоки коси, бо дівчата.)

. . . .

"Чи всі ви тута? кличе мати:
Ходім шукати вечерять.
Пограємось, погуляймо,
Та пісеньку заспіваймо:
Ух! ух!
Соломяний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.
Місяченьку!
Наш голубоньку!
Ходи до нас вечеряти:
У нас козак в очереті,
В очереті, в осоці,
Срібний перстень на руці;
Молоденький, чорнобривий;

Знайшли вчора у діброві.
Сьвіти довше в чистім полї,
Щоб нагулятись доволї!
Поки відьми ще лїтають,
Поки півнї не співають,
Посьвіти нам!... Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить!
Ух! ух!
Соломяний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила."

Зареготались нехрещені...
Гай обізвав ся; галас, зик,
Орда мов ріже. Мов скажені,
Летять до дуба... ні-чичирк!

Схаменулись нехрещені,
Дивлять ся: мелькає,
Щось лїзе вверх по стовбуру
До самого краю.
Отто-ж тая дївчинонька,
Що сонна блудила:
Оттаку-то їй причину
Ворожка зробила!
На самий верх на гільлячці
Стала — в серце коле.
Подивилась на всї боки,
Та й лїзе до-долу.

Кругом дуба русалоньки
Мовчки дожидали;
Взяли її сердешную,
Та й залоскотали.
Довго, довго дивувались
На її уроду...
Треті півні: "кукуріку!" —
Шелеснули в воду.

Защебетав жайворонок,
У-гору летючи;
Закувала зозуленька,
На дубу сидючи;
Защебетав соловейко,
Пішла луна гаєм;
Червоніє за горою;
Плугатир співає.
Чорніє гай над водою,
Де Ляхи ходили;
Засиніли по-над Дніпром
Високі могили;
Пішов шелест по діброві,
Шепчуть густі лози;
А дівчина спить під дубом
При битій дорозі.
Знать добре спить, що не чує,
Як кує зозуля,
Що не лічить, чи довго жить;
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви
Козак виїзжае;
Під ним коник вороненький
На-силу ступае.
"Ізнеміг ся, товаришу!
Сьогодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворота одчинить.
А може вже одчинила
Не мені, другому...
Швидче, коню, швидче, коню,
Поспішай до дому!"

Утомив ся вороненький,
Іде, спотикнеть ся;
Коло серця козацького
Як гадина веть ся.
"Ось і дуб той кучерявий...
Вона! Боже милий!
Бач, заснула виглядавши
Моя сизокрила!"
Кинув коня та до неї:
"Боже ти мій, Боже!"
Кличе її та цілуе...
Ні, вже не поможе!
"За-що ж вони розлучили
Мене і з тобою?
Зареготавсь, розігнав ся —
Та в дуб головою!

Ідуть дівчата в поле жати
Та знай співають ідучи,
Як провожала сина мати,
Як бивсь Татарин у ночи.
Ідуть, під дубом зелененьким
Кінь замордований стоїть,
А біля його молоденький
Козак та дівчина лежить.
Цікаві (нігде правди діти)
Підкрали ся, щоб іэлякать;
Коли подивлять ся, що вбитий, —
З переполоху ну втікать!

Збирали ся подруженьки,
Слїзоньки втирають;
Збирали ся товариші,
Та яму копають.
Прийшли попи з корогвами,
Задзвонили дзвони;
Поховали громадою,
Як слїд, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житї;
Нема кому запитати,
За-що їх убито.
Посадили над козаком
Явір та ялину,
А в головах у дївчини
Червону калину.

Прилїтає зозуленька
Над ними кувати;
Прилїтає соловейко
Що-ніч щебетати;
Виспівує та щебече,
Поки місяць зійде,
Поки тиї русалоньки
З Дніпра грітись вийдуть.

[1838.]

---

35. Тополя

По діброві вітер виє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий —
На-що зеленіє?
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.
Чумак іде, подивить ся,
Та й голову схилить;
Чабан в ранцї з сопілкою
Сяде на могилї,
Подивить ся — серце ниє:
Кругом нї билини!
Одна, одна, як сирота
На чужинї, гине!

Хто-ж викохав тону, гнучку
В степу погибати?
Пострівайте, все роскажу.
Слухайте ж, дівчата!

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила;
Пішов, та й загинув.
Як-би знала, що покине,
Була б не любила;
Як-би знала, що загине,
Була-б не пустила;
Як-би знала, не ходила б
Пізно за водою,
Не стояла б до півночи
З милим під вербою;
Як би знала!...

І то лихо —
Попереду знати,
Що нам в сьвіті зострінеть-ся...
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!
Само серце знає,
Кого любить. Нехай вяне,
Поки закопають!
Бо не довго чорнобриві,
Карі оченята,

Біле личко червоніє
Не довго, дівчата!
До полудня, та й завяне,
Брови полиняють....
Кохайте ся ж, любіте ся,
Як серденько знає.

Защебече соловейко
В лузї на калині,
Заспіває козаченько,
Ходя по долині.
Виспівує, поки вийде
Чорнобрива з хати;
А він її запитає:
"Чи не била мати?"
Стануть собі, обіймуть ся,
Співа соловейко;
Послухають, розійдуть ся —
Обоє раденькі.
Ніхто того не побачить,
Ніхто не спитає:
"Де ти була? що робила?"
Сама собі знає.
Любила ся, кохала ся,
А серденьо мліло:
Воно чуло недоленьку,
А сказать не вміло.
Не сказало, остала ся
День і ніч воркує,

Як голубка без голуба,
А ніхто не чує.

Не щебече соловейко
В лузї над водою,
Не співає чорнобрива,
Стоя під вербою.
Не співає; як сирота,
Білим сьвітом нудить.
Без милого батько, мати —
Як чужиї люде;
Без милого сонце сьвітить —
Як ворог сьміеть ся;
Без милого скрізь могила...
А серденько беть ся!

Минув і рік, минув другий,
Козака немає;
Сохне вона, як квіточка, —
Ніхто не питає.
"Чого вянеш, моя доню?"
Мати не спитала,
За старого, богатого
Нищечком еднала.
"Іди, доню!" каже мати:
"Не вік дївувати.
Він богатий, одинокий,
Будеш панувати!"
— "Не хочу я панувати,

Не пійду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму!
Нехай попи заспівають,
А дружки поплачуть;
Легше мені в труні лежать,
Ніж його побачить."

Не слухала стара мати,
Робила, що знала;
Все бачила чорнобрива,
Сохла і мовчала.
Пішла в ночи до ворожки,
Щоб поворожити:
Чи довго їй на сім сьвіті
Без милого жити?
"Бабусенько, голубонько,
Серце моє, ненько;
Скажи мені щиру правду:
Де милий серденько?
Чи жив, здоров, чи він любить,
Чи забув, покинув?
Скажи ж мені: де мій милий?
— "Добре, доню; спочинь трошки!
Бабусенько, голубонько,
Скажи, коли знаєш!
Бо видає мене мати
За старого за-між.
Любить його, моя сиза —
Серце не навчити.

Пішла б же я утопилась —
Жаль душу згубити.
Коли не жив чорнобривий,
Зроби, моя пташко,
Щоб до дому не вернулась...
Тяжко мені, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи ж мою долю!"
Позаторік і зільлячка
Чини ж мою волю!
Сама колись дівувала,
Тее лихо знаю;
Минуло ся, навчила ся:
Людям помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,
Позаторік і зіллячка
Длятого придбала."

Пішла стара, мов каламар
Достала з полиці.
"Ось на тобі сього дива!
Пійди до криниці;
Поки півні не співали,
Умий ся водою,
Випий трошки сього зільля,
Все лихо загоїть.
Випеш — біжи, яко мога;
Що б там ні кричало,

Не оглянь ся, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш: а як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз; не приїде —
В-трете випить треба.
За перший раз, як за той рік,
Будеш ти такою;
А за другий — серед степу
Тупне кінь ногою.
Коли живий козаченько,
То зараз прибуде.
А за третій — моя доню,
Не питай, що буде!
Та ще, чуєш, не хрести ся!
Бо все пійде в воду.
Тепер же йди, подиви ся
На торішню вроду."

Взяла зілля, поклонилась:
"Спасибіг, бабусю!"
Вийшла з хати: "Чи йти, чи ні?
Ні, вже не верну ся!"
Пішла, вмилась, напила ся,
Мов не своя стала;
В-друге, в-трете, та, мов сонна,
В степу заспівала:

"Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!

Рости, рости, тополенько,
Все в-гору та в-гору!
Рости тонка та висока
До самої хмари;
Спитай Бога: чи діжду я,
Чи не діжду пари?
Рости, рости, подиви ся
За синее море:
По тім боці — моя доля,
По сім боці — горе.
Там десь милий чорнобривий
По полю гуляє,
А я плачу, літа трачу,
Його виглядаю.
Скажи йому, моє серце,
Що сьміють ся люде;
Скажи йому, що загину,
Коли не прибуде!
Сама хоче мене мати
В землю заховати...
А хто-ж її головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитає,
На старість поможе?
Мамо моя, доле моя!
Боже милий, Боже!
Подиви ся, тополенько!
Як нема, заплачеш
До схід сонця ранісінько,

Щоб ніхто не бачив.
Рости ж, серце тополенько,
Все в-гору та в-гору!
Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!"

Таку пісню чорнобрива
В степу заспівала.
Зільля дива наробило —
Тополею стала.
Не вернула ся до дому,
Не діждала пари;
Тонка, тонка та висока —
До самої хмари.

По діброві вітер виє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
[1839.]

36. Русалка.

Породила мене мати
В високих палатах,
Тай понесла серед ночи
У Дніпрі скупати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною малою:

— "Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою,
Та випливи русалкою
Завтра серед ночи!
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, мое серце:
Нехай не сьміеть ся
Надо мною молодою
Нехай пе, упеть ся
Не моїми кров-сльозами,
Синьою водою
Дніпровою! Нехай собі
Гуляе з дочкою!
Пливи ж, моя единая!
Хвилї мої, хвилї,
Привитайте русалоньку!"

Тай заголосила
Тай побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зостріли,
Не взяли з собою.
Уже з тиждень, як росту я,
З сестрами гуляю
О півночи, та з будинку
Батька виглядаю.
А може вже поедналась
З паном у палатах,

Може знову роскошує
Моя грішна мати!"
Тай замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
Мов плоточка, а лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти —
Не спить ся в палатах;
Пана Яна нема в дома,
Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,
То й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла;
Та й байдуже! Пішла собі
У палати спати;
Та не дійшла: довело ся
В Дніпрі ночувати.
І не счулась, як зуспіли
Дніпрові дівчата
Та до неї:ухопили
Тай ну з нею гратись!
Радісінькі, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали,
Тай зареготались.

Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

37. Лилея.

“За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах витають,
Царівною називають,
Очей не спускають
З мого цьвіту, дивують ся,
Не знають, де діти?
Скажи мені мій братику,
Королевий цьвіте!”
— “Я не знаю, моя сестро!”
І цьвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого пониклого
Личенька лилеї.

І заплакала лилея
Росою сльозою,
Заплакала і сказала:
— “Брате мій! З тобою
Ми давно вже кохаємось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась.
Моя мати — чого вона,

Вона все журилась,
І на мене, на дитину,
Дивилась, дивилась
І плакала ? Я не знаю,
Мій брате єдиний,
Хто їй лихо заподіяв.
Я була дитина :
Я грала ся, забавлялась;
А вона все вяла,
Та нашого злого пана
Кляла, проклинала,
Та й умерла. А мене пан
Взяв догодувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах;
Я не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили;
А мене, не знаю за-що,
Убили — не вбили,
Тілько мої довгі коси
Остригли, накрили
Острижену ганчіркою,
Га ще й реготались;
Жиди навіть нечистиї
На мене плювали.

Оттаке-то, мій братику,
Було мені в сьвіті!
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люде віку. Я умерла
Зимою під тином,
А весною процьвіла я
Цьвітом при долині,
Цьвітом білим, як сніг білим,
Аж гай звеселила.
Зимою люде, Боже мій,
В хату не пустили,
А весною, мов надиво,
На мене дивились.
А дівчата заквітчались
І почали звати
Лилеєю-снігоцьвітом;
І я процьвітати
Стала в гаї, і в теплиці,
І в білих палатах.
Скажи ж мені, мій братику,
Королевий цьвіте:
На-що мене Бог поставив
Цьвітом на сім сьвіті?
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матїр? Милосердний,
Сьвятий, Боже милий!“

І заплакала лилея.
А цьвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білее, пониклее
Личенько лилеї.

---

38. Калина

“Чого ти ходиш на могилу?”
На-силу мати говорила:
”Чого ти плачеш ідучи?“
Чого воркуєш у ночи.
Моя голубко сизокрила?“
—”Так, мамо, так!“
І знов ходила,
А мати плакала ждучи.

Не сон-трава на могилі
В ночи процьвітає;
То дівчина заручена
Калину сажає,
І сльозами поливає,
І Господа просить:
“Пошли, Боже, дощі в ночи
І дрібнії роси,
Щоб калина прийняла ся,
Розпустила віти:
Може пташкою прилине

Милий з того сьвіта.
Зовю йому кубелечко
І сама прилину,
І будемо щебетати
В купці на калині.
Будем плакать, щебетати,
Тихо розмовляти."
Будем в-купочці у-ранці
На той сьвіт літати".
І калина прийняла ся,
Віти розпустила,
І три літа на могилу
Дівчина ходила.
На четверте не сон-трава
В ночи процьвітає:
То дівчина з калиною
Плаче-розмавляє:

"Широкая, високая
Калино моя!
Не водою до схід сонця
Поливаная!
Широкиї сльози-ріки
Тебе полили,
Їх славою лукавою
Люде понесли.
Зневажають подруженьки
Подругу свою,
Зневажають червоную

Калину мою.
Повий мою головоньку,
Росою умий,
І вітами широкими
Од сонця закрий!
Мене знайдуть, поховають,
Мене осьміють;
Широкиї твої віти
Діти обірвуть.“

В-ранці рано на калині
Пташка щебетала;
Під калиною дівчина
Спала, не вставала:
Утомилось молодее,
На віки спочило...
Вставало сонце з-за могили,
Раділи люди встаючи;
А мати й спати не лягала
Вечерять доню дожидала
І тяжко плакала ждучи.

---

39. Три шляхи

Ой три шляхи широкиї
До-купи зійшли ся;
На чужину з України
Брати розійшли ся,
Покинули стару матїр,

Той жінку покинув,
А той сестру, а найменший
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясені в полї,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долинї,
А дївчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясенї,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зівяла.
Не вертають ся три брати,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з дїточками
В нетопленій хатї,
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дївчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертають ся три брати,
По сьвіту блукають,
І три шляхи широкії
Терном заростають.

40. Хустина

Чи то на те Божа воля,
Чи такая еї доля?
З сиротою покохалась.
Неборак, як голуб, з нею,
Росла в наймах, виростала,
З безталанною своею,
Од зіроньки до зіроньки
Сидять собі у вдівоньки,
Сидять собі, розмовляють,
Пречистої дожидають,
Діждали ся...

З Чигирину
По всїйславній Україні,
Заревли великі дзвони,
Щоб сідлали хлопці коні,
Шоб мечі, шаблї острили
Та збирались на весїлье.
На веселе погулянье,
На кріваве залицянье.

У неділеньку та ранесенько
Сурми, труби вигравали;
В поход у дорогу славні компанійці
До схід сонечка рушали.
Випровожала вдова свого сина,
Ту единую дитину,
Випроваджала сестра свого брата

А сърому сиротина
Випроводжала сестра свого брата,
До зірниці із криниці,
Виносила збрую: шаблю золотую
І рушницю-гаківницю.
Випроводжала три поля, три милї,
Прощала ся при долинї,
Дарувала шиту шовками хустину,
Щоб згадував на чужинї.
Ой хустино, хустиночко,
Мережана шита!
Тілько й слави козацької,
Сіделечко вкрити.

Вернула ся, журила ся,
На шлях битий дивила ся,
Квітчала ся, прибиралась,
Що день божий сподівалась,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге,
А на трете линуть
Преславниї компанійцї
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за третім з-тиха —
Не диви ся, безталанна!
Везуть тобі лихо:

Везуть труну мальовану,
Китайкою вкриту,
А за нею з старшиною
Іде, в чорній свиті,
Сам полковник компанійський,
Характерник з Січи.
За ним ідуть есавули,
Та плачуть ідучи.
Несуть пани есаули
Козацькую збрую:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали;
А на збруї козацькая
Кров позасихала.
Ведуть коня вороного,
Розбиті копита,
А на йому сіделечко,
Хустиною вкрите.
[1847.]

---

41. Іван Підкова

(В. І. Штернбергу).

I.

Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували

І славу, і волю;
Минуло ся, остали ся
Могили по полю!
Високиї ті могили,
Де лягло спочити
Козацькее біле тіло,
В китайку повите.
Високиї ті могили
Чорніють як гори,
Та про волю нишком в полї
З вітрами говорять.
Сьвідок слави дідівщини
З вітром розмовляе,
А внук косу несе в росу,
За ними співае.
Було колись — в Українї
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед, горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Українї...
А згадаймо! може серце
Хоч трохи спочине.

II.

Чорна хмара з-за Лиману
Небо, сонце крие.
Сине море зьвірюкою
То стогне, то ви вие,

Дніпра гирло затопило.
"Ануте, хлопята,
На байдаки! море грає,
Ходім погуляти!"

Висипали Запорожці,
Лиман човни вкрили.
"Грай же, море!" Заспівали,
Запінилисєь хвилї.
Кругом хвилї, як ті гори:
Ні землї, нї неба.
Серце млїє, а козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає,
А попереду отаман
Веде, куди знає.
Похожає вздовж байдака,
Гасне люлька в ротї;
Поглядає сюди, туди —
Де-то будь роботї?
Закрутивши чорні уси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку;човни стали.
"Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове молодцї,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гостї!"

— "Добре, батьку отамане!"
Крутом заревіло.
"Спасибіг вам!"
Надів шапку·

Зову закипіло
Сине море; вздовж байдака
Знову похожає
Пан отаман, та на хвилю
Мовчки поглядає.
[1838.]

---

42. На вічну память І. Котляревському.

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину,
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойде.
А де-ж дів ся соловейко?
Не питай: не знає!
Згадай лихо, то й байдуже:
Минулось. пропало;
Згадай добре, серпе вяне:
Чому не осталось?

Отто-ж гляну, тай згадаю:
Було, як смеркає,

Защебече на калині, —
Ніхто не минає:
Чи богатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убирає, доглядає,
Не мине калину;
Чи сирота, що до-сьвіта
Мусить уставати,
Опинить ся, послухає,
Мов батько та мати
Розпитують, розмовляють:
Серце бєть ся любо,
І сьвіт божий, як великдэнь,
І люде, як люде!
Чи дївчина, що милого
Що-день виглядає,
Вяне, сохне сиротою,
Де дїтись не знає,
Пійде на шлях подивить ся,
Поплакати в лози:
Защебече соловейко,
Сохнуть дрібні сльози;
Послухає, усьміхнеть ся,
Пійде темним гаєм,
Ніби з милим розмовляла.
А він знай співає,
Та дрібно, та рівно, як Бога благає.
Поки вийде злодій на шлях погулять
З ножем у халяві; пійде луна гаєм,

Пійде тай замовкне: на-що щебетать?
Запеклую душу злодія не спинить,
Тілько стратить голос, добру не
навчить;

Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголовя ворон прокричить

Засне долина, на калані
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині,
Пішла дібровою луна;
Луна гуляє, божа мова.
Встануть сердеги працювать,
Пійдуть корови на діброви,
Вийдуть дівчата воду брать
Вигляне сонце. Рай та й годі!
Верба сьміє́ть-ся, сьвято скрізь!
Злодій заплаче, дарма що злодій.
Так було перш; тепер дивись:
Сонце гріє вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де дів ся соловейко?
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський оттак щебетав;

Замовк неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше витав,
Де ватагу пройдисьвіта
Водив за собою.
Все осталось, все сумує,
Як руїни Трої.
Все сумує, тілько слава
Сонцем засияла;
Не вмре кобзар, бо на віки
Його привитала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;
Поки сонце з неба сяе,
Тебе не забудуть!

Праведная душе! приймиж мою мову,
Немудру, та щиру, прийми, привитай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну заспівай!
Нехай усьміхнеть-ся душа на чужині,
Хоч раз усьміхнеть-ся, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле! бо я одинокий
Сирота на сьвіті в чужому краю;
Дивлю ся на море широке, глубоке,
Поплив би на той бік, човна не дають!
Згадаю, Єнея, згадаю родину,
Згадаю, заплачу, як тая дитина;

А хвилї на той бік ідуть та ревуть.
А може я й темний, нічо не бачу,
Може моя доля на тім боцї плаче,
Бо сироту всюди люде осьміють.
Нехай би сьміялись, та там море грає,
Там місяць, там сонце яснійше сия,
І з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий з нею був би я.
Праведная душе! прийми, мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привитай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну менї заспівай!
[1838.]

43. До Основяненка.

Бють пороги; місяць сходить
Як і перше сходив.
Нема Січи, пропав і той,
Хто всім верховодив.
Нема Січи! Очерети
У Дніпра питають:
Де-то наші дїти дїлись?
Де вони гуляють?"
Чайка скиглить лїтаючи,
Мов за дїтьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.

На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питають ся у буйного:
"Де наші панують ?
Де панують бенкетують?
Де ви забарились?
Верніте ся! Дивіте ся:
Жита похилились,
Де пасли ся ваші коні,
Де Тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Верніте ся!..."

"Не вернуть ся!"
Загуло, сказало
Сине море; "не вернуть ся,
На віки пропали !"
Правда море правда синє:
Такая їх доля!
Не вернуть ся сподівані,
Не вернеть ся воля,
Не вернеть ся козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани.
Обідрана сиротою
По-над Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить.

Тілько ворог, що сьмієть ся.
Сьмій ся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине,
Слава не поляже;
Не поляже, а роскаже,
Що діялось в сьвіті,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От, де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так батьку отамане?
Чи правду співаю?
Ех, як би то!... Та що й казать,
Кебети не маю.
А до того в Московщині
Кругом чужі люде.
"Не потурай!" може скажеш;
Та що з того буде?
Насьміють ся на псалом той,
Що виллю сльозами;
Насьміють ся! — Тяжко, батьку,
Жити с ворогами!

Поборов ся б з Москалями,
Як би малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички з'їли.
Оттаке-то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снігах та сам собі:
"Ой не шуми луже!"
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
—Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш.
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;
Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Утни, батьку!щоб нехотя
На ввесь сьвіт почули:
Що ділось в Україні,
За-що погибала,
За-що слава козацькая
На всім сьвіті стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,

Як те море грає,
Як дївчина під вербою
"Гриця" заспіває;
Нехай ще раз усьміхнеть ся
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині.
[1839.]

44. Гамалія

"Ой нема, нема ні вітру, ні хвилї
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати,
Не чуємо на чужині.

"Ой повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

"Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тілько мріють шапки,
Та на сей бік за нами!

"Ой Боже наш, Боже! хоч і не за нами,
Неси ти їх з України;
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо, та й загинем!"

Оттак у Скутарі козаки співали;
Співали сердеги, а сльози лились,
Лили ся козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затряс ся, бо з-роду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий,
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синеє море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую журбу-мову на филї подав.

Зареготав ся дїд наш дужий,
Аж піна з вуса потекла.
"Чи спиш, чи чуєш, брате Луже,?
Хортице, сестро?"
Загула
Хортиця з лугом: "Чую, чую!"
І Днїпр укрили байдаки,
І заспівали козаки:

"У Туркинї, по тім боцї,
Хата на помостї.
Гай, гай! море грай!
Реви, скелї ламай!
Поїдемо в гостї.

"У Туркинї у кишенї
Таляри, дукати.

Н› кишені трусить,
Ідем різать, палитя,
Братів визволяти!

„У Туркині яничари
І баша на лаві.
Гой, ги, вороги!
Ми не маєм ваги!
Наша воля й слава!"

Пливуть собі співаючи,
Море вітер чує.
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
— Гамаліє! серце мліє:
Сказило ся море.
— Не злякає! І сховались
За хвилї, за гори.

Дрімає в гаремі — в раю Византія
І Скутар дрімає; Босфор клекотить,
Неначе скажений; то стогне, то виє:
Йому Византію хочеть ся збудить.
„Не буди, Босфоре: буде тобі горе!
Твої білі ребра піском занесу,
У мул поховаю!" реве сине море.
„Хиба ти не знаєш, яких я несу
Гостий до султана.
Так море спиняло
(Любило завзятих чубатих Славян).

Босфор схаменув ся. Туркиня дрімала,
Дрімав у гаремі ледачий султан.
Тілько у Скутарі, в склепу, не дрімають
Козаки сердеги. Чого вони ждуть?
По свойому Бога в кайданах благають,
А хвилї на той бік ідуть та ревуть.

"О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволї вольним козакам!
І сором тут, і сором там:
Вставать з чужої домовини,
На суд Твій праведний прийти,
В залїзах руки принести,
І перед всїма у кайданах
Стать козакові!...."
Ріж і бий!
Мордуй невіру бусурмана!"
Кричать за муром. Хто такий?

Гамалїє! серце млїє:
Скутар скаженіє!
"Ріжте, бийте!" на фортецї
Кричить Гамалїя.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво преть ся без ваги —
І покотились яничари.
Гамалїя по Скутарі —
По пеклу гуляє,

Сам хурдигу розбиває,
Кайдани ламає.
“Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!”
Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тії мови,
І ніч стрепенулась:
Не бачила стара мати,
Козацької плати.
Не лякай ся, подиви ся
На бенкет козачий!
Темно всюди, як у будень,
А сьвято чимале.
Не злодії з Гамалією
Їдять мачки сало
Без шашлика. “Засьвітимо
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.
Византія пробуркалась,
Витріщає очи
Перепливає на помогу,
Зубами скрегоче.

Реве, лютує Византія,
Руками берег достає;
Достала, зикнула, встає —
І на ножах в крові німіє.

Скутар, мов пекло те, палае;
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливае.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сьміливо лїтає.
Нїхто на сьвітї не втече'
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мури, срібло, злото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.
Горить Скутар, стиха робота,
І хлопцї сходять ся; зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдаки, тай потягли,
Рвучи червонї гори-хвилї.

Пливуть собі, нїби з дому,
Так бупїм гуляють,
Та, звичайне Запорожцї,
Пливучи співають:

"Наш отаман Гамалїя,
Отаман завзятий,
Забрав хлопцїв тай поїхав
По морю гуляти, —
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволї
Братів визволяти.

Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару;
Сидять брати Запорожці,
Дожидають кари.
Ой як крикнув Гамалія:
"Брати, будем жити,
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!"
Вилітали Запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
"Слава тобі, Гамаліє,
На весь сьвіт великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!"

Пливуть співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія,
Орел орлят мов стереже.
Із Дарданелів вітер віє,
А не женеть ся Византія:
Вона боїть ся, щоб Чернець
Не засьвітив Галату знову,
Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.

Пливуть собі, а із-за хвилї
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.

Гамаліє, вітер віє,
Ось-ось наше море!..
І сховали ся за хвилї,
За рожеві гори.

(1843)

---

45. Чигирин

Чигирине, Чигирине!
Все на сьвітї гине,
І сьвятая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
Над землею летять лїта,
Днїпро висихає,
Розсипають ся могили,
Високі могили,
Твоя слава і; про тебе,
Старче малосилий,
Нїхто й слова не промовить,
Нїхто й не покаже,
Де ти стояв, чого стояв,
І на сьміх не скаже!

За що ж боролись ми з Ляхами?
За що ми різались з ордами?
За що скородили списами
Московські ребра? Засівали,
І рудою поливали,
І шаблями скородили,
Щож на ниві уродило?
Уродила рута, рута,
Волї нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльзи трачу. Заснула Вкраїна,
Буряном укрилась, цьвільлю зацьвіла.
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дїтям надію в степу оддала.
А надію
Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.
Нехай же вітер все розносить
На неокраянім крилї,
Нехай же серце плаче, просить
Сьвятої правди на землї!
Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний!
Проспав єси степи, лїси
І всю Україну!
Спи ж, повитий жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тиї недолїтки

Поростуть гетьмани.
Помолившись, і я б заснув...

Так думи прокляті
Рвуть ся в душу запалити,
Серце розірвати.
Не рвіть, думи, не паліте!
Може верну знову
Мою правду безталанну,
Мое тихе слово.
Може викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги
Може з'орю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Козацької тії крови,
Чистої, сьвятої.
Може, може.... а між тими,
Між ножами рута
І барвінок розіветь ся,
І слово забуте,

Моє слово тихе, сумне,
Богобоязливе
Згадає ть ся, і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеть ся, як рибонька,
І мене згадає...
Слово моє, сльози мої,
Раю ти мій, раю!

Спи Чигрине! Нехай гинуть
У ворога діти!
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім сьвіті!
Москва, 19. II. 1844.

---

46. Розрита могила.

Сьвіте тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— "Молилась я, турбувалась,
День і ніч не спала,
Моїх діток доглядала,
Звичаю навчала.

Виростали мої діти,
Мої добрі квіти, —
Панувала і я колись
На широкім сьвіті.
Панувала! О Богдане,
Нерозувний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що колишучи співала
Про свою недолю,
Що співаючи ридала,
Виглядала волю!...
Ой Богдане, Богданочку!
Як би була знала,
У колисцї б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидовій, Німотї;
Сини мої на чужинї,
На чужій роботї;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
А могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає;
А тим часом перевертнї
Нехай підростають,
Та поможуть Москалеві

Господарювати,
Та з матери полатану
Сорочку здіймати!
Помагайте, недолюдки,
Матїр катувати!"

На четверо розкопана
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки? — Ех як би то,
Як би то знайти те,
Що там поховали,
Не плакали б дїти,
Мати б не ридала.

---

47. Холодний яр.

У всякого своє лихо,
І в мене те лихо;
Хоть не своє, позичене,
А все таки лихо.
На що б, бач ся, те згадувать,
Що давно минуло?
Будить Бог-знає колишнє?
Добре, що заснуло!...

Хоть і яр той! Вже до його
І стежки малої

Не осталось, і здаєть ся,
Що ніхто й ногою
Не ступив там, — а згадаєш,
То було й дорога
З монастиря Мотринова
До яру страшного.
В яру колись Гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У яр тогдї сходили ся,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином і брат з братом,
Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого Ляха.

Деж ти дїв ся, в яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лїсом?
Чи то засадили
Нові кати, щоб до тебе
Люде не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Невмими Ляхами?
Не гатїте! бо над яром
Залїзняк витає,

І на Умань позирає,
Ґонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте
Сьвятого закона!
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славте ся царевою
Сьвятою війною,
Бо ви самі не знаєте,
Що царики коять!
А кричите, що несете
І душу і шкуру
За отечество! Їй Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
І не знає за-що ,
Та ще й Ґонту зневажає,
Ледаче ледащо:
“Гайдамаки — не воины,
Разбойники, воры,
Пятно въ нашей исторіи!”
Брешеш людоморе!
За сьвятую правду, волю
Розбійник не стане;
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;
Не розібє живе серце

За свою Вкраїну!
Ви — розбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому
Сьвятому закону
І землею всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте? Стережіть ся-ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо! Дуріть дітей,
І брата сліпого,
Дуріть себе, чужих людей
Та не дуріть Бога!
Бо в день радости над вами
Розпадеть-ся кара,
І повіє новий огонь
З Холодного яра!

Вюнище, 17. XII. 1845.

48.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам у-ночи,
Іде встеп, а йдучи
Співа, сумно співає:
— "Наносили землі,

Та й до дому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти:
По своїй по земли
Свою кров розлили
І зарізали брата;
Крови брата впились,
І в степу полягли
У могилі заклятій."
Та й замовк, зажурившсь,
І на спис похиливсь,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирав,
Тяжко, тяжко ридав,
Сині хвилі голосили.
З-за Дніпра, із села
Луна степом пішла,
Треті півні співали.
Провалив ся козак,
Затрусив ся байрак,
А могила застогнала.

[1847.]

49. Моїм соузникам.

Згадайте, братія моя
(Бодай те лихо не верталось!)
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки визирали
І певне думали: “Коли —
На раду тиху, на розмову —
Коли ми зійдемо ся знову
На сій з'убоженій землі!”
— Ніколи, братія, ніколи!...
З Дніпра у купі не пємо,
Розійдемось, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Між людьми як люде...

А поки те буде,
Любіте ся, брати мої,
Украйну любіте,
І за неї безталанну
Господа моліте!
Воротів забудьте, други,
І не проклинайте,
І мене в неволї лютій
Инколи згадайте!....

[1847. II. піврік.]

50. Сон

Гори мої високиї!
Не так і високі,
Як хороші, хорошиї,
Блакитні з-далека —
З Переяслава старого,
З Виблої могили,
Ще старшої мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь, аж он передо мною
Неначе дива виринають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами витрає;
А он-де, он-де, за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.

Давно стоїть виглядає
Запорожця з Лугу,
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу.

Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позирає
На сьвіт з домовини.
Може чаєш оновленьня?
Не жди тії слави!
Твої люде окрадені,
А панам лукавим
На-що здалась козацькая
Великая слава?

І Трахтемирів геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов пяний старець торбинки.
А он старе Монастирище,
Колись козацькеє село.
Чи те воно тоді було?
Та все пішло царям на грище:
І запороже, і село,
І манастир сьвятий, скрабниця —
Все, все неситі рознесли,
А ви, ви гори оддали!..
Бодай ніколи не дивить ся
На вас, проклятиї! Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усобники, Ляхи погані...

51. Ляхам

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Оттам-то весело жилось:
Братались з вольними Ляхами
Пишались вольними степами;
В садах кохали ся, цьвіли,
Неначе лілії, дівчата;
Пишала ся синами мати,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа.
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сліз і крови,
А сиріт іменем Христовим
Замордували, розпяли.

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава;
Украйна плаче, стогне-плаче,
За головою голова
До долу пада. Кат лютує,
А ксьондз скаженим язиком
Кричить: Те Деум! Аллелюя!

Оттак-то, Ляше, друже, брате,
Неситії ксьондзи, маґнати
Нас порізнили, розвели,

А ми б і досі так жили!
Подай же руку козакові,
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Воз'обновим наш тихий рай!

:14. III. 1958.

---

52. Катерина

)Василю Андрієвичу Жуковському на пам-
ять 22. квітня 1838 р.)

I.

Кохайте ся чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалї — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дївчина гине.
Як-би сама, ще б нічого,
А то й стара мати ,
Що родила на сьвіт божий,
Мусить погибати.
Серце вяне співаючи,
Коли знає за-що;
Люде серця не спитають,

А скажуть: "ледащо!"
Кохайте ся ж чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі чужі люде,
Сьміють ся над вами.

Не слухала Катерина
Ні батька ні неньки,
Полюбила москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занапастила.
Кличе мати вечеряти,
А донька не чує:
Де жартує з москаликом,
Там і заночує.
Не дві ночи карі очи
Любо цілувала,
Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі злиї люде,
Що хотять, говорять:
Вона любить, то й не чує,
Що вкрало ся горе.

Прийшли вісти недобриї,
В поход затрубили;

Пішов москаль в Туреччину;
Катрусю накрили.
Не счула ся, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співати,
Любо й потужити.
Обіщав ся чорнобривий,
Коли не загине,
Обіщав ся вернути ся.
Тогдї Катирина
Буде собі московкою,
Забудеть-ся горе;
А поки-що, нехай люде
Що хотять говорять.
Не журить ся Катерина —
Слїзоньки зтирає,
Що дївчата на улицї
Без неї співають.
Не журить ся Катерина ,
Вмиеть-ся сльозою,
Візьме відра о-півночи,
Піде за водою,
Щоб вороги не бачили;
Прийде до криницї,
Стане собі під калину,
Заспіває "Грица".
Виспівуе, вимовляе,
Аж калина плаче.

Вернула ся — і раденька,
Що ніхто не бачив.

Не журить ся Катерина,
І гадки не має,
У новенькій хустиночці
В вікно виглядає.
Виглядає Катерина ...
Минуло пів року;
Занудило коло серця,
Закололо в боку.
Нездужає Катерина,
Ледве-ледве дише,
Вичуняла, та в запічку
Дитину колише.
А жіночки лихо дзвонять,
Матери глузують,
Що москалї вертають ся
Та в неї ночують:
—"В тебе дочка чорнобрива,
Та ще й не едина,
А муштрує у запічку
Московського сина.
Чорнобривого придбала...
Мабуть, сама вчила..."
Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побили!
Як ту матір, що вам на сьміх
Сина породила.

Простіть, високиї, мені,
Високиї і голубиї,
Найкращі в сьвіті, найсьвятиї!
Простіть! Я Богу помолюсь..
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну сьвятого Бога,
За неї й душу погублю!
Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топити ся в глибокім,
В Дніпрі широкому, оттак
Стоїть одним-одна хатина.
З хатини видно Україну
І всю гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить, і сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивить ся, і дума,
А сльози капають. "Гай-гай!"
Старий промовив: "Недоуми!
Занапастили божий рай!
Гетьманщина!..." І думнее
Чоло похмаріло:
Мабуть щось тяжке, тяжкее
Вимовить хотілось,
Та не вимовив...

"Блукав я по сьвіту чимало,
Носив і свиту і жупан.

На-що вже лихо за Уралом
Оттим Киргізам!..Отже й там,
Їй-же Богу, лучше жити,
Ніж нам на Украйні!
А може тим, що Киргізи
Ще не християне?...
Наробив Ти, Христе, лиха,
А переіначив
Людей божих?... Котили ся
І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужої
І своєї крови;
А получщали? Ба, де то!
Ще гіршими стали!
Без ножа і авто-да-фе
Людей закували,
Та й мордують... Ой, ой, пани,
Пани християне!"

Затих мій сивий, битий тугою,
Поник старою бую-головою.
Вечірне сонце гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сяє-біліє,
Батька Богдана могила мріє;
Київським шляхом верби похилі
Трибратнї давні могили вкрили;

З Трубайлом Алта між осокою
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою.
І все те, все те радує очи,
А серце плаче, глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею;
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступають із-за хмари;
Хмари звеселіли;
А старий мій подивив ся.
Сльози покотились.
"Молюсь Тобі, Боже милий,
Господи великий,
Що не дав мені загинуть,
Небесний владико!
Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На сї сьвяті гори,
Одинокий вік дожити,
Тебе восхвалити,
І Твоєю красотою
Серце веселити,
І поховать побитеє
На горах отсих високих,
І витать над ними!
Утер сльози нехолодні,

Хоч не молодий,
І згадував літа свої,
Давнії ,благиї:
Де, як, коли і що робилось?
Було що справді, а що снилось?
Які моря перепливав?
І темний гайок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сияв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Сьвятого Бога вихваляв.
І все то, все то в Україні!
І усьміхнув ся сивий дід:
Бо може — нігде правди діть —
Було таке, що й женихались,
Та розійшли ся, не побрались;
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати.
Ходив довгенько колю хати,
А потім Богу помоливсь,
Пішов у хату ночувати,
А місяць хмарою повивсь.

Оттакий-то на чужині
Сон менї приснив ся!
Ніби знов я на волю,
На сьвіт народив ся.
Дай же, Боже, коли-небуть,

Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених,
У маленькій хаті;
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах !

Катерино, серце моє!
Лишенько з тобою!
Де ти в сьвіті подінеш ся
З малим сиротою?
Хто спитає, привитає
Без милого в сьвіті?
Батько-мати — чужі люде,
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катерина,
Одсуне кватирку,
Поглядає на улицю,
Колише дитинку;
Поглядає — нема, нема!
Чи то-ж і не буде?
Пішла б в садок поплакати,
Так дивлять ся люде.
Зайде сонце, Катерина
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводить:
"Оттут з муштри виглядала,

Оттут розмовляла.
А там... а там... сину, сину!“
Та й не доказала.

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні,
Як і перше виходила,
Катерина вийшла.
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як москаля молодого
В вишнях дожидала.
Не співає чорнобрива,
Кляне свою долю.
А тим часом вороженьки
Чинять свою волю,
Кують річи недобриї.
Що має робити?
Як би милий чорнобривий
Умів би спинити...
Так далеко чорнобривий,
Не чує, не бачить,
Як вороги сьміють ся їй,
Як Катруся плаче.
Може вбитий чорнобривий
За тихим Дунаєм;
А може — вже в Московщині
Другую кохає!
Ні, чорнявий не убитий,
Він живий, здоровий...

А деж найде такі очи,
Такі чорні брови?
На край сьвіта, в Московщині
По тім боці моря,
Нема нігде Катерини;
Та здалась на горе! ....
Вміла мати брови дати,
Карі оченята,
Та не вміла на сім сьвіті
Щастя-долї дати.
А без долї біле личко —
Як квітка на полї:
Пече сонце, гойда вітер,
Рве всякий по волї.
Умивай же біле личко
Дрібними сльозами!
Бо вернулись москалики
Иншими шляхами.

II.

Сидить батько кінець стола,
На руки схилив ся,
Не дивить ся на сьвіт божий:
Тяжко зажурив ся.
Коло його стара мати
Сидить на ослоні,
За сльозами ледве, ледве
Вимовляє донї:

"Що, весільля, доню моя!
А де-ж твоя пара?
Де сьвітилки з друженьками,
Старости, бояре?
В Московщині, доню моя!
Ідиж їх шукати!
Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.
Проклятий час-годинонька,
Що ти народилась!
Як би знала, до схід сонця
Була-б утопила-
Здалась тогдї б ти гадинї,
Тепер — москалеві....
Доню моя, доню моя,
Цьвіте мій рожевий!
Як ягідку, як пташечку,
Кохала, ростила
На лишенько.. Доню моя!
Що ти наробила?....
Оддячила!... Іди ж, шукай
У Москві свекрухи!
Не слухала моїх річей,
То її послухай!
Іди, доню, найди її,
Найди, привитай ся,
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертай ся!
Не вертай ся, дитя моє,
З далекого краю!...

А хто ж мою головоньку
Без тебе сховає?
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
Хто посадить на могилї
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Доню моя, доню моя,
Дитя моє любе!
Іди од нас!"

Ледве, ледве
Поблагословила:
"Бог з тобою!" та, як мертва,
На діл повалилась.

Обізвав ся старий батько:
"Чого ждеш небого?"
Заридала Катерина,
Тай бух йому в ноги:
"Прости менї, мій батечку,
Що я наробила!
Прости менї, мій голубе,
Мій соколе милий!,,
— "Нехай тебе Бог прощає
Та добриї люди;
Молись Богу та йди собі —
Менї лекше буде".

Ледви встала, поклонилась,
Вийшла мовчки з хати,

Остали ся сиротами
Старий батько й мати.
Пішла в садок, у вишневий,
Богу помолилась,
Взяла землї під вишнею,
На хрест почепила;
Промовила: "Не верну ся!
В далекому краю
В чужу землю чужі люде
Мене заховають;
А своєї ся крихотка
Надо мною ляже,
Та про долю, моє горе,
Чужим людям скаже...
Не розказуй, голубонько,
Де б нї заховали,
Щоб грішної на сім сьвіті
Люде не займали!
Ти не скажеш... ось хто скаже,
Що я його мати!
Боже Ти мій! лихо моє!
Де менї сховатись?
Заховаюсь, дитя моє,
Сама під водою,
А ти гріх мій спокутуєш
В людях сиротою,
Безбатьченком!...."

Пішла селом,
Плаче Катерина;

На голові хустиночка,
На руках дитина.
Вийшла з села — серце ние;
Назад подивилась,
Покивала головою,
Тай заголосила.
Як тополя стала в полї
При битій дорозї;
Як роса та до схід сонця,
Покапали сльози.
За сльозами за гіркими
І сьвіта не бачить,
Тільки сина пригортае,
Цілуе та плаче.
А воно як янголятко,
Нїчого не знае,
Маленькими ручицями
Пазухи шукае.
Сіло сонце, з-за діброви
Небо червонїе;
Утерла ся, повернулась,
Пішла... тілько мріе.

В селї довго говорили
Де-чого багато,
Та не чули вже тих річий
Нї батько нї мати....

Оттаке то на сім сьвіті
Роблять людям люде!

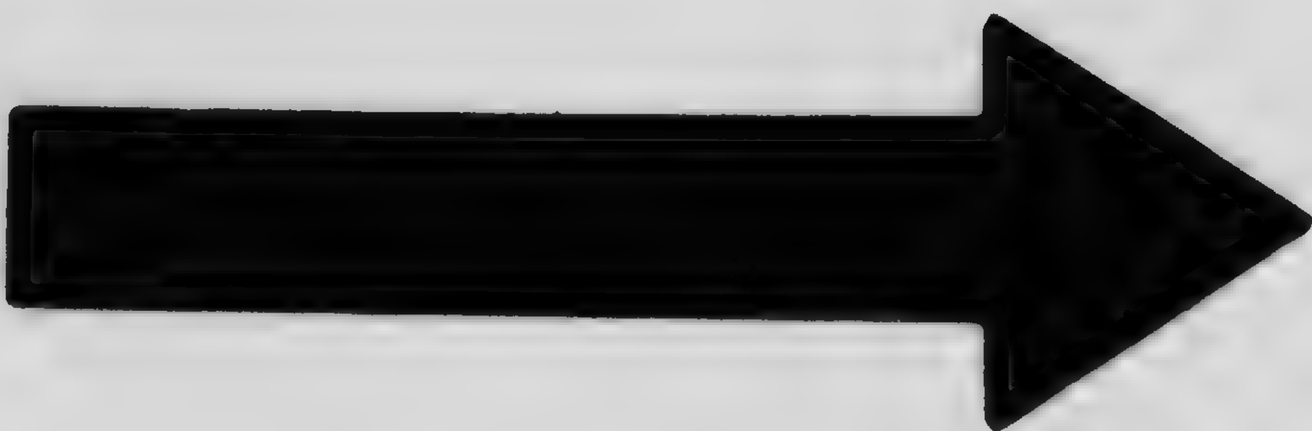
Того вяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить.
А за віщо? Сьвятий знае!
Сьвіт, бач-ся, широкий,
Та нема де прихилитись
В сьвіті одиноким.
Тому доля запродала
Од краю до краю,
А другому оставила
Те, де заховають.
Де-ж ті люде, де-ж ті добрі,
Що серце збиралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Єсть на сьвіті доля,
А хто її знае?
Єсть на сьвіті воля,
А хто її мае?
Єсть люди на сьвіті,
Сріблом, злотом сяють,
Здаеть ся, панують,
А долї не знають,
Нї долї, нї волї!
З нудьгою та з горем
Жупан надївають,
А плакати — сором.
Возміть срібло, злото,
Та будьте богаті,

А я візьму сльози —
Лихо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами!
Тогдї я веселий,
Тогдї я багатий,
Як буде серденько
По волї гуляти!

III.

Кричать сови, спить діброва,
Зіроньки сияють,
По-над шляхом щирицею,
Ховрашки гуляють.
Спочивають добрі люде;
Що кого втомило:
Кого щасте, кого сльози,
Все нічка покрила.
Всїх покрила темнісінька,
Як дїточок мати.
Де-ж Катрусю пригорнула?
Чи в лїсї, чи в хатї?
Чи на полю під копою
Сина забавляе,
Чи в діброві з-під колоди
Вовка виглядае?
Бодай же вас, чорні брови,

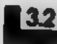
MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

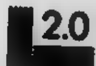

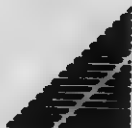

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

Нікому не мати,
Коли за вас таке лихо
Треба одбувати!
А що дальше спіткаеть-ся?
Буде лихо, буде!
Зострінуть ся жовті піски
І чужиї люде,
Зострінеть ся зима люта.
А той чи зостріне,
Що пізнае Катерину,
Привитае сина?
З ним забулаб чорнобрива
Шляхи, піски, горе:
Він як мати привитае,
Як брат заговорить...

Побачимо, почуемэ...
А поки — спочину,
Та тим часом розпитаю
Шлях на Московщину.
Далекий шлях, пани брати,
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колись —
Щоб його не мірять!...
Розказав би про те лихо,
Та чи тож повірять?
“Бреше”, скажуть, “сякий-такий!
(Звичайно не в очи)

А так тілько псує мову
Та людей морочить."
Правда ваша, правда люде!
Тай на-що те знати,
Що сльозами перед вами
Буду виливати?
На що воно? У всякого
І свого чимало.
Цур же йому!.. А тим часом
Кете лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились;
А то лихо розказувать,
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий візьме!
Лучше ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.

За Києвом та за Дніпром,
По-під темним гаєм,
Ідуть шляхом чумаченьки,
"Пугача" співають.
Іде шляхом молодиця,
Мусить бути з прощі.
Чого-ж смутна, невесела,
Заплакані очи?
У латаній свитиночці,
На плечах торбина,

В руці ціпок, а на другій
Заснула дитина.
Зострілa ся з чумаками,
Закрила дитину,
Питаєть ся: “Люде добрі!
Де шлях в Московщину?”
— “В Московщину? отсей самий.
Далеко небого?”
— “В саму Москву. Христа ради
Дайте на дорогу!”
Бере шага, аж трусить ся:
Тяжко його брати!
Та й на віщо... А дитина?
Вона ж його мати!
Заплакала, пішла шляхом,
В Броварях спочила,
Та синові за гіркого
Медяник купила.
Довго-довго сердешная
Все йшла та питала;
Було й таке, що під тином
З сином ночувала....

Бач, на-що здали ся карі оченята:
Щоб під чужим тином сльози виливать!
Ото ж то дивіть ся та кайтесь, дівчата,
Щоб не довело ся москаля шукать,
Щоб не довело ся, як Катря шукає...
Тогді не питайте, за що люде лають,

За що не пускають в хату ночувать.
Не питайте, чорнобриві,
Бо люди не знають;
Кого Бог кара на сьвіті,
То й вони карають...
Люде гнуть ся, як ті лози,
Куди вітер віє.
Сиротині сонце сьвітить
(Сьвітить та не гріє) —
Люде б сонце заступили,
Як би мали силу,
Щоб сироті не сьвітило,
Сльози не сушило.
А за віщо, Боже милий!
За що сьвітом нудить?
Що зробила вона людям,
Чого хотять люде?
Щоб плакала!.. Серце моє!
Не плач Катерино!
Не показуй людям сльози,
Терпи до загину!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами,
До схід ця, в темнім лісї
Умий с сльозами!
Умиєш ся, не побачать,
То й не засьміють ся;
А серденько одпочине,
Поки сльози ллють ся.

Оттаке то лихо, бачите, дївчата!
Жартуючи кинув Катрусю москаль,
Недоля не бачить, з ким її жартувати,
А люде хоч бачать, та людям не жаль.
"Нехай" кажуть "гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувать!"

Попід тиньню ночувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину;
Аж гульк — зима впала.
Свище полем заверуха,
Іде Катерина
У личаках — лихо тяжке! —
І в однїй свитинї.
Іде Катря, шкандибає;
Дивить ся — щось мріє...
Либонь ідуть москалики...
Лихо!... серце млїє...
Полетїла, зострїла ся,
Пита: "Чи немає
Мого Йвана чорнявого?"
А ті: "Ми не знаєм."
І, звичайно, як москалї,
Сьміють ся, жартують:
"Ай да баба! ай да каші!
Каво не надуют!"
Подивилась Катерина:
"І ви бачу, люде!

Не плач, сину, моє лихо!
Що буде, то й буде!
Піду дальше, — більш ходила...
А може й зостріну;
Оддам тебе, мій голубе,
А сама — загину!“

Реве, стогне хуртовина,
Котить, верне полем;
Стоїть Катря серед поля,
Дала сльозам волю.
Утомилась заверюха,
Де-де позіхає;
Ще б плакала Катерина,
Та сльоз більш не має.
Подивилась на дитину:
Умите сльозою
Червоніє, як квіточка
В-ранці під росою.
Усьміхнулась Катерина,
Тяжко усьміхнулась:
Коло серця — як гадина
Чорна повернулась.
Кругом мовчки подивилась;
Бачить: ліс чорніє,
А під лісом, край дороги,
Либонь курінь мріє.
"Ходім, сину! смеркаєть-ся,
Коли пустять в хату;
А не пустять, то й на дворі

Будем ночувати.
Під хатою заночуєм,
Сину мій, Іване!
Де-ж ти будеш ночувати,
Як мене не стане?
З собаками, мій синочку,
Кохай ся на дворі!
Собаки злі, покусають,
Та не заговорять,
Не розкажуть сьміючи ся...
З псами їсти й пити —
Бідна моя головонько!
Що мені робити?“

Сирота собака має свою долю,
Має добре слово в сьвіті сирота;
Його бють і лають, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сьміх не спита.
А Йвася спитають, зараньня спитають,
Не дадуть до мови дитині дожить.
На кого собаки на улиці лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята..
Одна його доля — чорні бровенята,
Та й тих люде заздрі не дають носить.

IV.

Попід горою яром, долом,
Мов ті діди високочолі,

Дуби з гетьманщини стоять;
У яру гребля, верби в ряд,
Ставок під кригою в неволі,
І ополонка — воду брать.
Мов покотило червонів,
Крізь хмару сонце занялось,
Надув ся вітер; як повів,
Нема нічого, скрізь білів,
Та тілько лісом загуло;
Реве, свище заверюха,
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотилось.
Вийшов з хати карбівничий,
Щоб ліс оглядіти,
Та де тобі! таке лихо,
Що не видно й сьвіта.
"Еге, бачу, яка фуґа!
Цур же йому з лісом!
Піти в хату... Що там таке?
От їх до-сто-біса!
Недобра їх розносила,
Мов справді за ділом.
Ничипоре! дивись лишень,
Які побілілі!"
—"Що, москалі? де москалі?"
—"Що ти? схамени ся!
— "Де москалі-лебедики?"
—"Та он, подиви ся!"
Полетіла Катерина

І не одягла ся.
"Мабуть добре Московщина
В тямку їй дала ся!
Бо у-ночи тілько й знає,
Що москаля кличе."
Через пеньки, заметами,
Летить, ледве дише.
Боса стала серед шляху,
Втерлась рукавами.
А москалї їй на-зустріч,
Як оден, верхами.
"Лихо моє! доле моя!"
До їх... коли гляне:
Попереду старший їде.
"Любий мій Іване!
Серце моє коханеє!
Де ти так барив ся?"
Та до його за стремена...
А він — подивив ся,
Та шпорами коня в боки.
"Чого-ж утїкаєш?
Хиба забув Катерину?
Хиба не пізнаєш?
Подиви ся, мій голубе,
Подивись на мене:
Я Катруся твоя люба!
На-що рвеш стремена?
А він коня поганяє,
Ніби-то й не бачить.

"Пострівай же мій голубе!
Дивись я не плачу.
Ти не пізнав мене, Йване?
Серце, подиви ся!
Єй же Богу, я Катруся!"
— „Дура, атвяжіся!
Вазьміте проч! безумную!'
—"Боже мій! Івасю!
І ти мене покидаєш?!
А ти ж присягав ся!"
-„Вазьміте проч! Что-ж ви стаї?"
-"Кого? мене взяти?
За-що ж? скажи, мій голубе!
Кому хоч оддати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила,
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?
Мій батечку, мій братїку!
Хоч ти не цурай ся,
Наймичкою тобі стану...
З другою кохай ся
З цілим сьвітом!... Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
Покриткою стала...
Покриткою — який сором!
І за-що я гину!
Покинь мене, забудь мене,

Та не кидай сина!
Не покинеш? Серце мое,
Не втікай од мене!...
Я винесу тобі сина.“
Кинула стремена
Та в хатину.

Вертаеть-ся,

Несе йому сина;
Несповита, заплакана
Сердешна дитина
”Ось-де воно, подиви ся!
Де ж ти? заховав ся?
Утік! нема!... Сина сина
Батько оддурав ся?
Боже ти мій!... Дитя мое!
Де дінусь з тобою?
Москалики! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики!
Воно сиротина;
Возьміть його та оддайте
Старшому за сина!
Возьміть його!... бо покину,
Як батько покинув, —
Бодай його не кидала
Лихая година!
Гріхом тебе на сьвіт божий
Мати породила;

Виростай же на сьміх людям!“
На шлях пожила;
"Оставай ся шукать батька!
А я вже шукала.“
Та в ліс з шляху, як навісна!
А дитя осталось,
Плаче бідне... А москалям
Байдуже, минули.
Воно й добре, та на лихо
Лісничі почули.

Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Йвана,
То плаче то просить.
Вибігає на узлісься;
Кругом подивилась,
Та в яр... біжить — серед ставу
Мовчки опинилась.
“Прийми, Боже, мою душу,
А ти — моє тіло!“
Шубовсть в воду!... По-під льодом
Геть загуркотіло.

Чорнобрива Катерина
Найшла, що шукала.
Дунув вітер по-над ставсм —
І сліду не стало.

То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає;
То не лихо, то не тяжке,
Що мати вмирає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали:
Їм зосталась добра слава,
Могила зосталась.
Засьміють ся злії люде
Малій сиротині;
Вильле сльози на могилу —
Серденько спочине,
А тому, тому на сьвіті,
Що йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Мати оддуралась?
Що зосталось байстрюкові?
Хто з ним заговорить?
Ні родини, ні хатини;
Шляхи, піски, горе...
Панське личко, чорні брови —
На-що ? Щоб пізнали!
Змалювала, не сховала...
Бодай полиняли!

V.

Ішов кобзар до Києва
Та сів спочивати;

Торбинками обвішаний
Його поводжатий.
Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзар
"Ісуса" співає.
Хто йде, їде, не минає;
Хто бублик, хто гроші;
Хто старому, а дівчата
Шажок міхоноші.
Задивлять ся чорнобриві:
І босе і голе.
"Дала," кажуть, "бровенята,
Та не дала долї!

Їде шляхом до Києва
Берлин шестернею,
А в берлині господиня
З паном і семею.
Опинив ся против старців,
Курява лягає.
Побіг Івась, бо з віконця
Рукою махає.
Дає гроші Івасеві,
Дивуєть-ся пані.
А пан глянув — одвернув ся...
Пізнав препоганий,
Пізнав тії карі очи,
Чорні бровенята,

Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.
Пита пані: як зоветь-ся?
"Івась" — „Какой мілай!"
Берлин рушив, а Івася
Курява покрила. .
Полїчили, що достали,
Встали с громахи,
Помолились на схід сонця,
Пішли по-над шляхом.

[1838.]

---

53. Гайдамаки

(Василю Івановичу Григоровичу на память 22. квітня, 1838. р.).

Все йде, все минає і краю не має...
Кудиж воно ділось- відкіля взялось?
І дурень і мудрий нїчого не знає.
Живе, умирає; одно зацьвіло,
А друге завяло, на віки завяло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало;
І зорі червоні, як перше плили,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивить ся в жолобок, криницю.

в море безкрає і будеш сиять,
Як над Вавилоном, над його садами.
І над тим, що буде, з нашими синами.
Ти вічний без краю. Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою розмовлять з тобою.
Співать тобі думу, що тиж нашептав.
Порай мені ще раз: де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота:
Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх, душа жива!
А може їй легше буде на тім сьвіті,
Як хто прочетає ті сльози-слова,
Що так вона нишком над ними ридала.
Що так вона щиро колись виливала,
Ні, не заховаю, бо душа жива!
Як небо блакітне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає;
А де вона буде? Химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім сьвії, —
Безславному тяжко сей сьвіт покидать.
Згадайте, дівчата, вам треба згадать!
Вона вас любила, рожевії квіти,
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане, спочивайте, діти,
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої гайдамаки!
Сьвіт широкий, воля, —

Ідїть, сини, погуляйте,
Пошукайте долї!
Сини мої невеликі,
Нерозумні дїти!
Хто вас щиро без матери
Привітає в сьвітї?
Сини мої! орли мої!
Летїть в Українy!
Хоч і лихо зострінеть ся
Так не на чужинї.
Там найдеть-ся душа щира,
Не дасть погибати;
А тут, а тут... тяжко дїти!
Коли пустять в хату,
То зострівши насьміють ся.
Такі, бачте, люде:
Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять.
"Не відтіля, каже, сходить,
Та не так і сьвітить;
Оттак, каже, було б треба."
Що маєш робити?
Треба слухать, може й справдї
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали.
Розумні та й годї!
А щож на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують,

Та й кинуть під лаву.
"Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане
Та розкаже по нашому
Про свої гетьмани;
А то дурень розказує
Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили,
Більш нічого не осталось,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають.
Дарма праця, пане брате:
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про Матрйошу,
Про Парашу, радость нашу,
Султан, паркет, шпори, —
От-де слава! А то співа:
"Грає синє море",
А сам плаче за тобою
І твоя громада..."
Усіряках..."

— Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тілько, шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте! кричіть собі!
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу:
Ви розумні люде,
А я дурень; один собі
У моїй хатині
Заспіваю, заридаю,
Як мала дитина.
Заспіваю — море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю — розвернулась
Висока могила;
Аж до моря Запорожці,
Степ широкий вкрили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Витравають, а пороги
Меж очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились, —
Щось страшне співають!
Послухаю, пожурю ся,

У старих спитаю:
Чого, батьки, сумуєте?
"Не весело, сину!
Дніпро на нас розсердив ся,
Плаче Україна."
І я плачу, а тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, всї в золотї.
У мою хатину
Прийшли, сїли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують:
Як Січ будували;
Як козаки на байдаках
Пороги минали;
Як гуляли по синьому,
Грїли ся в Скутарі,
Та як, люльки закуривши
В Польщі на пожарі,
В Україну вертали ся;
Як бенкетували:
"Грай, кобзарю! лий, шинкарю!"
Козаки гукали.
Шинкар знає, наливає
І не схаменеть-ся;
Кобзар вшкварив, а козаки,
Аж Хортиця гнет-ся,

Метелиці та гопака
Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.
—"Гуляй, пане без жупана!
Гуляй, вітре, полем!
Грай кобзарю, лий шинкарю.
Поки встане доля!" —
Взявшись в боки, на-вприсідки
Парубки з дідами:
"Оттак, діти, добре, діти!
Будете панами!"
Отамани на бенкеті,
Неначе на раді,
Похожають, розмовляють...
Вельможна громада
Не втерпіла, ударила
Старими ногами.
А я дивлюсь, поглядаю,
Сьмію ся сльозами.
Дивлю ся, сьмію ся, дрібні утираю:
Я не одинокий, є з ким в сьвіті жить!
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить,
У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько "Гриця" дівчина співає —
Я не одинокий, є з ким вік дожить!
От-де моє добро, гроші,

От-де моя слава!
А за раду — спасибі вам,
За раду лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, сльози.
Бувайте здорові!
Піду синів випровожать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть; може найдуть
Козака старого,
Що привіта моїх діток
Старими сльозами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панами!

Оттак сидя кінці стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? хто поведе?
На дворі сьвітає,
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одягли ся,
Кругом мене стали.
Сумно, сумно, як сироти
Мовчки похилились.
"Благослови кажуть, батьку,
Поки маєш силу,
Благослови шукать долю

На широкім сьвіті!“
—”Пострівайте! Сьвіт не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами?
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував,
Виросли чималі,
Йдете в люди, а там тепер
Все письменне стало.
Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене, хоч били,
Добре били, а багато
Де-чому навчили.
Тма, мна знаю, а оксію
Не втну таки й досі.
Що-ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо, попросим!
Єсть у мене щирий батько
(Рідного не має),
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров знає,
Як то тяжко блукать в сьвіті
Сироті без роду.
А до того душа щира,
Козацького роду,
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,

Як малого повивала,
З малим розмовляла;
Не оддуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець сумуючи
Співає під тином.
Любить її, думу правди,
Козацькую славу,
Любить її! Ходім, сини,
На раду ласкаву!
Як-би не він спіткав мене
При лихій годині,
Давно б досі заховали
В снігу на чужині, —
Заховали б та й сказали.
"Так-якесь ледащо".
Тяжко, важко нудить сьвітом,
Не знаючи, за-що.
Минуло ся, щоб не снилось!...
Ходімо, хлопята!
Коли мені на чужині
Не дав погибати,
То й вас прийме, привитає
Як свою дитину.
А од його,помолившись,
Гайда в Україну!"

Добрий-день же, тату, в хату!
На твоїм порогу

Благослови моїх діток
В далеку дорогу!
[7.IV. 1841.]

[I] ІНТРОДУКЦІЯ.

Була колись шляхетчина,
Вельможная пані;
Міряла ся з Москалями,
З Ордою, з султаном,
З Німотою. Було колись...
Та що не минає?
Було, шляхта знай чванить ся,
День і ніч гуляє,
Та королем коверзує —
Не кажу Степаном
Або Яном Собієским,
Ті два незвичайні,
А иншими. Небораки
Мовчки панували,
Сейми, сеймики ревіли,
Сусїди мовчали,
Дивили ся, як королї
Із Польщі втїкають,
Та слухали, як шляхетство
Навісне гукає:
"Непозвалям! непозвалям!"
Шляхта репетує,
А маґнати палять хати,
Шабельки гартують.

Довго таке творило ся,
Поки не в Варшаві
Запанував над Ляхами
Понятовський жвавий.

Запанував, та й думав шляхту
Приборкать трошки; не з'умів.
Хотів добра, як дітям мати,
А може й ще чого хотів.
Єдине слово "нелозвалям'
Хотів у шляхти одібрать,
А потім... Польща запалала,
Шляхта сказила ся; кричать:
"Слово гонору, дарма праця!
Поганець, наймит Москаля!,,
На ґвалт Пулавського і Паца
Встає шляхетськая земля,
І — разом сто конфедерацій.[1])

Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдованах
І по Україні;
Розбрели ся, тай забули
Волю ратувати,
Полигали ся з жидами,
Та й ну руйнувати.
Руйнували, мордували,
Церквами топили...

А тим часом гайдамаки
Ножі осьвятили.

[II.] ЯРЕМА.

"Яремо, герш-ту? хамів сину!
Піди кобилу приведи!
Подай патинки господині,
Та принеси менї води!
Вимети хату! внеси дрова!
Посип індикам! гусям дай!
Піди до льоху, до корови,
Та швидче, хаме!... Пострівай!
Підеш, упоравшись, в Вільшану;[2])
Їмостї треба. Не барись!"
Пішов Ярема, похиливсь.

Оттак у ранцї жид поганий
Над козаком коверзував.
Ярема гнув ся, бо не знав,
Не знав сїромаха, що виросли крила,
Що неба достане, коли полетить,
Не знав, нагинав ся.

О Боже мій милий!
Тяжко жить на сьвітї, а хочеть ся жить:
Хочеть ся дивитись, як сонечко сяє,
Хочеть ся послухать, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить,

Або чорнобрива в гаю заспіває...
О Боже мій милий, як весело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий:
Ні сестри, ні брата, нікого нема!
Попихач жидівський, виріс у порогу;
А не клине долї, людий не займа.
Та й за що їх лаять? хиба вони знають,
Кого треба гладить, кого катувать?
Нехай бенкетують! У їх доля дбає,
А сироті треба самому придбать.
Трапляеть ся, часом тихенько заплаче,
Та й то не от того, що серце болить:
Що-небудь згадає, або що побачить....
Та й знову до праці. Оттак треба жить!
На-що батько, мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
Сирота Ярема — сирота багатий,
Бо є з ким заплакать, є з ким заспівать:
Єсть карії очи, як зіроньки сяють,
Білі рученята мліють, обнимають,
Єсть серце єдине, серденько дівоче,
Що плаче, сьміеть ся, як він того хоче.

Оттакий то мій Ярема,
Сирота богатий.
Таким і я колись то був!
Минуло дївчата,
Минуло ся, розійшло ся,

І сліду не стало.
Серце мліє, як згадаю...
Чому не осталось?
Чому не осталось, чому не вітало?
Легше було б сльози, журбу виливать.
Люде одібрали, бо їм було мало.
“На що йому доля? треба закопать;
Він і так богатий”.
Багатий на лати
Та на дрібні сльози — бодай не втирать!
Доле моя, доле! де тебе шукать?
Верни ся до мене, до моєї хати,
Або хоч присни ся... не хочеть ся спать!

Вибачайте, добрі люди!
Може не до ладу,
Та прокляте лихо, злидні
Кому не завадить?
Може ще раз зустрінемось.
Поки шкандибаю
За Яремою по сьвіту,
А може... й не знаю.
Лихо, люде, всюди лихо,
Нігде пригорнуть ся:
Куди, каже, хилить доля,
Туди й треба гнуть ся;
Гнуть ся мовчки, усьміхать ся,
Щоб люде не знали,
Що на серці заховано,

Щоб не привітали.
Бо їх ласка — нехай снить ся
Тому, в кого доля,
А сироті щоб не снилась,
Не снилась ніколи!
Тяжко, нудно роказувать,
А мовчать не вмію.
Виливай ся ж слово-сльози:
Сонечко не гріє,
Не висушить. Поділю ся
Моїми сльозами,
Та не з братом, не з сестрою,
З німими стїнами
На чужинї.... А поки що —
До корчми верну ся:
Що там робить ся?

Жидюга

Дріжить, ізгнувшись
Над каганцем, лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку... ох, аж душно!
Білі рученята
Розкидала, розкрила ся,
Як квіточка в гаю
Червоніє; а пазуха...
Пазухи не має,
Розірвана. Мабуть душно
На перинї спати

Одинокій, молоденькій;
Ні з ким розмовляти, —
Одна шепче. Несказано
Гарна нехрещена!
Отто дочка, а то батько,
Чортова кишеня.
Стара Хайка лежить долі,
В перинах поганих.
Де ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

[III.] КОНФЕДЕРАТИ.

"Одчиняй, проклятий жиде!
Бо будеш битий! одчиняй!
Ламайте двері, поки вийде
Старий паскуда!"
"Пострівай!
Стрівайте, зараз!"
"Нагаями
Свиняче ухо! Жартувать,
Чи що ти хочеш?"
— "Я? з панами?
Крий Боже! Зараз, дайте встать,
Ясновельможні! (нишком — свині!)"
— Пане полковнику, ламай!"
Упали двері, а нагай
Малює вдовж жидівську спину.
"Здоров, свине! здоров, жиде!

Здоров, чортів сину!"
Та нагаєм, та нагаєм.
А жид зогнув спину:
"Не жартуйте, мості-пане!"
— "Добрий вечір, в хату!
Ще раз шельму! ще раз!... годі
Вибачай, проклятий!
Добрий вечір! а де дочка?"
— "Умерла панове!"
— "Лжеш Іудо! нагаями!"
Посипались знову....
"Ой паночки, голубчики,
Їй -Богу, немає!"
— "Брешеш, шельмо!"
— "Коли брешу.
Нехай Бог карає!"
— "Не Бог, а ми. Признавай ся!"
— "На що б мав ховати,
Як би жива? Нехай, Боже,
Щоб я був проклятий!...."
Ха, ха, ха, ха! Чорт, панове,
Літанью співає.
Перехрестись!"
— "Як же воно?
Далебі не знаю."
— "Оттак, дивись!"
Лях хрестить ся,
А за ним Іуда.
"Браво! браво! охрестили.

Ну, за таке чудо
Могоричу, мостї-пане!
Чуєш, охрещений?
Могоричу!"
"Зараз, зараз!"

Ревуть, мов скажені,
Ревуть ляхи, а поставець
По столу гуляє.
"Єще Польща не зґінела!"
Хто куди гукає.
"Давай, жиде!"
Охрещений

Із льоху та в хату
Знай шмигає, наливає;
А конфедерати
Знай гукають: "Жиде! меду!"
Жид не схаменеть ся.
"Де цимбали? грай, псявіро!"
Аж корчма трясеть ся,
Кракав'яка оддирають,
Вальса та мазура.

А жид гляне та нищечком:
"Шляхетська натура!"
— "Добре, годї! тепер співай!"
— "Не вмію, їй-Богу!"
— "Не божись собача шкуро!"
— Яку-ж вам? "Небогу"?
"Була собі Гандзя,

"Каліка небога,
Божила ся, молила ся,
Що боліли ноги;
На панщину не ходила,
А за парубками
Тихесенько, гарнесенько
Поміж бурянами."

— "Годї, годї! се погана:
Схизмати[3]) співають."
— "Якої-ж вам? хиба отсю:
Стрівайте, згадаю.
"Перед паном Хведором
Ходить жид ходором,
І задком
І передком
Перед паном Хведірком."

— "Добре, годї! тепер плати!"
— "Жартуете, пане!
За що платить?"
— "Що слухали.
Не кривись, поганий!
Не жартуєм. Давай гроші!"
— "Де менї їх взяти?
Ні шеляга; я панською
Ласкою багатий."
— "Лжеш, собако! признавай ся!
А нуте, панове,

Батогами!"
Засвистіли,
Хрестять Лейбу знову.
Періщили, періщили,
Аж пір'є летіло...
— "Єй же Богу, ні шеляга!
Їжте моє тіло!
Ні шеляга! ґвалт! ратуйте!"
— "Ось ми пожартуєм!"
— " Пострівайте! я щось скажу."
— "Почуєм, почуєм.
Та не бреши, бо, хоч здохни,
Брехня не поможе."
— "Ні, в Вільшаній..."
—"Твої гроші?"
—"Мої ховай Боже!
Ні, я кажу, що в Вільшаній...
Вільшанські схизмати
По три сімї, по чотири
Живуть в одній хаті."
—"Ми се знаєм бо ми самі
Їх так очухрали."
—"Та ні, не те... вибачайте!....
Щоб лиха не знали,
Щоб вам гроші приснили ся!...
Бачте, у Вільшаній
У костьолі, у титаря...
А дочка Оксана!
Ховай Боже, як панночка!

Що-то за хороше!
А червінців! хоч не його,
Так що? аби гроші!“
—”Аби гроші, однаково!
Правду Лейба каже;
А щоб певна була правда,
Нехай шлях покаже.
Одягай ся!‘

Поїхали
Ляхи у Вільшану.
Один тілько під лавою
Конфедерат пяний
Нездужа встать, а курника,
Пяний і веселий.
“Еще, кеди ми жиеми,
Польска не зґінела!”

[IV.] ТИТАР.

“У гаю, гаю
Вітру немає;
Місяць високо,
Зіроньки сяють.
Вийди, серденько!
Я виглядаю;
Хоч на годину,
Моя рибчино!
Виглянь, голубко!
Та поворкуєм,
Та посумуєм:

Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Моє серденько,
Поки близенько,
Та поворкуєм...
Ох тяжко, важко!“

Оттак, ходя по-під гаєм,
Ярема співає,
Виглядає, а Оксани
Немає, немає.
Зорі сяють, серед неба
Сьвітить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивить ся в криницю;
На калині, над водою,
Так і виливає,
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає.
А Ярема по долині
Ледве, ледве ходить,
Не дивить ся, не слухає.

”На-що мені врода,
Коли нема щастя, коли нема долі?
Літа молодиї марно пропадуть.
Один я на сьвіті — стебло серед поля.
Його буйні вітри полем рознесуть:

Так і мене люде не знають, де діти,
За-що ж одцурались? що я сирота!
Одно було серце, одно на всім сьвіті,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась!"
І хлинули сльози.
Поплакав сердега, утер рукавом.
"Оставайсь здорова! В далекій дорозї
Найду або долю, або за Дніпром
Ляжу головою. А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті кариї очи, ті очи козачі,
Що ти цілювала, серденько моє!
Забудь мої сльози, забудь сиротину,
Забудь, що кляла ся, другого шукай!
Я тобі не пара; я в сірій свитинї,
А ти титарівна. Красчого витай!
Витай, кого знаєш. Така моя доля!
Забудь мене пташко, забудь, не журись;
А коли почуєш, що на чужім полї
Сховали Ярему, нишком помолись.
Одна, серце, на сїм сьвіті
Хоч ти помоли ся!"
Та й заплакав сїромаха,
На кий похилив ся.

Плаче собі тихесенько...
Шелесть!... коли гляне:
По-під гаєм, мов ласочка,
Крадеть-ся Оксана.

Забув, побіг, обняли ся...
"Серце!" та й зомліли.
Довго, довго тілько — "серце!"
Та й знову німіли.
"Годї, пташко!"
— "Ще трошечки,
Ще, ще, сизоклий!
Вийми душу! Ще раз, ще раз...
Ох, як я втомилась!"
— "Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетіла!"
Послав свитку. Як ясочка,
Усьміхнулась, сіла.
"Сідай же й ти коломене!"
Сів тай обняли ся.
— "Серце моє, крихто моя!"
Знову по[кля]ли ся.
"Ти сьогодня забарилась!"
— "Батько занедужав,
Коло його все поралась."
— "А мене й байдуже?"
— "Який бо ти, їй-же Богу!"
І сльози блиснули.
— "Не плач, серце, я жартую."
— "Жарти!"
Усьміхнулась.

Прихилилась головкою,
Та й ніби заснула.
— "Бач, Оксано, я жартую,

А ти й справді плачеш!
Ну, не плач же, глянь на мене:
Завтра не побачиш;
Завтра буду я далеко,
Далеко, Оксано!
Завтра в-ночи у Чигрині
Сьвячений достану;
Дасть він мені срібло, злото,
Дасть він мені славу.
Одягну тебе, обую,
Посажу, як паву,
На дзиґлику, як гетьманшу,
Та й дивитись буду;
Поки не вмру, дивити-мусь.“
— ”А може й забудеш?
Цілувались, обнимались
Поїдеш з панами,
Найдеш собі шляхтяночку,
Забудеш Оксану!“
— ”Хиба красча є за тебе?“
—”Може й є не знаю.“
— ”Гнівиш Бога, моє серце:
Красчої немає
Ні на небі, ні за небом,
Ні за синім морем
Нема красчої од тебе!”
— ”Що се ти говориш?
Схамени ся!“

— Правду, рибко!“

Та й знову, та й знову.
Довго вони, як бачите,
Вели таку мову;
Мої чорноброві,
З усієї сили;
То плакали, то божились,
То ще раз божились.
Їй Ярема розказував,
Як жить вони будуть,
Як окує всю в золото,
Як долю добуде,
Як виріжуть гайдамаки
Ляхів в Україні,
Як він буде панувати,
Коли не загине.
Аж обридло слухаючи,
Далебі, дівчата!
”Ото який! мов і справді
Обридло!“

А мати

Або батько як побачать.
Що ви, мої любі,
Таке диво читаєте, —
Гріха на всю губу!
Тогдї, тогдї — та цур йому!
А дуже цікаве!
А надто вам росказать би,
Як козак чорнявий

Під вербою пад водою
Обнявшись сумує;
А Оксана, як голубка,
Воркує, цілує,
То заплаче, то зомліє;
Головоньку схилить:
"Серце моє, доле моя!
Соколе мій милий!
Мій!..." Аж верби нагинались
Слухать таку мову.
Отто мова! Не роскажу,
Мої чорнобрсві,
Не розкажу против ночи,
А то ще приснить ся.
Нехай собі розійдуть ся
Так, як і зійшли ся,
Тихесенько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні сльози,
Ні щирі козачі.
Нехай собі! Може ще раз
Вони на сім сьвіті
Зострінуть ся. Побачимо...

А тим часом сьвітить
З усіх вікон у титаря.
Що-то там творить ся?
Треба глянуть, та роскавать...
Бодай не дивить ся!

Бодай не дивитись, бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить.
Гляньте, подивіть ся: то конфедерати,
Люде, що зібрались волю боронить!
Боронять прокляті![4]) Будь проклята мати,
І день і година, коли понесла,
Коли породила, на сьвіт принвела!
Дивіть ся, що роблять у титаря в хаті
Пекельниї діти!

У печи пала
Огонь і сьвітить на всю хату;
В кутку собакою дрожить
Проклятий жид; конфедерати
Кричать до титаря: "Хоч жить?
Скажи, де гроші!
Той мовчить.
Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили: нема,
Нема ні слова.
"Мало муки,
Давайте приску! де смола?
Кропи його! оттак! холоне?
Мерщій же приском посипай!
Що? скажеш, шельмо?... І не стогне!
Завзята бестія! Стрівай!"
Насипали в халяви жару...
"У тімя цьвяшок закатай!"
Не витерпів сьвятої кари,
Упав сердзга. Пропадай

Душа без сповіди сьвятої!
"Оксано, дочко!" та й умер.
Ляхи задумали ся стоя,
Хоч і запеклі.
                    "Що-ж тепер?
Пансве, ради! Поміркуйте!"
Тепер з ним нічого робить.
Запалим церкву!"
                    —"Ґвалт! ратуйте!
Хто в Бога вірує!"кричить
На дворі голос, що є сили.
Ляхи зомліли. "Хто такий?"
Оксана в двері: "Вбили! вбили!"
Та й пада крижем. А старший
Махнув рукою на громаду.
Понура шляхта, мов хорти,
За двері вийшла. Сам по-заду
Бере зомлілую...

                    Де-ж ти,
Яремо, де ти? подиви ся!
А він мандруючи співа,
Як Наливайко з Ляхом бив ся.

Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають, та й замовчать.
Біліє місяць; люде сплять,
І титар спить... Не рано встане:

На віки, праведний, заснув.
Горіло сьвітло, погасало,
Погасло... Мертвий мов здрігнув,
І сумно, сумно в хаті стало[5])

[V.] СЬВЯТО В ЧИГИРИНІ.

Гетьмане, гетьмане! як-би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн.
Базари, де військо, як море червоне,
Перед бунчуками бувало горить,
А ясновельможний, на воронім коні,
Блисне булавою — море закипить,
Закипить і розлило ся
Степами, ярами;
Лихо мліє перед нами...
А за козаками —
Та що й казать?...минуло ся;
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани брати!

. . . . . .

Тай о з ного, що згадаєш?
Згадаєш, заплачеш.
Бо щоб не почули...
Тай що з того, що згадаєш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,

Колись то козачий.

Із-за лїсу, з-за туману,
Місяць випливає,
Червоніє круглолиций,
Горить а не сяє.
Людям його сьвіту,
Що пожари Україну
Нагріють, осьвітять.
І смеркло ся, а в Чигринї,
Як у домовинї,
Сумно, сумно. (Оттак було
По всїй Українї
Против ночи Маковія,
Як ножі сьвятили.)
Людей не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигонї
Сова завиває,
А де-ж люде? Над Тясмином,
У темному гаї
Зібрали ся: старий, малий
Убогий, баготий
Поєднались, дожидають
Великого сьвята.

У темному гаю, в зеленій діброві,
На припонї конї отаву скубуть;
Осїдлані конї, вороні готові.
Куди-то поїдуть? кого повезуть?

Он кого, дивіть ся! Лягли по долині,
Неначе побиті, ні слова не чуть.
Огто Гайдамаки. На ґвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару;
За крсв і пожари
Пеклом Гайдамаки Ляхам оддадуть.

По-під дібровою стоять
Вози залїзної таранї:
То щедрої гостинець панї;
Уміла що кому давать,
Нівроку їй, нехай царствує;
Нехай не вадить, як не чує!
Поміж возами нїгде стать:
Неначе в ірій налетїло
З Сьмілянщини, з Читирина,
Просте козацтво, старшина,
На певне дїло налетїли.
Козацьке пансто похожає
В киреях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Старшина перший.

Старий Головатий щось дуже коверзує.

Старшина другий.

Мудра голова! сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а дивиш ся — скізь Голова-

тий. "Коли сам," каже, "не повершу, то синові передам."

Старшина третій.

Та й син же штука! Я вчора зострів ся з Залїзняком; таке розказує про його, що цур йому! "Кошєвим," каже, "буде, та й годї; а може ще і гетьманом, коли теє..."

Старшина другий.

А Ґонта на-що? а Залїзняк? До Ґонти сама... сама писала: "Коли," каже...

Старшина первий.

Цитьте лишень! здаєть-ся дзвонять.

Старшина другий.

Та нї, то люде гомонять.

Старшина первий.

Гомонять, поки ляхи почують. Ох, старі голови та розумні; химерять, химерять, та й зроблять з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби не треба. Купили хріну, треба з'їсти; плачте, очи, хоч повилазьте: бачили, що куповали; грошам не пропадать! А то думають, думають, нї в-голос нї мовчки а Ляхи догадають ся — от тобі й пшик! Що там за рада? чом вони не дзвонять? Чим

спиниш народ, щоб не гомонїв? Не десять душ, а слава Богу вся Сьмілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте? співають.

Старшина третїй.

Справдї співа щось; піду, спиню.

Старшина первий.

Не спиняй, нехай собі співає, аби не голосно!

Старшина другий.

Ото мабуть Волох![6]) Не витерпів таки старий дурень; треба, та й годї!

Старшина третїй.

А мудро співає! коли нї послухаєш, усе иншу. Підкрадьмось, братцї, та послухаєм; а тим часом задзвонять.

Старшина первий і другий.

А що-ж? то й ходїмо!

Старшина третїй.

Добре, ходїмо!

(Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить слїпий кобзар; кругом його Запорожцї і гайдамаки. Кобзар співає з повагою і не голосно.)

Кобзар.

"Ой Волохи, Волохи!
Вас остало ся трохи;
І ви Молдавани,
Тепер ви не пани:
Ваші господарі
Наймити Татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!
Годі ж, не журіть ся,
Гарно помоліть ся,
Братайте ся з нами,
З нами козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана!
Будете панами,
Та, як ми з ножами,
З ножами сьвятими,
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдаєм,
Та так погуляєм,
Що аж пекло засьміється-ся,
Земля затрясеть-ся,
Небо запалає...
Добре погуляєм!"

Запорожець.

Добре, погуляєм! Правду старий сліва,

як не бреше. А що б то з його за кобзар був, як-би не Волох!

Кобзар.

Та я й не Волох, так тілько: був колись у Волощин", а люде й зовуть Волохом, сам не знаю, за-що.

Запорожець.

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь! Ану лишень, про батька Максима ушквар!

Гайдамака.

Та не голосно, щоб не почула старшина

Запорожець.

А що нам ваша старшина? Почує, так послуха, коли має чим слухати, та й годі! У нас один старший — батько Максим: а він як почує, що ще карбованця дасть. Співай, старче божий, не слухай його!

Гайдамака.

Та воно так, чоловіче; я се й сам знаю, та ось що: не так пани, як підпанки, або — поки сонце зійде, то роса очи виїсть.

Запорожець.

Брехня! Співай, старче божий, яку знаєш, а то й дзвона не діждемо, поснемо.

Гуртом.

Справді поснемо; співай яку-небудь!

Кобзар (співає).

"Літа орел, літа сизий
По-під небесами:
Гуля Максим, гуля батько,
Степами, лісами.
Ой літає орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлопята.
Запорожці ті хлопята,
Сини його, діти.
Поміркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать, то й ушкварять,
Аж земля трясеть-ся.
Заспіває, заспівають,
Аж лихо сьмієть-ся.
Горілку, мед не чаркою,
Поставцем черкає,
А ворога, заплющившись,
Ката не минає.
Оттакий-то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І воює, і гарцює
З усієї сили —
Нема в його ні оселі,

Ні саду, ні ставу...
Степ і море; скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйте ся ж, вражі Ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізняк Чорним шляхом,
За ним гайдамаки.“

Запорожець.

Отсе то так! вчистив, нічого сказати: і до ладу, і правда. Добре, далебі добре! Що хоче, то так і втне. Спасибіг, спасибіг!

Гайдамака.

Я щось не второпав, що він співав про гайдамаків.

Запорожець.

Який бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось що він співав: щоб Ляхи погані, скажені собаки, каялись, бо йде Залізняк Чорним шляхом з гайдамаками, щоб Ляхів, бачиш, різати...

Гайдамака.

І вішати, і мордувати! Добре, їй-Богу, добре! Ну, се так! Далебі, дав би карбованця як-би був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара вязне, більше мяса буде. Поборгуй, будь ласкав, завтра оддам. Утни ще що-небудь про гайдамаків!

Кобзар.

До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка слухати, поки не охрип, співати-му; а охрипну, чарочку, другу тії ледащиниі-живиці, як то кажуть, та й знову. Слухайте ж, панове громадо!

"Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сідлані, готові.
Ночували Ляшки-панки
В будинках з жидами,
Напили ся, простягли ся,
Та й..."

Громада.

Цить лишень! здаеть-ся, дзвонять. Чуєш?... ще раз... о!

Кобзар.

Задзвонили, задзвонили!
Пішла луна гаєм.
Ідіть же ви та молітесь,
А я доспіваю.

Повалили гайдамаки,
Аж стогне діброва;
Не повезли, а на плечах
Чумацькі волові

Несуть вози. А за ними
Сліпий Волох знову:
"Ночували гайдамаки
В Зеленій діброві."
Шкандибає, курникає,
І гич не до речи.
"Ну лищ иншу, старче божий!"
З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
— "Добре, хлопці, нате!
Оттак! оттак! добре, хлопці!
А нуте, хлопята,
Ушкваримо!"

Земля гнеть-ся,
А вони з возами
Так і ріжуть. Кобзар грає,
Додає словами:

"Ой гоп таки так!
Кличе Гандзю козак:
"Ходи, Гандзю, пожартую,
"Ходи, Гандзю, поцілую;
"Ходім, Гандзю, до попа
"Богу помолить-ся;
"Нема жита ні снопа,
"Вари вареницї!"
Оженив ся, зажурив ся,
Нічого немає;
У ряднинї ростуть дїти,

А козак співає;
"І по хаті ти-ни-ни,
"І по сінях ти-ни-ни,
"Вари, жінко, лини!
"Ти-ни-ни, ти-ни-ни!"

"Добре! добре! ще раз! ще раз!"
Кричать гайдамаки.

— "Ой гоп того дива!
Наварили Ляхи пива,
А ми будем шинкувать,
Ляшків-панків частувать.
Ляшків-панів почастуєм,
З панянками пожартуєм.
Ой гоп таки так!
Кличе панну козак:
"Панно, пташко моя!
"Панно, доле моя!
"Не сором ся, дай рученьку,
"Ходім погуляймо;
"Нехай людям лихо снить ся,
"А ми заспіваймо!
"А ми заспіваймо,
"А ми посідаймо,
"Панно, пташко моя,
"Панно, доле моя!"

— "Ще раз, ще раз!"

— "Як-би таки, або так, або сяк,
Як-би таки запорожський козак,

Як-би таки молодий, молодий,
Хоч по хаті б поводив, поводив.
Страх мені не хочеть-ся
З старим дідом морочить ся!
Як-би таки..."

— "Цу-цу, скажені, схаменіть ся!
Бач, розходили ся! А ти,
Стара собако, де б молить ся,
Верзеш тут погань! От чорти!"
Кричить отаман. Опинились;
Аж церков бачать. Дяк співа,
Попи з кадилами, з кропилом;
Громада — ніби нежива,
Ані телень... По-між возами
Попи з кропилами пішли;
За ними корогви несли,
Як на великдень над пасками.

"Молітесь, братія, молітесь!"
Так благочинний начина;
"Кругом сьвятого Чигрина
Сторожа стане з того сьвіту,
Не дасть сьвятого розпинать.
А ви Україну ховайте:
Не дайте матери, не дайте
В руках у ката пропадать!
Од Конашевича і досі
Пожар не тасне, люде мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі..

Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти ; а дівчата,
Землї козацької краса,
У Ляха вяне, як перш мати,
І непокритая коса
Стидом січеть-ся; карі очи
В неволї гаснуть; розковать
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромить ся конать
В ярмі у Ляха... горе, горе!
Молтесь, діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть,
І заридають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряницина стоїть
Хочби убогая могила?
Де Наливайко? нема!
Живого й мертвого спалили.[7])
Де той Богун, де та зима?
Інгуль, що зиму замерзає,
Богун не встане загатить
Шляхетським трупом. Лях гуляє!
Нема Богдана червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний:
Нема журбу з ким подїлить.
І Альта плаче: "Тяжко жити!

Я сохну, сохну... "Де Тарас?[8])
Нема, не чуть, не в б..лька діти!
Не плачте, братія: за нас
І душі праведних, і сила
Архистратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Молітесь, братія!"
Молились,
Молились щиро козаки,
Щиро, як діти; не журились,
Гадали тее... а зробилось —
Над козаками хусточки!
Одно добро, одна слава —
Біліе хустина,
Та й ту знимуть...
А діякон:
"Нехай ворог гине!
Берітъ ножі! осьвятили."
Ударили в дзвони,
Реве гаем: "осьвятили!"
Аж серце холоне.
Осьвятили, осьвятили!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблищали,
По всій Україні. [9])

[VI.] ТРЕТІ ШІВНІ. [10])

Ще день Україну катували
Ляхи скажені; ще один,

Один останній сумовали
І Україна і Чигрин,
І той минув, день Маковія,
Велике сьвято в Україн',
Минув, — і Лях і жидовин
Горілки, крови упивались,
Кляли схизмата, розпинали,
Кляли, що нічого вже взять.
А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.
Лягли, і в голови не клали,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а Іуди
Ще лічать гроші у-ночі,
Без сьвітла лічать бариші,
Щоб не побачили "злі" люде.
І ті на золото лягли,
І сном нечистим задрімали.
Дмірають, на віки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливе оглядать
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люди, що вони моторять,
Щоб Богові в-ранці про те росказать.
Сьвітить білолиций на всю Україну,
Сьвітить, — а чи бачить мою сиротину,
Оксану з Вільшани, мою сироту?
Де її мордують, де вона воркує?
Чи знае Ярема? чи знае, чи чуе?
Побачимо потім, а тепер не ту,

Не ту заспіваю, иншої заграю;
Лихо, не дівчата, буде танцювать.
Недолю співаю козацького краю;
Слухайте ж, щоб дітям потім росказать,
Щоб і діти знали, внукам росказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вміла в добрі панувать.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла, червоніла.
Текла, текла, та й висохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тілько вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тілько роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх умиють. Зійде сонце,
Осушить, пригріє;
А унуки? їм байдуже,
Жито собі сіють!
Богато їх, а хто скаже,
Де Ґонти могила,

Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко, важко! Кат панує,
А їх не згадають.

Гомоніла Україна.
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла, червоніла.
І день і ніч ґвалт гармати,
Земля стогне, гнеть-ся;
Серце усьміхнеть ся.
Серце усьміхнеть-ся.

Місяцю мій ясний! З високого неба
Сховай ся за гору, бо сьвіту не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сену[11]): і там розлилось,
Не знать за-що, крови широкоє море.
А тепер що буде? Сховай ся ж за гору;
Сховай ся мій друже, щоб не довелось
На старість заплакать.

Сумно, сумно серед неба
Сяє білолиций.
По-над Дніпром козак іде,
Може з вечорниці.

Іде смутний, невеселий,
Ледве несуть ноги.
Може дівчина не любить
За те, що убогий?
І дівчина його любить,
Хоч лата на латі.
Чорнобривий, а не згине,
То буде й богатий.
Чогож смутний чорнобривий
Іде, чуть не плаче
Якусь тяжку недоленьку
Віщує козаче
Чує серце, що не скаже,
Яке лихо буде.
Мине лихо ... Кругом його
Мов вимерли люде .
Ані півня ні собаки,
Тілько із-за гаю
Десь далеко сіроманці
Вовки завивають.

Байдуже! іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вільшану на досьвідки, —
До Ляхів поганих
У Черкаси. А там третій
Півень заспіває.
А там, а там... Йде Ярема,
На Дніпр поглядає.

"Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий
Богато ти, батьку, у море носив
Козацької крови; ще понесеш, друже!
Червонив ти синє, та не напоїв;
А сю ніч упеть-ся. Пекельнее сьвято
По всій Україні сю ніч зареве;
Потече богато, богато, богато
Шляхетської крови. Козак оживе,
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинеть-ся доля козак заспіва:
"Ні жида ні Ляха!" а в степах Украйни —
Дай то Боже милий — блисне булава!"

Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердега Ярема з сьвяченим в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій
Підняв гори-хвилї, а в очеретах
Реве, стогне, завиває,
Лози нагинає;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирає.
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить;
Одна думка усьміхнет-ся,
А друга заплаче.
"Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;
А тут, а тут... що ще буде?
Може ще загину!"

А тим часом з-за байраку
Півень "кукуріку!"
"А Черкаси! Боже милий,
Не вкороти віку!"

[VII.] ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТ.

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
"Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! Погуляєм
Та хмару нагрієм!"
Заняла ся Сьміллянщина,
Хмара червоніє;
А найперша Медведівка[11])
Хмари нагріває.
Горить сьміла Сьміллянщина
Кровю підливає.
Горить Корсунь, горить Канїв,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом[12]) запалало,
І кров полила ся
Аж у Умань. По Подільлю
Ґонта бенкетує
А Залїзняк в Сьміллянщинї
Дамаску гартує
У Черкасах, де й Ярема
Пробує сьвяченний.

"Отак, отак! добре діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!" на базарі
Залізняк гукає.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема — страшно глянуть —
По три, по чотири
Так і кладе. "Добре, сину!
Матері їх хиря!
Мордуй, мордуй! В раю будеш,
Або есаулом.
Гуляй, сину! нуте, діти!"
І діти майнули
По горищах, по коморах,
По льохах, усюди;
Всіх уклали, все забрали.
"Тепер, хлопці, буде!
Утомились, одпочиньте!"

Улиці, базари
Крились трупом, плили кровю.
"Мало клятим кари!"
Ще раз треба перемучить,
Щоб не повставали
Нехрещені, кляті душі!"
На базар збирались
Гайдамаки. Йде Ярема,
Залізняк гукає;

"Чуєш, хлопче? ходи сюди!
Не бійсь, не злякаю."
— "Не бою ся!" Знявши шапку,
Став, мов перед паном.
— "Відкіля ти? хто ти такий?"
— "Я пане, з Вільшани."
— "З Вільшаної, де титаря
Пси замордували?"
— "Де? якого?"
— "У Вільшаній;

І кажуть, що вкрали
Дочку його, коли знаєш."
— "Дочку у Вільшаній?"
— "У титаря, коли знавав."
— "Оксано! Оксано!"
Ледве вимовив Ярема,
Та й упав до-долу.
"Еге! ось що... Шкода хлопця;
Провітри, Миколо!"
Провітрив ся. "Батьку! брате!
Чом я не сторукий?
Дайте ножа дайте силу!
Муки Ляхам, муки!
Муки страшної, щоб пекло
Трясло ся та мліло!"
— "Добре, сину, ножі будуть
На сьвятеє діло.
Ходім з нами у Лисянку
Ножі гартувати!"

— "Ходім, ходім, отамане!
Батьку ти мій, брате
Мій єдиний! На край сьвіта
Полечу, достану,
З пекла вирву, отамане....
На край сьвіта, пане...
На край сьвіта, та не найду,
Не найду Оксани!"
— "Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? я не знаю."
— "Яремою"

— "А прізвище?"
— "Прізвища не маю!"
— "Хиба байстрюк? без прізвища?
Запиши, Миколо,
У реєстер! Нехай буде...
Нехай буде Голий!
Так іпиши!"

— "Ні, погано!"
— "Ну, хиба Бідою?"
— "І се не так."

— "Стрівай лишень,
Пиби Галайдою!"
Записали.

—"Ну, Галайдо,
Поїдем гуляти!
Найдеш долю; а не найдеш —
Рушайте, хлопята!
І Яремі дали коня

Зайвого в обозу.
Усьміхнув ся на воронім,
Та й знову у сльози.
Виїхали за царину;
Палають Черкаси...
— "Чи всі, діти?"
— "Усі батьку!"

— "Гайда!"
Простягла ся
По діброві по-над Дніпром
Козацька ватага.
А за ними кобзар Волох
"Переваги-ваги
Шкандибає на конику,
Козакам співає."
'Гайдамаки, гайдамаки!
Залїзняк гуляє."

Поїхали. А Черкаси
Палають, палають.
Байдуже, нїхто й не гляне!
Сьміють ся та лають
Кляту шляхту; хто балака,
Хто кобзаря слуха.
А Залїзняк по-переду
Нашорошив уха,
Їде собі, люльку курить,
Нїкому нї слова;
А заним нїмий Ярема.

Зелена діброва
І темний гай, і Дніпр дужий,
І високі гори,
Небо, зорі, добро, люде
І лютее горе —
Все пропало, все! Нічого
Не знає, не бачить,
Як убитий. Тяжко йому,
Тяжко, а не плаче.
Ні, не плаче: змія люта
Жадно випиває
Його сльози, давить душу,
Серце роздирає.
"Ой ви сльози, дрібні сльози!
Ви змиєте горе;
Змийте його! Тяжко! нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане!
Занапастить хиба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти, де ти? Подиви ся,
Моя ти єдина!
Подиви ся на Ярему!
Де ти? Може гине,
Може тяжко клене долю,
Клене, умирає,
Або в пана у кайданах
У склепу конає!

Може згадує Ярему,
Згадує Вільшану,
Кличе його: "Серце мое,
Обніми Оксану!
Обнімемось, мій соколе!
На віки зомліем!
Нехай Ляхи знущають ся —
Не почуем!" Віе,
Віе вітер з-за Лиману,
Гне тополю в полї,
І дївчина похилить ся,
Куди гне недолю.
Посумуе, пожурить ся,
Забуде, і може...
У жупанї сама панї;
А Лях... Боже, Боже!
Карай пеклом мою душу,
Вилий муки море,
Розбий кару надо мною!
Та не таким горем
Карай серце! розірветь-ся,
Хоч-би було камінь.
Доле моя, серце мое!
Оксано, Оксано!
Де ти дїла ся, подїлась?"

І хлинули сльози;
Дрібні дрібні полили ся.
Де вони взяли ся!
А Залїзняк гайдамакам

Каже опинить ся:
— "У ліс, хлопці! вже сьвітає,
І коні пристали;
Попасемо!" І тихенько
У лісі сховались.

[VIII.] ГУПАЛЇВЩИНА.

Зійшло сонце; Україна —
Де палала, тліла,
А де шляхта, заперши ся,
У будинках мліла.
Скрізь по селах шибениці:
Навішано трупу —
Тілько старших, а так шляхта —
Купою на купі.
На улицях, на розпутьтях
Собаки, ворони
Їдять шляхту, клюють очи;
Ніхто не боронить.
Та й нікому: остали ся
Діти та собаки;
Жінки навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.

Оттаке-то було лихо
По всій Українї!
Гірше пекла ... А за-віщо,
За-що люде гинуть?

Того-ж батька, такі-ж діти, —
Жити б та брататъ ся!
Ні не вміли, не хотіли,
Треба роз'єднать ся!
Треба крови, брата крови,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті.
"Убєм брата! спалим хату!"
Сказали, і сталось.
Все-б, здаєть ся; ні, на кару
Сироти остались.
В сльозах росли, та й виросли;
Замучені руки!
Розвязались, і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згадаєш:
Старих Славян діти
Впились кровю, а хто винен?
Ксьондзи, єзуїти. [13])

Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку, в Вільшану
Приїхали. "Хиба спитать,
Спитать про Оксану?

Не спитаю, щоб не знали,
За-що пропадаю.
А тим часом гайдамаки
Й Вільшану минають.
Питаєть-ся у хлопчика:
"Що, титаря вбили?
— "Ба ні, дядьку; батько казав,
Що його спалили
Отті Ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.
Не дослухав... "Неси, коню!
І поводи кинув.
"Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодня, коли й умру,
З домовини встану
Ляхів мучить. Серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти?

Замовк, зажурив ся,
Поїхав ходою.
Тяжко йому сіромасї
Боротись з нудьгою.
Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають.
Корчма тліє з стодолою,

А Лейби немає.
Усьміхнув ся мій Ярема,
Тяжко усьміхнув ся.
"Оттут, оттут позавчора
Перед жидом гнув ся.
А сьогодня... та й жаль стало,
Що лихо минуло.

Гайдамаки по-над яром
З шляху повернули.
Наганяють півпарубка.
Хлопець у свитині
Полатаній, у постолах,
На плечах торбина.
"Гей, старченя! стрівай лишень!
— "Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака.
— "Який же поганий!
Відкіля ти?
— "З Кирилівки. [14])

— "А Будища [15]) знаєш?
І озеро коло Будищ?
— "І озеро знаю,
Оттам воно; отсим яром
Втрапите до його.
— "Що, сьогодня Ляхів бачив?
— "Нігде ні одного;
А вчора було богато,
Вінки не сьвятили,
Не дали Ляхи прокляті.

За-те ж їх і били!
І я, й батько сьвятим ножем;
А мати не здужа,
А то й вона б.

— "Добрэ, хлопче!
Ось на-ж тобі, друже,
Сей дукачик, та не згуби!
Узяв золотого.
Подивив ся: "Спасибі вам!
— "Ну, хлопці, в дорогу!
Та чуєте? без гомону!
Галайдо, за мною!
В отсім яру є озеро
Й ліс по-під горою,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом стали,
Скажи хлопцям! Може льохи
Стерегти ссьталась
Яка погань.

Приїхали,
Стали кругом л'са;
Дивлять ся: нема нікого.
"Ту їх до-сто-біса!
Які груші уродили!
Збивайте, хлопята!
Швидче, швидче! Оттак, оттак!
І конфедерати
Посипали ся до-долу,
Груші гнилобокі.

Позбивали, упорались;
Козакам нівроку:
Найшли льохи, скарб забрали.
У Ляхів кишені
Потрусили, та й потягли
Ще карать мерзених.

IX. БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ.

Смеркло ся. Із Лисянки [16])
Кругом засьвітило;
Отто Ґонта з Залїзняком
  Люльки закурили.
Страшно, сртрашно закурили!
І в пеклї не вміють
Оттак курить. Гнилий Тикич
Кровю червоніє
Шляхетською, жидівською;
А над ним палають
І хатина і будинок:
Мов доля карає
Вельможного й неможного.
А серед базару
Стоїть Ґонта з Залїзняком,
Кричать: "Ляхам кари!
Кари Ляхам, щоб каялись!"
І дїти карають.
Стогнуть, плачуть; один просить,
Другий проклинає;

Той молить ся, сповідає
Гріхи перед братом,
Уже вбитим. Не милують,
Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду:
Шляхтяночки й жидівки
Тече кров у воду;
Ні каліка, ані старий,
Ні мала дитина
Не остались, не вблагали
Лихої години.
Всі полягли, всі покотом;
Ні душі живої
Шляхетської й жидівської.
А пожар у-двоє
Розгорів ся, розпалив ся
До самої хмари.

А Галайда знай гукає:
"Кари Ляхам, кари!"
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, палить.
"Дайте Ляха, дайте жида!
Мало мені, мало!
Дайте Ляха, дайте крови
Наточить з поганих!
Крови море... мало моря!...
Оксано, Оксано!

Де ти?" крикне й сховаеть-ся
В поломі, в пожарі.
А тим часом гайдамаки
Столи вздовж базару
Поставили, несуть страву,
Де що запопали,
Щоб за-сьвітла повечерять.
"Гуляй!" загукали.

Вечеряють, а кругом їх
Пекло червоніє.
У поломі повішані
На кроквах чорніють
Панські трупи. Горять крокви
І падають з ними.
"Пийте, діти! пийте, лийте!
З панами такими
Може ще раз зострінемось,
Ще раз погуляєм!"
І поставець одним духом
Залізняк черкає.
За прокляті ваші трупи,
"За душі прокляті
Ще раз випю. Пийте, діти!
Випем, Гонто брате!"
— "Пострівай, я дожидаю,
Що Ляхи прокляті..."
Ярема встав: "які Ляхи?"
— "Отто бо завзятий!

Пий горілку, мій голубе!“
— ”Які Ляхи, брате?‘
— “По тім боці у будинку
Заперлись, прокляті.”
— “Розвіємо!” — “Шкода муру,
Старосьвітська штука!
А ще гірше, Богданові
Мурували руки!”
— “Богданові? шкода, шкода
Гетьманської праці!”
— “Я послав сказать проклятим,
Щоб видали Паца:
Помилую! Не видадуть —
Порох засипаю...
Потайники вже зроблені...”
— “І Ляхи гуляють?
Лічать зорі? Добре брате!
А поки що буде,
Випем чарку!” — “Добре, випем!”
— “Пийте, добрі люде!
Та не дуже, бо ще може
Не кончили кари!”
— ”Не кончили!... Пийте, бийте!
Грай, співай, кобзарю!
Й ми Ляхів караєм;
Не про лихо, бо ми його
Не знали й не знаєм.
Веселої утни, старче,
Щоб земля ломилась, —

Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилась."

Кобзар (грає й приспівує):

"Од села до села
Танці та музики:
Курку, яйця продала,
Куплю черевики.
Од села села до села
Буду танцювати;
Ні корови, ні вола,
Остала ся хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
Яточку під тином;
Торгувать, шинкувать
Буду чарочками,
Танцювать та гулять
Таки з парубками.
Ох ви дітки мої,
Мої голубята!
Не журіть ся, подивіть ся,
Як танцює мати!
Сама в найми піду
Діток в школу оддам,
А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!"

— "Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!"
Сліпий вшкварив, навприсюдки
Пішли по базару.
Земля гнеть-ся... "Нумо, Ґонто!"
— „Нум, брате Максиме!
Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загинем!
"Не дивуйте ся дівчата,
"Що я обідрав ся;
"Бо мій батькс робив гладко,
"То й я в його вдав ся.
— "Добре, брате! їй-же Богу!"
— "Ану ти, Максими!"
— "Пострівай лиш!"

"Отак чини, як я чиню,
"Люби дочку аби-чию,
— "Хоч попову, хоч дякову,
"Хоч хорошу мужикову!

Всї танцюють, а Галайда
Не чує не бачить.
Сидить собі кінець стола,
Тяжко, важко плаче,
Як дитина. Чого б, бач-ся?
В червонім жупанї,
І золото і слава є...
Та нема Оксани,

Ні з ким долю поділити,
Ні з ким заспівати;
Один, один сиротою
Мусить пропадати!
А того, того й не знає,
Що його Оксана
По тім боці за Тикичем
В будинку з панами,
З тими самими Ляхами,
Що замордували
Її батька. Недолюди!
Тепер захсвались
За мурами, та дивитись,
Як жиди конають,
Брати ваші! А Оксана
В вікно поглядає
На Лисянку засьвічену.
"Де-то мій Ярема?
Сама думає. Не знає,
Що він коло неї,
У Лисянці, не в свитині,
В червонім жупані,
Сидить один та думає:
"Де вона, моя голубка
Приборкана, плаче?
Тяжко йому!

А із яру

В киреї козачій
Хтось крадеть-ся.

"Хто ти такий?
Гагайда питає.
"Я посланець пана Ґонти.
Нехай погуляє,
Я підожду."
— "Ні, не діждеш,
Жидівська собако!
— "Ховай Боже! який я жид?
Бачиш? гайдамака!
Ось царицина копійка!"
— "Не бреши, проклятий!
Признавай ся! я Ярема,
Ти конфедератів
Із хутора до титаря
Повів у Вільшану.
Признавай ся: я все знаю:
Де діли Оксану?"
Махнув ножем. — "Ховай Боже!"
— "Я тебе сховаю."
— "У будинку на тім боці —"
— "Виручай, як знаєш!
На золото!" Сипле йому
Жменею з кишені.
— "Треба Ґонту..."—"Потім, потім.
А не, то сьвяченим."
— "Добре, добре! пострівай!"
— "Ніколи, проклятий!
"Добре, добре! пострівайте!"
"Ніколи, проклятий!

Ходім вкупі!“ — ”Які-ж бо ви,
Яремо, завзяті!
Вам не треба, один піду:
Гроші мур ламають,
Скажу Ляхам : замісць Паца...“
— ”Добре, добре! знаю.
Іди швидче?“
— ”Зараз, зараз!
Ґонту забавляйте
З пів-упруга, а там нехай!
Ідіть же, гуляйте!...
Куди вести?“
— ”В Майданівку!
В Майданівку, чуєш?“
— ”Чую, чую.“
— ”І Галайда
З Ґонтою танцює.
А Залізняк бере кобзу:
”Потанцюй, кобзарю!
Я заграю.“
Навприсідки
Сліпий по базару
Оддирає постолами,
Додає славами:

”На городі постирнак, постирнак;
Чи я ж тобі не козак, не козак?
Чи я ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я ж тобі черевичків не куплю?

Куплю, куплю, чорнобрива,
Куплю, куплю того дива.
Буду, серце, ходить.“
Буду, серце, любить.“
”Ой гоп гопака,
Полюбила козака,
Та рудого, та старого —
Лиха доля така!
Іди ж, доле за журбою,
А ти, старий, за водою!
А я — так до шинку.
Випю чарку, випю другу,
Випю третю на потугу.
Пяту, шосту, та й кінець.
Викрутасом, вихилясом...
Молодець горобець!
Пішла баба у танець,
А за нею горобець,
Старий рудий бабу кличе,
А та йому дулю тиче:
”Оженив ся, сатано,
Заробляй же на пшоно!
Треба діток годувать,
Треба діток одягать.
А я буду добувать;
А ти старий не гріши,
Та в запічку колиши,
Та мовчи, не диши!“

"Як була я молодою
Преподобницею,
Повісила хвартушину
Над віконницею;
Хто йде, не мине,
То кивне, то моргне.
А я шовком вишиваю,
В кватирочку вигдядаю:
Семени, Івани!
Надївайте жупани,
Та ходімо потуляймо,
Та сядемо заспіваймо!"
"Заганяйте квочку в бочку,
А курчата в вершу!
Скажи, скажи, стара суко:
. . . ."

"І... гу!
Загнув батько дугу,
Тягне мати супоню,
А ти завяжи, доню!"
"Чи ще? чи годї?"
— "Ще, ще, хоч погану! самі ноги носять."
"Ой сип сирівець
Та криши опеньки!
Дід та баба, то й до ладу,
Обоє раденькі.

"Ой сип сирівець
Та криши петрушку!

. . . .
. . . .

Ой"сип сирівець
Та накриши хріну!
Як дід бабі . . . .
. . . .

"Ой сип воду, воду
Та пошукай броду, броду!"...

— "Годї! годї!" кричить Ґонта:
"Годї! погасає.
Сьвітла, дїти!... А де Лейба?
Ще його немає?
Найти його та повісить!
Петелька свиняча!
Гайда дїти! погасає
Каганець козачий!"
А Галайда: "Отамане!
Погуляймо, батьку!
Дивись: горить; на базарі
І видко і гладко.
Потанцюєм. Грай, кобзарю!"
— "Не хочу гуляти!
Огню дїти! дьогтю, клоччя!
Давайте гармати;
В потайники пустїть огонь!
Думають: жартую!"

Заревіли гайдамаки:
"Добре, батьку! чуєм!"

Через греблю повалили,
Гукають, співають.
А Галайда кричить: "Батьку
Стійте! пропадаю
Пострівайте, не вбивайте:
Там моя Оксана!
Годиночку. батьки мої!
Я її достану!"
— "Добре, добре! Залізняче,
Гукни, щоб палили!
Преподобить ся з Ляхами...
А ти, сизокрилий,
Найдеш иншу!"
Оглянув ся —
Галайди немає.

Ревуть гори, і будинок
З Ляхами гуляє
Коло хмари. Що осталось,
Пеклом запалало...
"Де Галайда?" Максим кличе.
І сліду не стало.

[X.] ЛЕБЕДИН.[17])

"Я сирота з Вільшаної,
Сирота, бабусю!
Батька Ляхи замучили,
А мене — бою ся....

Боюсь згадать, моя сиза! —
Узяли з собою.
Не розпитуй, бабусенько,
Що було зо мною.
Я молилась, я плакала,
Серце розривалось,
Сльози сохли, душа мерла...
Ох, як-би я знала,
Що побачу його ще раз,
Що побачу знову, —
В-двоє, в-трое б витерпіла
За єдине слово!
Вибачай, моя голубко!
Може я грішила,
Може Бог за те й карає,
Що я полюбила,
Полюбила стан високий
І карії очи,
Полюбила, як уміла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за батька
Молилась в неволі, —
Ні, бабусю, а за його,
За милого долю.
Карай, Боже! Твою правду
Я витерпіть мушу.
Страшно сказать: я думала
Запастить душу.
Як-би не він, може б...може

І занапастила.
Тяжко було! я думала:
"О Боже мій милий!
Він сирота, — хто без мене
Його привітає?
Хто про долю, про недолю,
Як я, розпитає?
Хто обійме, як я, його?
Хто душу покаже?
Хто сироті убогому
Добре слово скаже?"
Я так думала, бабусу,
І серце сьміялось:
"Я сирота, без матери,
Без батька осталась,
І він один на всім сьвіті
Мене вірно любить
А почує що я вбилась,
То й себе погубить."
Так я думала, молилась,
Ждала, виглядала:
Нема його, не прибуде!
Одна я осталась..."

Та й заплакала. Черниця,
Стоя коло неї,
Зажурилась.
— "Бабусенько!
Скажи мені: де я?"

— "В Лебидині, моя пташко!
Не вставай: ти хвора."
— "Лебидині? чи давно я?"
— "Ба ні, позавчора."
— "Позавчора?.. Стрівай, стрівай!..
Пожар над водою..
Жид, будинок, Майданівка...[18])
Зовуть Галайдою..."
— "Галайдою Яремою
Себе називає
Той, що привіз."
— "Де він, де він?
Тепер же я знаю!"
— "Через тиждень обітцяв ся
Прийти за тобою."
— "Через тиждень? через тиждинь!
Раю мій, покою!
Бабусенько, минула ся
Лихая година!
Той Галайда — мій Ярема!...
По всій Украї̈ні
Його знають. Я бачила,
Як села горіли;
Я бачила: кати Ляхи
Трусили ся, мліли,
Як хто скаже про Галайду.
Знають вони, знають,
Хто такий і відкіля він,
І кого шукає!

Мене шукав, мене найшов,
Орел сизокрилий!
Прилїтай же, мій орлику,
Мій соколе милий!
Ох, як весело на сьвітї,
Як весело стало!
Через тиждень, бабусенько!...
Ще три днї осталось.
Ох, як довго!...
"Загрібай, мамо, жар, жар,
"Буде тобі дочки жаль, жаль..."
Ох, як весело на сьвітї!
А тобі, бабусю,
Чи весело?"
— "Я тобою,
Пташко веселю ся."
— "А чом же ти не співаєш?"
— "Я вже одспівала..
Піду, дзвонять до вечернї!"
Оксана осталась,
Пожурилась, усьміхнулась,
Пала на колїна,
І молить ся за Ярему
Щиро як дитина.

Через тиждень в Лебединї
У церкві співала:
"Ісаія ликуй!" В-ранцї
Ярему вінчали;

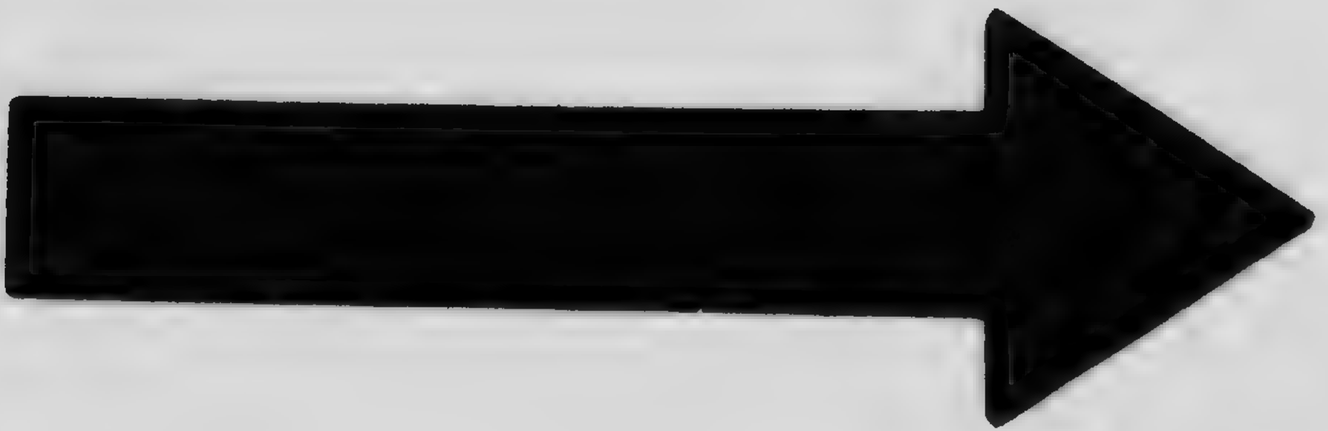
А в-вечері мій Ярема
(От хлопець звичайний!),
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану:
Ляхів кінча; з Залізняком
Весільля справляє
В Уманщині, на пожарах.
Вона виглядає,
Виглядає, чи не їде
З боярами в гості —
Перевезти із келії
В хату на помості.

Не жури ся, сподівай ся
Та Богу моли ся!
А менї тепер на Умань[19])
Треба подивить ся.

[XI.] ҐОНТА В УМАНЇ.

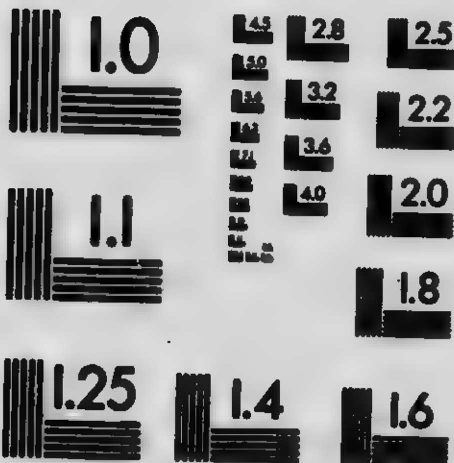
Хвалили ся гайдамаки,
На Умань ідучи:
"Будем драти, пане брате,
З китайки онучі!"

Минають днї, минає лїто,
А Укра"на знай горить;
По селах плачуть малі дїти:
Батьків немає. Шелестить

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

Пожовкле листя по діброві,
Гуляють хмари, сонце спить;
Нігде не чуть людської мови;
Зьвір тілько вие, йде в село,
Де чуе трупи. Не ховали,
Вовків Ляхами годували,
Поки їх снігом занесло.

Не спинила хуртовина
Пекельної кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й вона, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком покрила;
І на полї жайворонок,
Соловейко в гаю
Землю, убрану весною,
В-ранцї зострічають...
Рай та й годї! А для кого?
Для людей. А люде?
Не хотять на його й глянуть,
А глянуть — огудять.
Треба кровю домалювать,
Осьвітить пожаром;
Сонця мало, рясту мало
І багато хмари.
Пекла мало!... Люде люде!
Коли-то з вас буде

Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люде!

Не спинила весна крови,
Ні злости людської.
Тяжко глянуть; а згадаєм —
Так було і в Трої,
Так і буде.

Гайдамаки
Гуляють, карають;
Де проїдуть, земля горить,
Кровю підпливає.
Придбав Максим собі сина
На всю Україну;
Хоч не рідний син Ярема
А щира дитина.
Максим ріже, а Ярема
Не ріже, лютує:
З ножем в руках, на пожарах
І днює й ночує.
Немилує, не минає
Н"где ні одного;
За титаря Ляхам платить,
За батька сьвятого,
За Оксану — та й зомліє,
Згадавши Оксану.
А Залізняк: "Гуляй, сину!
Поки доля встане,
Погуляєм!"

Погуляли:
Купою на купі
Од Києва до Умані
Лягли Ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
О-північи; до схід сонця
Умань затопили.
Затопили, закричали:
"Карай Ляха знову!"
Покотились по базару
Кінні народові [2];
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Ґвалт і галас. На базарі,
Як посеред моря
Кровавого, стоїть Ґонта
З Максимом завзятим.
Кричать у-двох: "Добре, діти!
Оттак їм проклятим!"

Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза єзуїта
І двох хлопців. "Ґонто, Ґонто!
Отсе твої діти!
Ти нас ріжеш, заріж і їх :
Вони католики!
Чого-ж ти став? Чом не ріжеш?

Поки не великі,
Заріж і їх, бо виростуть,
То тебе заріжуть!...“
— ”Убийте пса! а собачат
Своєю заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь:
Що ви? католики?“
— ”Католики... бо нас мати...“
— ”Боже мій великий!
Мовчіть мовчіть! знаю, знаю!“
Зібрлась громада.
”Мої діти католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо...
Я присягав, брав сьвячений
Різать католика.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?
— ”Будем різать, тату!“
— ”Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Була не втопила?
Менше б гріха: ви б умерли
Не католиками;

А сьогодня, сини мої,
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!“

Махнув ножем —

І дітей немає!
Попадали зарізані.
”Тату!“ белькотали:
”Тату, тату! ми не Ляхи!
Ми...“ та й замовкли.
— ”Поховать хиба?“
— ”Не треба!

Вони католики.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матір не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила?...[2])
Ходім, брате!“

Взяв Максима,
Пішли вздовж базару,
І обидва закричали:
”Кари Ляхам, кари!“
І карали. Страшно, страшно
Умань запалала;

Ні в будинку, ні в костьолі,
Нігде не осталось,
Всі полягли. Того лиха
Не було ніколи,
Що в Умані робило ся!
Базилїян школу,
Де учились Ґонти діти,
Сам Ґонта руйнує.
"Ти поїла невеликих,
Добру не навчила...
Валіть стіни!"

Гайдамаки
Стіни розвалили;
Розвалили, об каміньня
Ксьондзів розбивали,
А школярів у криниці
Живих поховали.

До самої ночи Ляхів мордували;
Душі не осталось. А Ґонта кричить:
"Де ви, людоїди? де ви поховались?
З'їли моїх діток, тяжко мені жить!
Тяжко мені плакать! ні з ким говорить!
Сини мої любі, мої чорнобриві!
Де ви поховались? Крови мені, крови,
Шляхетської крови, бо хочеть-ся пить,
Хочеть-ся дивитись, як вона чорніє,
Хочеть-ся напитись! Чом вітер не віє,

Ляхів не навіє? Тяжко мені жить,
Тяжко мені плакать! Праведнії зорі!
Сховайтесь за хмару; я вас не займав,
Я дітей зарізав!... Горе мені, горе!
Де я прихилю ся?"

Так Ґонта кричав,
По Умані бігав. А серед базару,
В крови, гайдамаки ставили столи;
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остатняя кара,
Остатня вечеря!

— "Гуляйте, сини!
Пийте, поки петь-ся, бийте, поки беть-ся!"
Залізняк гукає. "А ну, навісний,
Ушквар нам щонебудь, нехай земля гнеть ся,
Нехай погуляють мої козаки!"

І кобзар ушкварив:
"А мій батько арендар,
Чоботар;
Моя мати пряха
Та сваха;
Братя мої, соколи,
Привели
І крову із діброви,
І намаста нанесли.
А я собі Христя
В намисті;

А на лиштві листе
    Та листе,
І чоботи і підкови.
Вийду в-ранці до корови,
Я корову напою,
    Подою,
З парубками постою,
    Постою.“

    ”Ой гоп по вечері,
Замикайте, діти, двері.
А ти, стара, не журись,
Та до мене пригорнись!“

    Всї гуляють. А де-ж Ґонта?
Чом він не гуляє?
Чому не пе з козаками?
Чому не співає?
Нема його; тепер йому
Мабуть не до неї,
Не до співи.

        А хто такий
У чорній киреї
Через базар переходить?
Став, розрива купу
Ляхів мертвих, шука когось.
Нагнув ся, два трупи
Невеликих взяв на плечі

І, по-зад базару,
Через мертвих переступа,
Криеть-ся в пожарі
За костьолом. Хто-ж се такий?
Ґонта, горем битий,
Несе дітей поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тїло
Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Ґонта дітей своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховае,
І як Ґонта плаче.

Виніс в поле, геть од шляху;
Сьвячений виймае,
І сьвяченим копа яму.
А Умань палае,
Сьвітить Ґонтї до роботи
І на дітей сьвітить.
Неначе сплять одягнені.
Чого-ж страшні діти?
Чого Ґонта н͏би краде,
Або скарб ховае?
Аж трусить ся. Із Умані
Де-де чуть, гукають
Товариші гайдамаки.
Ґонта мов не чуе,

Синам хату серед степу
Глибоку будує.
Та й збудував. Бере синів,
Кладе в темну хату,
Й не дивить ся, нібн чує:
"Ми не Ляхи, тату!"
Поклав обох; із кишені
Китайку виймає;
Поцілував мертвих в очи,
Хрестить, накриває
Червоною китайкою
Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивив ся...
Тяжко, важко плаче:
"Сини мої, сини мої
На ту Україну
Подивіть ся: ви за неї
Й я за неї гину.
А хто мене похова́є?
На чужому поли
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива,
Що ти наробила?
На-що мені дітей дала?
Чом мене не вбила?
Нехай вони б поховали,
А то я ховаю."

Поцілував, перехристив,
Покрив, засипає:
"Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселі!
Сука мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти!
Та благайте, просіть Бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покарає,
За гріх сей великий.
Простіть, сини! я прощаю,
Що ви католики."

Зрівняв землю, покрив дерном
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Ґонти діти,
Ґолови козачі.
"Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде!
І мене вбють... коли-б швидче!
Та хто поховає?
Гайдамаки!... Піду ще раз,
Ще раз погуляю!"

Пішов Ґонта похилившись;
Іде, спотикнеть-ся.

Пожар сьвітить; Ґонта гляне,
Гляне, усьміхнеть-ся.
Страшно, страшно усьміхав ся,
На степ оглядав ся.
Утер очи... тілько мріє
В диму, та й с ховав ся.

[XII.] ЕПІЛОГ.

Давно те минуло, як мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Ґонта з сьвяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав,
Щоб добру навчили. Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало що лихо минуло.
Молодеє лихо! як-би то вернулось,
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю...
Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши Мінею,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Ґонта Ляхів покарав.
Столітниї очи як зорі сияли,
А слово за словом сьміялось, лилось:

Як Ляхи конали, як Сьміла горіла.
Сусіди од сраху, од жалю н міли,
І мені малому нераз довелось
За титаря плакать. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу...
Я її онукам тепер розказав.

Вибачайте, люде добрі,
Що козацьку славу
Так навманя розказую,
Без книжньої справи.
Так дід колись розказував,
Нехай здоров буде!
А я за ним. Не знав старий,
Що письменні люде
Тії речи прочитають.
Вибачай, дідусю, —
Нехай лають! А я поки
До своїх верну ся,
Та доведу вже до краю,
Доведу, — спочину,
Та хоч крізь сон подивлю ся
На ту Україну,
Де ходили гайдамаки
З сьвятими ножами,
На ті шляхи, що я міряв
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхетською
Кровю напували
Украину, та й замовкли,
Ножі пощербили.
Нема Ґонти! нема йому
Хреста ні могили,
Буйні вітри розмахали
Попіл гайдамаки,
І нікому помолитись,
Нікому заплакать!
Один тілько брат названий
Оставсь на всім сьвіті:
Та й той — почув, що так страшно
Пекельнії діти
Його брата замучили,
Залізняк заплакав
В-перше зроду, сльози не втер,
Умер неборака.
Нудьга його задавила
На чужому полї,
В чужу землю положила [22]:
Така його доля!
Сумно, сумно гайдамаки
Залізную силу
Поховали, насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшли ся,

Відкіля взяли ся.
Один тілько мій Ярема
На кий похилив ся,
Стояв довго. "Спочинь, батьку,
На чужому полї!
Бо на своїм нема місця,
Нема місця, волї...
Спи козаче, душа щира!
Хто-небудь згадає."

Пішов степом сїромаха,
Сльози утирає.
Довго, довго оглядав ся,
Та й невидко стало;
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки
В Українї жито,
Та не вони його жали.
Що мусим робити?
Нема правди, не виросла:
Кривда повиває...
Розійшли ся гайдамаки,
Куди який знає:
Хто до-дому, хто в діброву,
З ножем у халяві,
Жидів кончать. Така й досї
Остала ся слава. 23)
А тим часом стародавню

Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тілько і остались,
Що пороги серед степу,
Ревуть, завивають:
"Поховали дітей наших,
І нас розривають!“
Ревуть собі й ревіти-муть,
Їх люде минули;
А Україна на-віки,
На-віки заснула.

З того часу в Україні
Жито зеленіє;
Не чуть плачу ні гармати,
Тілько вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полї.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така божа воля.

Тілько часом у-вечері,
По-над Дніпром, гаєм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи співають:

"А в нашого Галайди
Хата на помості!
Грай, море! добре, море!
Добре буде, Галайда!“

[1840.]

ПЕРЕДМОВА.

По мові передмова, — можна б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого (тілько бачив, а прочитав дуже небагато), всюди є передслово, а в мене нема. Як-би я не друкував своїх "Гайдамаків" то воно б не треба й предмови, а коли вже пускаю в люди, то треба й з чим, щоб не сьміялись на обірванців, щоб не сказали: "От який! хиба діти та батьки дурніійші були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія!" Так, далебі так, вибачайте! треба предисловія! Так як-же його скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було й правди, а так, як всі предисловія компонують ся? Хоч убий, не вмію; треба б хвалить, так сором, а гудить не хочеть-ся.

Начнем же уже начало книги сице: Весело подивить ся на старого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як бороли ся Ляхи з козаками. Весело, а все таки скажеш: "Слава Богу, що минуло!" А надто як згадаєш що ми одної матери діти, що всі ми Славяне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братають ся знову з своїми воро-

гами, нехай житом-пшеницею, як золотом покрита, нерозмежованою останеть ся на віки од моря і до моря славянськая земля!

Про те, що д'ялось на Україні 1768.року, росказую так, як чув од старих людей: надрукованого і критикованого нічого не читав, бо здаєть-ся, і нема нічого. Галайда в половину видуманий, а смерть вільшанського титаря — правдива, бо ще є люде, которі його знали. Гонта і Залізняк, отамани того кровавого діла, може виведені в мене не так, як вони були, за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде! коли зачина розказувать що-небудь таке, що не сам бачив а чув, то сперщу скаже: "Коли старі люде брешуть, то й я з ними."

[1841.]

---

54 Черниця Маряна

[I.]

У неділю на вигоні.
Дівчата гуляли,
Жартували з парубками,
Де-які співали —
Про досьвідки, вечорниці,
Та як била мати,
Щоб з козаком не стояла.
Звичайно, дівчата,

То про своє все й співають,
Яка про що знає.
Аж ось, з хлопцем старий сліпець
В село шкандибає;
В руках чоботи, на плечах
Латана торбина
У старого. А дитина,
Сердешна дитина,
Обідрана, ледве, ледве
Несе ноженята...
Безталанний син Катрусі!
"Дивіть ся, дівчата,
Кобзар іде! кобзар іде!"
Та всі, яко мога,
Хлопців кинули, побігли
Зострічать сліпого.
"Діду серце, голубчику!
Заграй нам що-небудь!
Я шага дам, я черешень,
Я напою медом;
А тим часом одпочинеш,
А ми потанцюєм.
Заграй же нам яку-небудь!"
— "Чую, любі, чую!
Спасибіг вам, мої квітки,
За слово ласкаве!
Заграв би вам, та, бачите
Справи нема, справи.
Учора був на базарі,
Кобза зопсувалась,

Розвалила ся.“

”А струни?“

— ”Тілько три осталось.“

”Та хоч на трйох? яку-небудь!“

— ”На трйох? Ох дївчата!

І на однїй колись-то грав,

Та ба, вже не грати!

Пострівайте ж, мої любі,

Трошки одпочину...

Сядьмо, хлопче!“

Посїдали.

Розвязав торбину,

Вийняв кобзу, разів зо два

Ударив по рваних.

”Що б вам заграть? Пострівайте!

Черницю Маряну...

Чи чували, чи не чули?...

Слухайте ж, дївчата,

Та кайте ся!“

[II.]

Давно колись

Була собі мати;

Був і батько, та не стало:

Осталась вдовою.

Ой осталась удовою,

Та й немолодою,

Із волами, із возами.

З малою дочкою.
Росла дочка Маряночка,
Виросла, як панна —
Чорнобрива, уродлива,
Хоч-би й за гетьмана!
Стала мати міркувати
Та зятя єднати,
А Маряна не до пана
Ходила стояти,
Не до пана усатого,
Сідого, старого,
До Петруся що вечора,
Вечора сьвятого.
Розмовляла, жартувала.
Обнимала. мліла,
В раю жила, а іногді
Плакала, німіла.

"Чого плачеш, моя пташко?"
Петро запитає.
Вона гляне, усьміхнеть-ся:
"І сама не знаю!"
— "Може, думаєш, покину?
Ні, моя рибчино!
Буду ходить, буду любить,
Поки не загину.
Хиба було коли в сьвіті.
Щоб ті. що кохались,
Розійшли ся, не взяли ся,

Живими остались?“
— ”Ти жартуєш. мій голубе!
Ти чув, що співають:
То кобзарі вигадують,
Бо сліпі, не знають;
Бо не бачать, що є брови,
Чорні й карі очи,
І високий стан козачий,
І гнучкий дівочий. —
Що є коси, чорні коси.
Козацька чуприна.
Що на мову на Петрову
В глухій домовині
Усьміхну ся; скажу йому:
”Орле сизокрилий!
”Люблю тебе й на тім сьвіті,
”Як на сім любила:“
Оттак. серце, обнимімось,
Оттак поцілую!
Нехай вкупі заховають...
Умру — не почую...
Не почую...“

Обняли ся,
Обнялись, зомліли.
Оттак вони любили ся,
Оттак і хотіли,
Щоб на той сьвіт переступить.
Та не по їх стало...

Що-вечора сходили ся,
І мати не знала,
Де Маряна до півночи,
З ким вона гуляла.
"Воно мале, ще дитина,
Нічого не знае."
Угадала стара мати,
Та не все вгадала:
Знать забула, що колись-же
Сама дівувала.
Угадала мати: Маряна — дитина,
Не знала, як треба на сім сьвіті жить;
Думала, ні люде ані домовина
З Петром не розлучать, уміла любить;
Думала, що тілько кобзарі співають,
Бо сліпі, не бачать карих оченят,
Що тілько лякають молодих дівчат.
Лякають, дівчата, правдою лякають!
І я вас лякаю, бо те лихо знаю —
Бодай на сім сьвіті ніколи не знать
Того, що я знаю!....Минуло, дівчата;
Серце не заснуло, я вас не забув;
Люблю вас і досі, як діточок мати,
Буду вам співати, поки не загину...
Тогді, мої любі, як мене не стане,
Згадайте про мене, про мою Маряну;
Я вам з того сьвіта серцем усьміхнусь,
Усьміхну ся..."
Та й заплакав.

Дивились дівчата,
Не питали, чого плаче,
Та й на-що питати?
Минуло ся, помагало
Ласкаве дівоче
Щире слово,..

[III.]

"Вибачайете!"
Утер сліпі очи;
"Вибачайте, мої любі!
Нехотя журю ся.
Так от, бачите, Маряна
З убогим Петрусем
Що-вечора розмовляла,
А мати не знала.
Дивувалась: "Що се таке
Маряну спіткало?
Чи не пристріт? Сяде шити,
Не те вишивае;
Замісць "Гриця", задумавшись,
"Петруся" співае;
Часом сонна розмовляе,
Подушку цілуе..."
Мати спершу сьміяла ся,
Думала: жартуе;
Потім бачить, що не жарти,
Та й каже Маряні:
"Треба старостів нам ждати,

Та може й од пана.
Ти вже виросла — нівроку,
Уже й д.вувала;
Я вже думаю, що бачиш
(На-силу сказала),
Що вже й за-між, коли тее..."
— "А за кого, мамо?"
— "Хто вподоба, то я й оддам."
Співае Маряна:
"Минула ся твоя доля,
На-віки минула!
Чом ти вчора, як вернулась,
На-вік не заснула?
Було б легше в домовині
Одинокій спати.
Тогдї може б над тобою
Заплакала мати.
А лиха ще буде, буде,
Поки заховають!"
Оттаке-то, мої люди,
Бува на сім сьвітї:
Одна дочка у матери,
Та й тій тяжко жити!...
По садочку похожае,
Слїзоньки втирае;
Поглядае на сонечко:
Пече, а не сяе;
Стоїть собі серед неба,
Мов сьміеть ся в неї.

Воно не зна, що Маряна
Рада б під землею
Заховать ся од матери,
Щоб не почуть знову
Тії мови, що вже чула,
Проклятої мови.
Воно не зна, що, як зайде
Спочити за гаем,
Петрусь вийде на долину,
Петрусь заспіває,
Петрусь її розпитає,
Як брат заговорить,
Поцілує, розпитає
Про лютее горе.

Не знала Маряна; чого серце мліє,
Чого плачуть очи. На-що його знать?
Хилить ся тополя, куди вітер віє,
Тяжко одинокій на степу стоять.
Утомить ся вітер, тополя спочине:
Оттак і д'воча мине хуртовина.
Тяжко одинокій в степу зострічать,
А ще гірше любій по-переду знать,
Де і як спіткає лихая година.
Несподівано Маряна
Зостріла недолю;
Співа було, а інорді
Дає сльозам волю.
Сама не зна, чого плаче:

Може серце й чує,
Та не вміє росказати
Про те, що віщує.
Раз у-вечері Маряна,
Як мати заснула,
Пішла слухать соловейка,
Мов з-роду не чула.
Вийшла в садок, послухала,
Сама заспівала,
Та й замовкла; під яблуню
Тихесенько стала,
Заплакала, як дитина
Без матери плаче...
Петро стоїть перед нею,
Нічого не бачить.

"Оддай мене, мая мамо,
Та не за старого,
Оддай мене, моє серце,
Та за молодого!
Нехай старий бурлакує,
Гроші заробляє,
А молодий мене любить,
Долі не шукає.
Не шукає, не блукає
Чужими степами.
Свої воли, свої вози,
А між парубками,
Як маківка на вгороді.

Нічого не схоче.
Цьвіте, процьвітає.
Має поле, має волю,
Та долї не має.
Його доля — мої брови,
Мої карі очи;
Моє слово — панство-царство,
Оттаке то, мої любі,
У кайданах, моя сиза,
Та не сиротою,
Тілько мамо, щоб плакати,
Щоб співать зо мною.
Оддай...“
— ”Дочко моя, Маряно!
Оддам тебе за пана,
За старого, багатого,
За сотника Йвана.“
— ”Умру, серце-мамо,
За сотником Йваном!“
— ”Не вмреш будеш панувати,
Будеш дїток годувати!“

Мати галка, мати чорна
Літаючи краче;
Чорнобрива дївчинонька,
Ходя гаєм, плаче.
Летить галка через балку,
В степу погуляти,
А дївчина нудить сьвітом:

Нї з ким розмовляти.
Не пускає її мати
В-ранцї до криницї,
Нї жита жать, нї льону брать,
Нї на вечорницї,
Де дївчата з парубками
Жартують, співають,
Та про мене чорнобриву
Нишком розмовляють:
"Багатого дочка батька,
Шляхетського роду..."
Тяжко, мамо, важко, мамо!...
На-що дала вроду?
На-що брови змалювала,
Дала карі очи?
Усе дала, тілько долї,
Долї дать не хочеш.
На-що мене годувала,
На-що доглядала,
Поки лиха я не знала,
Чом не заховала?

Не слухала стара мати,
Лягла спочивати;
А Маряна заплакала,
Ледве пішла з хати.
"Злякала ся," дума мати:
"Нехай переплаче!"
А Маряна за сльозами ....

І сьвіту не бачить.
Пішла в садок; серце мліє,
Як згадає пана.
Серце моє, рибко моя!
Маряно, Маряно!
Острівайте!... заспівала —
Пішла луна гаєм, —
Не про "Гриця" про "Петруся"
Так і виливала.
Заспіває, опинить ся,
Послуха, та знову
Аж голосок утомив ся.
Петрової мови
Не чуть, нема, не гукає,
Не кличе: "Маряно!
Де ти, пташко? вилинь, серце,
Серденько кохане!"
Нема Петра, не чуть Петра...
Не вже-ж то покинув
Сиротою чорнобриву
При лихій годині?
Побачимо... А тим часом
По-над темним гаєм,
Як русалка жде місяця,
Маряна блукає.
Не співає чорнобрива,
Тяжко, тяжко плаче!
Ой верни ся, подиви ся,
Зрадливий козаче!

Утомилась би Маряна,
Утоми не чує;
Без Петруся в гаю, в лузї
Ходячи ночує.
На схід сонця червоніє,
Ховають ся зорі;
Іде дівчина до хати,
Несе своє горе.
Прийшла в хату, спала мати;
Глянула на неї:
"Ой як-би ти, мамо, знала,
Якою змією
Окрутила моє серце,
Рідної дитини!...
Та й упала на постелю,
Як у домовину!...

[1841.]

---

55 Сон.

Дух истинни, егоже мір не может пріяти, яко не видит его ниже знает его.

Іоан. гл. XIV., ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком

За край сьвіта зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину;
Той тузами обирає
Свата в його хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата;
А той тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеть-ся,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки, —
І не благай не вимолять
Ні діти ні жінка;
А той щедрий та роскішний,
Все храми мурує,
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Та так з його сердешного
Кров, як воду, точить!...
А братія мовчить собі,
Витріщивши очи,
Як ягнята: "Нехай!" каже,
"Може так і треба."

— "Так і треба! бо немає
Господа на небі!

А ви в ярмі падайте,
Та якогось раю
На сім сьвіті бажаєте...
Немає! немає!
Шкода й праці! Схаменіть ся:
Усі на с"м сьвіті,
І царята і старчата,
Адамові діти!
І той, і той... А що-ж то я?
— "Ось-що, добрі люде:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і вбудень;
А вам нудно, жалуєтесь — —
Їй Богу, не чую!
І не кричіть! — я свою пю,
А не кров людськую.

[I.]

Оттак, ідучи по-під тиньню
З бенкету пяний у-ночи,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лає;
Тихо, як у раю,
Усюди божа благодать,
І в серці і в хаті.
Отто-ж я ліг і спати;
А вже підпилий як засне,

То, хоч коти гармати,
І усом не моргне.
Та й сон же, сон, на прочуд
дивний
Мені приснив ся:
Найтверезійший би упив ся:
Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива;
Так чорта з-два!
Дивлю ся: так буцім сова
Летить лугами, берегами,
Та тенетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками;
А я за нею, та за нею,
Лечу й прощаю ся з землею.

— "Прощай, сьвіте! прощай,
земле,
Неприязний краю!
Мої муки, мої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово!
Я до тебе літати му
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою;

в

О півночи падати-му
З чистою росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово небого!
Годуй діток! Жива правда
У Господа Бога!"

Лечу, дивлю ся — аж сьвітає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополї по волї
Стоять собі мов сторожі,
Розмовляють в полї.
І усе те, вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмиваєть-ся,
Ранньою росою,
Вмиваєть-ся, красуєть-ся,
Сонце зустрічає.

І нема тому почину,
І краю немає.
Ніхто його не додбає,
Ані розруйнує.
І все-то те... Душе моя!
Чого-ж ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?

Хиба ти не бачиш?
Хиба ти не чуєш людського плачу?
Та глянь, подиви ся! А я полечу
Високо, високо за синії хмари:
Немає там власти, немає там кари,
Там сьміху людського і плачу не чуть.
Он глянь! у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нічим обуть
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію в військо оддають,
Бо його, бач, трохи... А он-де під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.
А он — бачиш? Очи, очи!
На-що ви здали ся?
Чом ви з-малку не висохли,

Слїзьми не злили ся?
То покритка по-під тиньню
З байстрям шкандибае;
Батько й мати одцурались,
Й чужі не приймають;
Старці навіть цурають ся...
А панич не знае:
З двадцятою, недолюдок,
Душі пропивае.

Чи Бог бачить із-за хмари
Наші сьльози, горе?
Може й бачить, та помога,
Як і отті гори
Предковічні, що политі
Кровію людською!...

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Упємо ся отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати:
Чи довго ще на сім сьвіті
Катам панувати?
Лети-ж, моя думо, моя люта муко!
Своє товариство; ти з ними росла,
Забери з собою всї лиха, всї зла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкиї руки

Тебе повивали; бери ж їх, лети,
Таповсьому небу орду розпусти!
Нехай чорніє, червоніє,
Полумям повіє,
Нехай знову рига змія,
Трупом землю криє.
А без тебе я де-небудь
Серце захсваю.
А тим часом пошукаю
На край сьвіта раю!

[II.]

I знов лечу по-над землею,
I знов прощаю ся я з нею.
Тяжко матїр покидати
У безверхій хатї,
А ще гірше дивити ся
На сльози та лати.
Лечу, лечу, а вітер віє,
Передо мною сніг білїє;
Кругом бори та болота,
Туман, туман та пустота,
Людей не чуть, не знать і слїду
Людської страшної ноги...

"I вороги й не-вороги,
Прощайте! В гостї не приїду.
Упивайтесь, бенкетуйте!
Я вже не почую;

Один собі на вік-віки
В снїгу заночую.
І поки ви дознаєтесь,
Що ще есть країна
Неполита слїзьми, кровю,
То я одпочину,
Одпочину...“

Аж слухаю:

Загули кайдани
Під землею. Подивлю ся...
О люде поганий!
Де ти взяв ся? що ти робиш?
Чого ти шукаєш
Під землею? Нї, вже мабуть
Я не заховаюсь
І на небі! За-що ж кара?
За-що менї муки?
Кому я що заподїяв?
Чиї тяжкі руки
В менї душу закували,
Серце запалили
І, ганячи силу,
Думи розпустили?
За що не знаю, а карають,
І тяжко карають!
А коли я спокутую?
Коли дїжду краю?
Не бачу й не знаю.

Заворушила ся пустиня,
Мов із тісної домовини
На той останні́й страшний суд
Мерці за правдою встають.
То не вмерлі, не зариті,
Не суда ідуть просити;
Ні, то люде, живі люде,
В кайданах забиті,
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому. То каторжні!...
А за-що? Те знає
Вседержитель, а може ще
Й він не добачає!
Он-де злодій штемпований
Кайдани волочить;
От розбійник катований
Зубами скреготоче,
Недобитка товариша
Зарізати хоче.
А між ними, запеклими,
В кайдани убраний,
Цар всесьвітній, цар волі, цар
Штемпом увінчаний,
В муці, в каторзї — не просить,
Не плаче, не стогне.
Раз добром налите серце
В-вік не прохолоне.

А де-ж твої думи, рожевиї квіти?
Доглядані, сьмілі, викохані діти?
Кому-ж ти їх, друже, кому передав?
Чи може на віки в серці заховав?
Ой не ховай, брате! розсип їх, розкидуй!
Зійдуть і рости-муть і у люде вийдуть.

Чи ще митарство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно;
Мороз розум будить.

[III.]

І знов лечу, земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлю ся: хати над шляхами,
То город із стома церквами;
А в городі, мов журавлї,
Замуштрували москалї.
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштрують ся. Далї гляну,
У долинї, мов у ямі,
На багнищі город мріє.
Над ним хмарою чорніє
Туман тяжкий. Долітаю,
То город без краю.
Чи то турецький?
Чи то німецький?
А може те, що й московський!

Церкви та палати,
Та пани пузаті,
І ні однісінької хати!
Смеркало ся. Огонь-огнем
Кругом запалало,
Аж злякав ся. "Ура! ура!
Ура!" закричали.

Цу-цу, дурні! схаменіть ся!
Чого се ви раді?
Що орете?" — «Єкой хохолъ!
Не знаетъ параду!
У нас парадъ. Сам ізволитъ
Сегодня гуляти.»
"Та де-ж вона, тая цяця?"
— «Вонъ, видишь палаты?»
Штовхаю ся, а землячок,
Спасибіг, признав ся,
З цинковими ґудзиками:
«Гдѣ ты здѣсь узялся?»
— З України. — «Да какъ же ты
Й гаварить не вмѣешь
По здѣшнему?» — "Ба ні, кажу,
Говорить я вмію,
Та не хочу." — «Єкой чудакъ!
Я всы входы знаю;
Я здѣсь служу; коли хочешь,
Въ дворецъ попитаюсь
Ввести тебя . Только, знаешь,

Мы, братъ, просвѣщенны,
Не поскупись полтинкою!»
— Цур, тобі, мерзенний
Каламарю!"

I зробив ся
Я знову незримий,
Та й пропхав ся у палату.
Боже мій єдиний!
Так от-де рай! Уже не-що
Золотом облиті
Блюдолизи! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо сердешна
Хита головою.
"Так отсе-то та богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяцю, й разу,
Та й повірив тупорилим
Твоїм віршомазам!
Отто дурний! а ще й битий!
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!

За панами панства, панства
У сріблї та златї!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!
Аж потїуть та топлять ся,
Щоб то близче стати
Коло самих: може вдарять,
Або дулю дати
Благоволять — хоч маленьку,
Хоч пів дулї, аби тілько
Під самую пику.
І всї у-ряд поставали,
Ніби без'язикі.
Анї телень!... Цар цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами,
Скаче, бадьорить ся.
Довгенько в-двох похожали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека не чути) —
Об отечестві, здаєть-ся,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новійших;
А потім цариця
Сїла мовчки на дзиґлику.
Дивлюсь: цар підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!

Облизав ся неборака,
Та меншого в пузо —
Аж загуло!... А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той меншого,
А менший малого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом,
Як кинеть-ся по улицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
"Гуля наш батюшка, гуля!
Ура ! ура ! ура-а-а-а!"

IV.

Зареготав ся я, та й годі;
А й мене давнули
Таки добре. Перед сьвітом
Усе те заснуло;
Тілько де-де православні
По кутках стогнали,
Та стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сьміх і сльози! От пішов я
Город озирати.
Там ніч як день. Дивлю ся я:
Палати, палати

По-над тихою рікою,
А берег обшитий
Ввесь камінем. Дивую ся,
Мов несамовитий:
Як то воно зробило ся
З калюжі такої
Таке диво! Оттут крови
Полито людської
І без ножа! По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивить ся,
І дзиґари теленькають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить охляп,
У свиті — не свиті,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, от-от річку,
От-от перескочить.
А він руки простягає,
Мов сьвіт увесь хоче
Загарбати. Хто-ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
"Первому Вторая"
Таке диво поставила.

Тепер же я знаю:
Се той перший, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Наїлись обое,
Накрали ся, а що взяли
На той сьвіт з собою?
Тяжко, тяжко менї стало
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, замираю.
А тим часом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось такее невидиме:

”Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію.
А мене послали
У столицю з козаками
Наказним гетьманом.
О Боже мій милосердний!
О царю поганий!
Царю проклятий, несситий,
Гаспиде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістками,

Поставив столицю
На їх трупах катованих,
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах... Царю, царю!
І Бог не розлучить
Нас з-тобою. Кайданами
Сковані зі мною
На вік-віки. Тяжко мені
Витать над Невою...
України далекої
Може вже немає;
Полетів би, подивив ся,
Так Бог не пускає.
Може Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили,
Нашу славу? Боже милий!
Зжаль ся, Боже милий!"

Та й замовкло. Дивлю ся я:
Біла хмара криє
Синє небо; а в тій хмарі
Мов зьвір в гаї виє.
То не хмара, біла пташка
Хмарою спустилась
Над царем тим мусянжевим,
І заголосила:

"І ми сковані з тобою,
Людоїде, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину,
Та порізав із шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердими
І заклав столицю
В новій рясі. Подиви ся:
Церкви та палати!
Весели ся, лютий кате,
Проклятий, проклятий!"

[V.]

Розлетілись, розсипались:
Сонечко вставало;
А я стоя, дивував ся
Так, аж страшно стало.
Уже вботі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпутьтях
Уже муштрувались,
По-край улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а до дому:
Посилала мати
На цілу ніч працювати,

На хліб заробляти.
А я стою похилившись,
Думаю гадаю:
"Як -то тяжко той насущий
Люде заробляють!"

От і братія сипнула
У сенат писати,
Та підписувать, та драти
Із батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають;
По московськи так і чешуть.
Сьміють ся та лають
Батьків своїх що з-малечку
Цвенькати не вчили
По німецьки, а от тепер
І кисне в чорнилї!...
Пявки, пявки! Може батько
Остатню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови.
Україно, Україно!
Отсе твої діти,
Твої квіти молодиї,
Чорнилом политі,
Московською блекотою,
В німецьких петлицях
Замучені. Плач, Вкраїно,
Бездітна вдовице!

Пійти лишень, подивить ся...
До царя в палати:
Що там робить ся? Прихожу:
Саршина пузата
Стоїть рядом, сопе, хропе
Та понадувалась,
Як індики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились:
Неначе з берлога
Ведмідь виліз. Ледве-ледве
Переносить ноги,
Та одутий, аж посинїв:
Похмільля проклятe
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих:
Всї пузаті до одного
В землю провалились.
Він випучив баньки з лоба,
І все затрусилось,
Що осталось. Мов скажений
На менших гукає,
І ті в землю. Він до дрібних,
І ті пропадають;
Він до челяди сунеть-ся,
І челядь пропала;
До москалів, москалики
Тяжко застогнали,
Пішли в землю! Диво дивне

Стало ся на сьвіті!
Дивлю ся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій ведмедик. Стоїть собі,
Голову понурив
Сіромаха . Де-ж діла ся
Ведмежа натура?
Мов кошеня — такий чудний!
Я аж засьміяв ся!
Він і почув, та як гикне, —
Я переляках ся,
Та й прокинувсь.

Оттаке-то
Приснило ся диво!
Чудне якесь! Таке тілько
Снить ся юродивим
Та пяницям. Не здивуйте,
Брати мої милі:
Я не своє росказував,
А те, що приснилось.
Петербург, 8. VI. 1844.

---

56. Наймичка

ПРОЛОГ.

У неділю в-ранці рано
Поле крило ся туманом;

У тумані на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая.
Щось до лона пригортає
Та з туманом розмовляє:

'Ой тумане, тумане,
Мій латаний талане!
Чому мене не сховаєш
Оттут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?
Ні, не дави, туманочку!
Сховай тілько в полі,
Щоб ніхто не знав, не бачив
Моєї недолі!
Я не одна, єсть у мене
І батько і мати...
Єсть у мене — туманочку,
Туманочку, брате! —
Дитя моє, мій синочку,
Нехрещений сину!
Не я тебе хрестити-му
На лиху годину;
Чужі люде хрестити-муть,
Я не буду знати,
Як і зовуть... Дитя моє!
Я була багата...

Не лай мене! Молити-мусь,
Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе!“

Пішла полем ридаючи,
В тумані ховалась,
Та крізь сльози тихесенько
Про вдову співала,
Як удова в Дунаєві
Синів поховала:

„Ой у полі могила;
Там удова ходила,
Там ходила, гуляла,
Трути-зільля шукала.
Трути зілля не найшла
Та синів двох привела,
В китаєчку повила
І на Дунай однесла:
„Тихий, тихий Дунай!
„Моїх діток забавляй.
„Ти, жовтенький пісок!
„Нагодуй моїх діток,
„Іскупай, іс повий,
„І собою укрий!“ “

I.

Був собі дід та баба,
З давнього давна, у гаї над ставом,

У-двох собі на хуторі жили,
Як діточок двоє,
Усюди обоє.
Ще з-малечку у-двох ягнята пасли,
А потім побрали ся,
Худоби діждали ся,
Придбали хутір, став і млин,
Садок у гаї розвели
І пасіку чималу,
Всього надбали.
Та діточок у їх Біг-ма,
А смерть з косою за плечима.

Хто-ж їх старість привитає,
За дитину стане?
Хто заплаче, поховає?
Хто душу спомяне?
Хто поживе добро честно
В добрую годину,
І згадає дякуючи,
Як своя дитина?
Тяжко дітей годувати
У безверхій хаті,
А ще тірше старіти ся
У білих палатах,
Старіти ся, умирати,
Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
На сьміх, на розтрату.

II.

I дїд і баба у недїлю
На приспі в-двох собі сидїли
Гарненько, в білих сорочках.
Сияло сонце в небесах,
Анї хмариночки, та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховало ся у серцї лихо,
Як зьвір у темнім гаї.

В такім раї чого б, бач-ся,
Старим сумувати?
Чи то давне яке лихо
Прокинулось в хатї?
Чи вчорашне, задавлене
Знов заворушилось,
Чи ще тілько заклюнулось,
І рай запалило?

Не знаю, що і після чого
Старі сумують. Може вже
Отсе збирають ся до Бога,
Та хто в далекую дорогу
Їм добре коней запряже?
"А хто нас, Насте, поховає,
Як помремо?"

— "Сама не знаю!
Я все отсе міркувала,
Та аж сумно стало:

Одинокі зостарілись...
Кому понадбали
Добра сього?“
— ”Стрівай лишень!
Чи чуєш? щось плаче
За ворітьми, мов дитина!
Побіжім лиш! Бачиш?
Я вгадував, що щось буде!“

І разом схопились,
Та до воріт. Прибігають,
Мовчки зупинились:
Перед самим перелазом —
Дитина сповита,
Та й не туго. й новенькою
Свитиною вкрита;
Бо то мати сповивала,
І літом укрила
Останньою свитиною!...
Дивились, молились
Старі мої. А сердешне
Неначе благає:
Випручало рученята
Й до їх простягає
Манюсінькі... І замовкло,
Неначе не плаче,
Тілько пхика.
”А що, Насте?
Я й казав! От бачиш!

От і талан, от і доля!
І не одинокі!
Бери ж лишень та сповивай!...
Ач яке, нівроку!
Неси ж в хату, а я верхи
Кинусь за кумами
В Городище.“

Чудно якось
Діеть-ся між нами!
Один сина проклинае,
З хати виганяе;
Другий сьвічечку, сердешний,
Потом заробляе
Та ридаючи становить
Перед образами:
Нема дітей!... Чудно якось
Діеть-ся між нами!

III.

Аж три пари на радощах
Кумівназбирали,
Та в-вечері й охрестили
І Марком назвали.
Росте Марко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить де положить
І що з ним робити.
Минае рік. Росте Марко,

І дійна корова
У роскоші купаєть-ся.
Аж ось чорноброва
Та молода, білолиця
Прийшла молодиця
На той хутір благодатний
У найми просить ся.

"А що-ж?" каже, "возьмім, Насте!"
— "Возьмімо, Трохиме,
Бо ми старі, нездужаєм,
Та таки й дитина,
Хоча воно вже й підросло,
То все-ж таки треба
Коло його піклуватись."
— "Та воно-то треба,
Бо й я свою вже часточку
Прожив, слава Богу,
Підтоптав ся. Так що-ж тепер,
Що візьмеш, небого?
За рік, чи як?"

— "А що дасте."
— "Е ні! треба знати,
Треба, дочко, лічить плату,
Зароблену плату;
Бо сказано: хто не лічить,
То той і не має.
Так оттак хиба, небого:
Ні ти нас не знаєш,

Ні ми тебе; а поживеш,
Роздивиш ся в хаті,
Та й ми тебе побачимо, —
Оттогді й за плату.
Чи так, дочко?“
— ”Добре, дядьку!“
— ”Просимо ж у хату!“

Повднались. Молодиця
Рада та весела,
Ніби з паном повінчалась,
Закупила села.
І у хаті, і на дворі,
І коло скотини,
У-вечері і в-досьвіта;
А коло дитини,
Так і пада, ніби мати!
В будень і в неділю
Головоньку йому змие,
Й сорочечку білу
Що день божий надіває.
Граєть-ся, співає,
Робить возики, а в сьвято
То й з рук не спускає.
Дивують ся старі мої
Та молять ся Богу.
А наймичка невсипуща
Що-вечір, небога,
Свою долю проклинає,

Тяжко, важко плаче;
І ніхто того не чує,
Не знає й не бачить,
Опріч Марка маленького.
Так воно не знає,
Чого наймичка сльозами
Його умиває;
Не зна Марко, чого вона
Так його цілує, —
Сама не з'їсть і не допє,
Його нагодує.
Не зна Марко, як в колисці
Часом серед ночи
Прокинеть-ся, ворухнеть-ся,
То вона вже скочить,
І укриє й перехрестить,
Тихо заколише:
Вона чує з тії хати,
Як дитина дише.
В-ранці Марко до наймички
Ручки простягає,
І мамою невсипущу
Ганну величає.
Не зна Марко, росте собі,
Росте, виростає.

IV.

Чимало літ перевернулось,
Води чимало утекло;

І в хутір лихо завернуло.
І сліз чимало принесло.
Бабусю Настю поховали
І ледве, ледве одволали
Трохима діда. Прогуло
Прокляте лихо, та й заснуло.
На хутір знову благодать
З-за гаю темного вернулась
До діда в хату спочивать.

Уже Марко чумакує
І в осени не ночує
Ні під хатою, ні в хаті.
Кого-небудь треба сватать.
"Кого-ж би тут?" старий дума
І просить поради
У наймички. А наймичка
До царівни б рада
Слать старости: "Треба Марка
Самого спитати."
— "Добре, дочко! спитаємо,
Та й будемо сватать."
Розпитали, порадились,
Та й за старостами
Пішов Марко. Вернули ся
Люде з рушниками,
З сьвятим хлїбом обміненим.
Панну у жупанї,
Таку кралю висватали,
Що хоч за гетьмана,

То не сором. Оттаке-то
Диво запопали!

"Спасибіг вам!" старий каже.
"Тепер, щоб ви знали,
Треба краю доводити,
Коли й де вінчати,
Та й весільле! Та ще ось-що:
Хто в нас буде мати?
Не дожила моя настя!..."
Та й заливсь сльозами.
А наймичка у порогу
Вхопилась руками
За одвірок, та й зомліла.
Тихо стало в хаті;
Тілько наймичка шептала:
"Мати... мати... мати!"

V.

Через тиждень молодиці
Коровай місили
На хуторі. Старий батько
З усієї сили
З молодицями танцює
Та двір вимітає;
Та прохожих, проїзжачих
У двір закликає,
Та вареною частує,
На весільле просить.

Знай бігає, а самого
Ледве ноги носять.
Скрізь гармідер та реготьня
В хаті і на дворі,
І жолоби викотили
З нової комори.
Скрізь пораньне: печуть, варять,
Вимітають, миють...
Та все чужі. Де-ж наймичка?
На прощу у Київ
Пішла Ганна. Благав старий,
А Марко аж плакав,
Щоб була вона за матір.
"Ні, Марку! ніяко
Мені матірю сидіти:
То багаті люде,
А я наймичка; ще й з тебе
Сьміяти ся будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Пійду помолю ся
Усім сьвятим у Києві,
Та й знову верну ся
В вашу хату, як приймете.
Поки маю сили,
Трудити-мусь."

Чистим серцем
Поблагословила
Свого Марка, заплакала
Й пішла за ворота.

Розвернуло ся весільле,
Музикам робота
І підковам. Вареною
Столи й лави миють.
А наймичка шкандибає,
Поспішає в Київ.
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Наняла ся носить воду,
Бо грошей не стало
На акафист у Варвари.
Носила, носила,
Кіп із вісім заробила,
Й Маркові купила
Сьвяту шапочку в печерах
У Йвана сьвятого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстеник у Варвари
Невістці достала,
І, всім сьвятим поклонившись,
До-дому верталась.
Вернула ся. Катерина
І Марко зострілм
За ворітьми, ввели в хату
Й за стіл посадили;
Напували й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катерина
Одпочить послала.

"За-що вони мене люблять?
За-що поважають?
О Боже мій милосердний!
Може вони знають?
Може вони догадались?...
Ні, не догадались,
Вони добрі."
І наймичка
Тяжко заридала.

VI.

Тричі крига замерзала,
Тричі розтавала;
Тричи наймичку у Київ
Катря провожала,
Так як мат р. І в четвертий
Провела небогу
Аж у поле, до могили,
І молила Бога,
Щоб швиденько вертала ся,
Бо без неї в хаті
Якось сумно, нібн мати
Покинула хату.

Після Пречистої в неділю,
Та після Першої, Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
В брилі,на приспі. Перед ним

З собакою унучок грав ся,
А внучка в юпку одяглась
У Катрину, і ніби йшла
До діда в гості. Засьміявсь
Старий і внучку привитав,
Неначе справді молодицю.
"А де-ж ти діла паляницю?
Чи може в лісі хто одняв?
Чи по-просту — забула взяти?
Чи може ще й не напекла?
Е, сором, сором! лепська мати!"
Аж зирк! — і наймичка ввійшла
На двір. Побіг старий стрічати
З онуками свою Ганну.
"А Марко є дорозї?"
Ганна діда питала ся.
— "В дорозї ще й досі."
— "А я ледве додибала
До вашої хати.
Не хотілось на чужині
Одній умирати!
Коли-б Марка діждати ся!
Так щось тяжко стало"...
І внучатам із клуночка
Гостинці виймала:
І хрестики, й дукачики,
Й намиста разочок
Оринночці, і червоний
З фольги образочок;
А Карпові соловейка

Та коників пару;
І четвертий уже перстень
Сьвятої Варвари
Катерині, а дідові
Три сьвічечки; а Маркові
І собі нічого
Не принесла: не купила,
Бо грошей не стало,
А заробить нездужала
"А ось ще осталось
Пів бубличка!"
Й по шматочку
Дітям розділила.

VII.

Ввійшла в хату. Катерина
Їй ноги умила
Й полуднувать посадила.
Не пила й не їла
Стара Ганна.
"Катерино!
Коли в нас неділя?"
— "Після-завтра."
— "Треба буде
Акафист наняти
Миколаєві сьвятому
Й на часточку дати;
Бо щось Марко забарив ся...
Може де в дорозї
Занедужав, сохрань Боже!"

Й покапали сльози
З старих очей замучених.
Ледве, ледве встала
Із-за стола.
"Катерино!
Не та вже я стала:
Зледащіла, не здужаю
І на ноги встати.
Тяжко, Катре, умирати
В чужій, теплій хаті!"
Занедужала небога.
Уже й причащали,
Й маслосьвятіе служили, —
Ні, не помагало!
Старий Трохим по надвірю
Мов убитий ходить.
Катерина з болящої
І очей не зводить,
Катерина коло неї
І днюе й ночуе.
А тим часом сичі в ночи
Недобре віщують
На коморі. Болящая
Що-день, що-година,
Ледве чути, питаеть-ся:
"Доню Катерино!
Чи ще Марко не приїхав?
Ох, як-би я знала,
Що діжду ся, що побачу,
То ще б підождала!"

VIII.

Іде Марко з чумаками,
Ідучи співає,
Не поспіша до господи,
Воли попасає.
Везе Марко Катерині
Сукна дорогого,
А батькові шитий пояс
Шовку червоного,
А наймичці на очіпок
Парчі золотої
І червону добру хустку
З білою габою,
А діточкам черевички,
Фіґ та винограду,
А всім вкупі червоного
Вина з Цариграду
Відер з трое у барилї,
І каваяру з Дону, —
Всього везе, та не знае,
Що дієть-ся дома!

Іде Марко, не журить ся.
Прийшов, слава Богу!
І ворота одчиняе,
І молить ся Богу.
"Чи чуеш ти, Катерино?
Біжи зустрічати!
Уже прийшов! Біжи швидче,
Швидче веди в хату!

Слава Тобі, Христе Боже!
На-силу діждала!“
І ”Отче наш“ тихо, тихо,
Мов крізь сон, читала.

Старий воли випрягає,
Занози ховає
Мережані, а Катруся
Марка оглядає.
”А де-ж Ганна, Катерино?
Я так і байдуже!
Чи не вмерла?“
— ”Ні, не вмерла,
А дуже нездужа.
Ходім лишень в малу хату,
І став у порогу...
Аж злякав ся. Ганна шепче:
”Слава, слава Богу!
Ходи сюди, не лякай ся!...
Вийди, Катре, з хати!
Я щось маю розпитати,
Де-що росказати.“

Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилив ся
До наймички у голови.
”Марку! Подиви ся,
Подиви ся ти на мене!
Бач, як я змарніла?

Я не Ганна, не наймичка,
Я...“
Та й заніміла.
Марко плакав, дивував ся.
Знов очи одкрила,
Пильно, пильно подивилась, —
Сльози покотились.
”Прости мене! Я каралась
Весь вік в чужій хаті...
Прости мене, мій синочку!
Я... я твоя мати!“
Та й замовкла...

Зомлїв Марко,
Й земля задріжала.
Прокинув ся... до матери —
А мати вже спала!

Переяслав, 13. XI. 1845.

---

57. Невольник

ПОСЬВЯТА.

Думи мої молодиї,
Понуриї діти!
І ви мене покинули!...
Пустку натопити
Нема кому... Остав ся я,
Та не сиротою,

А з тобою, молодою,
Раю мій, покою,
Моя зоре досьвітная,
Єдиная думо
Пречистая! Ти витаєш,
Як у того Нуми
Тая німфа Еґерія:
Так ти, моя зоре,
Просияєш надо мною,
Нїби заговориш,
Усьміхнеш ся. Дивлю ся я —
Нїчого не бачу.
Прокинув ся — серце плаче,
І очи заплачуть.

Спасибі зіронько!

Минає

Неясний день мій вже смеркає;
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар непевний; мовчки скосить;
А там — і слїд мій занесе
Холодний вітер. Все минає!...
Згадаєш може, молодая,
Вилиту сльозами
Мою думу, і тихими,
Тихими річами
Проговориш: "я любила
Його на сїм сьвітї,

Й на тім сьвіті любити-му“...
О мій тихий сьвіте,
Моя зоре вечірняя!
Я буду витати
Коло тебе, і за тебе
Господа благати!

I.

Той блукає за морями,
Сьвіт перехожає,
Долї, доленьки шукає,
Немає, немає,
Мов умерла! А той рветь-ся
З усієї сили
За долею... от-от догнав
І — бебех в могилу!
А в иншого сїромахи
Нї хати нї поля,
Тілько торба; а з торбини
Виглядає доля,
Мов дитинка; а він її
Лає, проклинає
І за чвертку закладає, —
Нї, не покидає!
Як репях той учепить ся
За латані поли,
Та й збирає колосочки
На чужому полї;

А там — снопи, а там — скирти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.
Такая-то доля тая, —
Хоч і не шукайте!
Кого схоче, сама найде,
У колисці найде.

Ще на Україні веселі
І вольнії пишались села
Тогді, як праведно жили
Старий козак і діток двоє.
Ще за гетьманщини старої,
Давно се діялось колись.

Так коло полудня, в неділю,
Та на Зелених ще й Сьвятах,
Під хатою в сорочці білій
Сидить, з бандурою в руках,
Старий козак.

— "І так, і сяк!"
Старий міркує, розмовляє:
"І треба-б", каже, "й трохи шкода!
А треба буде; два-три годи
Нехай по сьвіту погуляє
Та сам своєї пошукає,
Як я шукав колись... Ярино!
А де Степан?" — "А он під тином,

— "А я й не бачу! А ідіть
Лишень сюди, та йдіть обоє!
А нуте, діти, оттакої!"
І вшкварив по струнах.
Старий грає, а Ярина
З Степаном танцює;
Старий грає промовляє,
Ногами тупцює.
"Як-би мені лиха та лиха,
Як-би мені свекрівонька тиха,
Як-би мені чоловік молодий,
До другої не ходив, не любив!
Ой гоп, чики-чики!
Та червоні черевики,
Та троїстиї музики:
Од віка до віка
Я любила б чоловіка!
Ой гоп! Заходивсь,
Зробив хату, оженивсь,
І піч затопив
І вечерять наварив.
— А нуте діти оттакої!"
І старий підняв ся;
Як ударить як ушкварить
Аж у боки взяв ся!
"Чи так, чи не так,
Уродив пастирнак,
А петрушку
Кришив в юшку,

Буде смак, буде смак!
Ой так, таки так,
Оженив ся козак!
Кинув хату
І кімнату,
Та й потяг у байрак.

— Ні, не така вже! підтопталась
Стара моя сила:
Утомив ся. А все се ви
Так розворушили.
О бодай вас! Шо-то літа!
Ні вже, не до-ладу,
Минуло ся. Іди лишень
Полуднувать ладодь;
Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба з'їсти.
Іди ж, доню! — А ти сину,
Послухаєш вісти.
Сідай лишень! Як убили
Твого батька Йвана
В Шляхетчині, то ти ще був
Маленьким, Степане,
Ще й не лазав." — "То я не син?
А чужий вам, тату?" —
— Та не чужий! стрівай лишень!
От, умерла й мати,
Таки твоя, а я й кажу
Покійній Марині,

Моїй жінці: А що? кажу,
Візьмем за дитину —
Тебе б отсе?- —Добре, каже
Покійна Марина:
Чому не взять? — Взяли тебе
Ми, та й спарували
З Яриночкою до купи.
А тепер осталось
Ось-що робить: ти на літі,
І Ярина зріє;
Треба буде людей шукать
Та що-небудь діять.
Як ти скажеш?" — "Я не знаю,
Бо я думав... тее..."
— "Що Ярина сестра тобі?
А воно — не тее;
Воно просто: любіте ся,
Та й з Богом до шлюбу!
А поки що, треба буде
Подивитись, як там живуть:
І на чужі люде

Чи орють,
Чи не на охрану сіють,
А просто жнуть
І немолоченее віють,
Та як і мелють і їдять —

Все треба знать
Так от-як, друже: треба в люде
На рік, на два пійти

У наймити;
Тогдї й побачимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не віти-ме й пожить.
А ти як думаєш, небоже?...
Не думай! коли хочеш знать,
Де лучше лихом торгувать,
Іди ти в Січ! Як Бог поможе,
Там найси ся всїх хлїбів;
Я їх чимало попоїв:
І досї нудно, як згадаю!
Коли здобудеш, принесеш;
А коли згубиш, поживеш
Моє добро! То хоч звичаю
Козацького наберещ ся
Та побачиш сьвіта,
Не такого, як у бурсї,
А живі мислїте
З товариством прочитаєш,
Та по-молодечи
Будеш Богу молити ся,
А не по-чернечи
Харамаркать. Оттак сину;
Помолившись Богу,
Осїдлаєм буланого,
Та й гайда в дорогу!
Ходїм лишень полуднувать.
Чи ти вже, Ярино,

Змайструвала там що-небудь?
Оттаке-то, сину!..."
— "Уже, таточку!" озвалась
Із хати Ярина.

II.

Не їсть ся, не петь-ся, і серце не беть-ся,
І очи не бачать, не чуть голови!
Неначе не має, ніби неживий.
Замість шматка хліба, за кухоль береть-ся
Дивить ся Ярина та нишком сьміеть-ся.
— "Що се йому стало? Ні їсти, ні пить,
Нічого не хоче! Чи не занедужав? —
Братику Степане! що в тебе болить?"
Ніби то й не чує. "Чи жать, чи не жать,
А сіяти треба!" старий промовляє
Ніби-то до себе. "А нумо вставать!
До вечерні може ще пошкандибаю.
А ти, Степане, ляжеш спать
Бо завтра рано треба встать
Та коня сїдлать".

— "'Степаночку, голубчику!
Чого се ти плачеш?
Усьміхни ся, подиви ся!
Хиба ти не бачиш,
Що й я плачу? Розсердив ся
Бог знає на кого,
Та й зо мною не говорить.

Утечу, їй-Богу,
Та й сховаюсь у бурянї...
Скажи бо, Степане!
Може й справдї нездужаєш?
Я зільля достану,
Я побіжу за бабою...
Може се з пристріту?"
— "Нї, Ярино, моє серце,
Мій рожевий квіте!...
Я не брат тобі, Ярино!
Я завтра покину
Тебе й батька, на чужинї
Де-небудь загину;
А ти мене й не згадаєш,
Забудеш, Ярино,
Свого брата!" — "Схамени ся!
Їй-Богу, з пристріту!
Я не сестра? хто-ж отсе я?
О Боже, мій сьвіте!
Що тут діять? Батька нема,
А він занедужав
Та ще й умре. О Боже мій!
А йому й байдуже,
Мов сьміеть-ся. Степаночку!
Хиба ти не знаєш,
Що без тебе і таточка
І мене не стане?"
— "Нї, Ярино, я не кину,
А тілько поїду

Недалеко. А на той ріх
Я до вас приїду
З старостами, за тобою
Та за рушниками.
Чи подаєш?“ —”Та цур тобі
З тими старостами!
Ще й жартує!” — “Не жартую,
Їй-Богу, Ярино,
Не жартую!” — “То се й справді
Ти завтра покинеш
Мене й батька? Не жартуєш?
Скажи бо, Степане!
Хиба й справді не сестра я?“
— ”Ні, моє кохання,
Моє серце!“ —”Боже ж ти мій!
Чому я не знала...
Була б тебе не любила
І не цілувала...
Ой, ой, сором! Геть од мене!
Пусти мене! Бачиш,
Який добрий! Та пусти бо!
Їй-Богу, заплачу.“
І заплакала Ярина,
Як тая дитина,
І крізь сльози промовляла:
”Покине! покине!“

Як той явір над водою,
Степан похилив ся,

Щирі сльози козацькиї
В серці запекли ся,
Мов у пеклї. А Ярина
То клене, то просить,
То замовкне, подивить ся,
І знов заголосить.
Не счули ся, як смеркло ся;
І сестру і брата,
Нїби скованих до-купи,
Застав батько в хатї.

І сьвіт настав, а Яринї
Не спить ся, ридає.
Уже Степан із криницї
Коня напуває.
Й вона з відрами побігла
Нїби за водою
До криницї. А тим часом
Запорожську зброю
Старий виніс із комори.
Дивить ся радіє,
Приміряє, нїби знову
Старий молодіє.
Та й заплакав. — "Зброє моя,
Зброє золотая!
Лїта мої молодиї,
Сило молодая!
Послужи, моя ти зброє,
Молодій ще силї,

Послужи йому так щиро,
Як мені служила!“

Вернули ся од криниці,
І Степан сїдлає
Коня, свого товариша,
Й жупан надїває.
А Ярина дає зброю,
На порозї стоя;
Степан її надїває,
Та плачуть обоє.
І шаблюка, мов гадюка,
Й ратище-дручина,
Й самопал семипяденний
Повис за плечима.
Аж зомлїла, як узріла;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
Такого юнака.
Веде коня за поводи
Та плаче Ярина;
Старий батько іде рядом,
Научає сина:
Як у війську пробувати,
Старшин шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
— "Нехай тебе Бог заступить!“
Як за селом стали.

Сказав батько, — та всі троє
Разом заридали.
Степан гукнув, і курява
Шляхом підняла ся.
— "Не бари ся, мій синочку!
Швидче повертай ся.
Сказав старий. А Ярина,
Мов тая ялина
При долині, похилилась.
Мовчала Ярина,
Тілько сльози утирає,
На шлях поглядає:
Із куряви щось вигляне
І знов пропадає;
Ніби шапка через поле
Котить ся, чорніє,
Пропадає, мошечкою
Тілько-тілько мріє,
Та й пропало. Довго, довго
Стояла Ярина
Та дивилась, чи не вирне
Знову комашина
Із куряви. Не вирнула,
Пропала. І знову
Заплакала Яриночка
Та й пішла до-дому.

III.

Минають дні, минає літо;
Настала осінь, шелестить

Пожовкле листе мов убитий
Старий під хатою сидить:
Дочка нездужає Ярина,
Його єдиная дитина
Покинуть хоче! З ким дожить,
Добити віку вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав — та й нищечком заплакав
Багатий сивий сирота.

— "В Твоїх руках все на сьвіті,
Твоя всюди воля!
Нехай буде так, як хочеш!
Така моя доля!"
Старий вимовив і нишком
Богу помолив ся,
Та й пішов собі з-під хати
В садок походжати.

І барвінком, і рутою,
І рястом квітчає
Весна землю, мов дівчину
В зеленому гаї.
І сонечко серед неба
Опинилось, стало,
Мов жених той молодую,
Землю оглядало.
І Ярина вийшла з хати

На сьвіт божий глянуть.
Ледве вийшла; усьміхнеть-ся,
То піде, то стане,
Розглядає, дивуеть ся
Та любо, та тихо,
Нїби вчора народилась...
А лютее лихо
В самім серці ворухнулось
І сьвіт запалило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса в-ранці,
Сльози полили ся.
Старий батько коло неї
Як дуб похилив ся.

Одужала Яриночка.
Ідуть люде в Київ
І вона йде з ними.
У Києві великому
Всїх сьвятих благала;
У Межигорського Спаса
Тричи причащалась;
У Почаєві сьвятому
Ридала-молилась,
Щоб Степан той, доля тая,
Їй хоча приснилась.
Не приснилась! — вернула ся,
Знову вабіліла

Зима біла. За зимою
Знов зазеленіла
Весна божа. Вийшла з хати
На сьвіт дивуватись
Яриночка, та не Бога
Сьвятого благати,
А нищечком у ворожки
Про його спитати.

І ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан, долю та весілє
З воску виливала.
— "Он бачиш? кінь осїдланий
Тупає ногою
Під козаком; а он-де йде
Дідусь з бородою
Аж до колїн. Отто гроші;
Як би догадав ся
Козак оттой злякать діда...
Злякав! — та й сховав ся
За могилу, лїчить гроші...
А он знову шляхом
Козак іде, нїби старець;
То, бач, ради страху,
Щоб Ляхи або Татари
Часом не спіткали."
І радесенька Ярина
До-дому верталась.

IV.

Уже третій і четвертий
І пятий минає
Не малий рік, а Степана
Немає, немає!
І стежечка-доріженька,
Яром та горою
Утоптана до ворожки,
Поросла травою
Нема його! У черниці
Косу розплїтає
Безталанна; коло неї
Падає, благає
Старий батько, хоч літечко,
Хоч Петра діждати,
Хоч Зеленої Неділї...

Діждались, і хату
Уквітчали гарнесенько,
І в сорочках білих
Невеселі, мов сироти,
Під хатою сіли.
Сидять собі та сумують.
Слухають: щось грає
Мов на кобзї, на улиці,
І ніби співає...

ДУМА.

"У неділю в-ранці рано
Синє море грало:

Товариство кошового
На раді прохало:
"Благослови, отамане,
Байдаки спускати,
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати."

"Чайки і байдаки спускали,
Гарматами рештували,
З Дніпрового гирла широкого випливали,
Серед ночи темної,
На морі синьому,
За островом Тендером потопали, пропадали...
Один потопає,
Другий виринає,
Козацтву-товариству із синьої хвилї рукою
І зичню гукає: [махає
"Нехай вам, панове товариство, Бог допомагає!"
І в синій хвилї потопає, пропадає...
Тілько три чайки, слава Богу,
Отамана курінного,
Сироти Степана молодого,
Сине море не втопило,
А в турецьку землю аганярську
Без кормит прибило.
Тогдї сироту Степана,
Козака лейстрового,
Отамана молодого.

Турки-яничари ловили,
З гармати гримали,
В кайдани кували,
В тяжкую неволю завдавали...
Ой Спасе наш Межигорський,
Чудотворний Спасе!
І лютому ворогові
Не допусти впасти
В турецькую землю, в тяжкую неволю!
Там кайдани по три пуда,
Отаманам — по чотири...
І сьвіта божого не бачуть, не знають,
Під землею камінь ламають,
Без сповіди сьвятої умирають,
Як собаки здихають.
"І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Нерідного батька старого,
І коника вороного,
І нерідну сестру Ярину...
Плаче ридає,
До Бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольную волю...
Уже на третьому полі
Турки-яничари догнали,
До стовпа вязали,
Очи виймали,
Гарячим залізом випікали,

В кайдани кували,
В тюрму посадили
Та й замурдували...“

V.

От-так на улиці, під тином,
Ще молодий кобзар стояв
І про невольника співав.
За тином слухала Ярина,
І не дослухала — упала.
— "Степаночку! Степаночку!“
Кричала, ридала.
"Степаночку, серце моє!
Де-ж се ти барив ся?
Тату! Тату! Ідїть сюди,
Ідїть, подивіть ся!“ —
Прийшов старий, розглядає,
І свого Степана
Не пізнає. Таке з його
Зробили кайдани!
— "Сину ти мій безталанний!
Моя ти дитино!
Де ти в сьвіті погибаєш?
Сину мій єдиний!“

Плаче старий та ридає,
Й Степан сліпий плаче,
Невидющими очима
Моє сонце побачив.

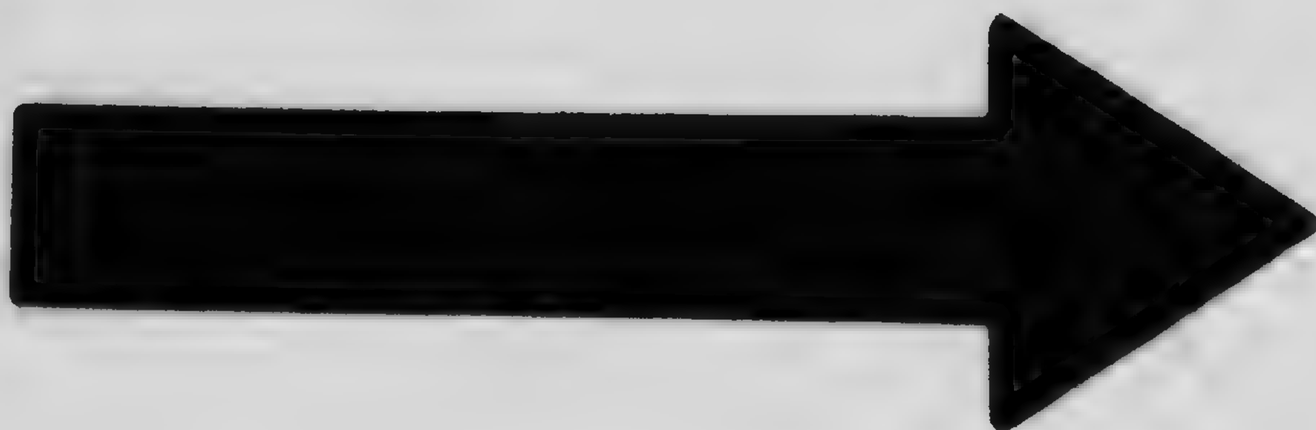
І беруть його під руки
І ведуть у хату;
І витає Яриночка
Мов рідного брата;
І голову йому змила
І ноги умила,
І в сорочці тонкій, білій
За стіл посадила;
Годувала, напувала,
Положила спати
У кімнаті, — і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

Через тиждень без старостів
За Степана свата
Старий свою Яриночку, —
І Ярина в хаті...
— "Ні, не треба, мій таточку,
Не треба, Ярино!"
Степан каже. "Я загинув,
На віки загинув!
За-що ж свої молодиї
Ти літа погубиш
За калікою Ярино?...
Насьміють ся люде,
І Бог сьвятий покарає,
І прожене долю
З сії хати веселої
На чужеє поле.

Ні, Ярино! Бог не кине
І знайде дружину;
А я пійду в Запороже:
Там я не загину, —
Нагодують."

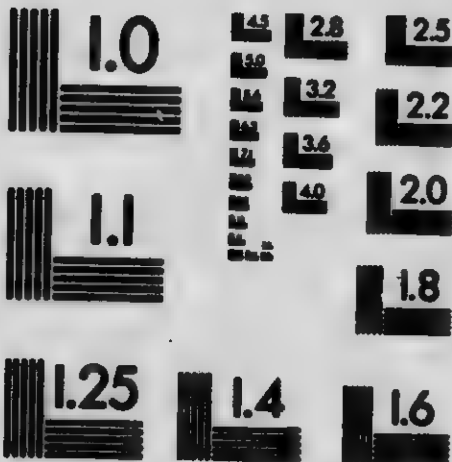
— "Ні, Степане,
Моя ти дитино!
І Господь тебе покине,
Як ти нас покинеш.
Оставай ся, Степаночку!
Коли не хоч братись,
То так будем: я — сестрою,
А ти будеш братом,
І дітьми йому обоє,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кидай нас знову!
Не покинеш?..." — "Ні, Ярино!" —
І Степан остав ся.
Зрадів старий мов маленький,
Аж за кобзу взяв ся.
Хотів вшкварить "метелицю"
З усієї сили,
Та не вшкварив...

Під хатою
Усі троє сіли.
"Роскажи ж ти нам, Степане,
Про свою недолю;
Бо й я таки гуляв колись

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

В турецькій неволї."
— "Отто-ж мене, вже слїпого
На сьвіт випускали
З товариством. Товариство
На Січ прямувало
І мене взяло з собою,
І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами;
А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Січовики-Запорожцї
І в Січ завертають...
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як Москалї срібло-злото
І сьвічи забрали
У Покрови; як козаки
В-ночи утїкали,
І на тихому Дунаю
Новим Кошем стали;
Як цариця по Киеву
З Нечосом ходила,

. . . .

І як степи запорожські
Тогдї подїлили
І панам на Українї
Люд закріпостили...

. . . .

Оттак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в сьвіті
Не бачу й не знаю...
. . . .

"Оттаке-то! Тяжко, тату,
Із своєї хати
До Турчина поганого з
В сусіди прохатись!
Тепер, кажуть, в Слободзеї
Останки збирає,
Хлопців підмовляє...
Нехай йому Бог поможе!
А що з того буде —
Сьвятий знає! Почуємо,
Що роскажуть люде."
Оттак вони, що день божий,
У двох розмовляли
До півночи, а Ярина
Господарювала,
Та сьвятих оттих благала...
Таки-ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
З сліпим своїм...
Такее-то
Скоїлось на сьвіті,
Мої любі д'вчаточка,
Рожевиї квіти!

Такеє-то ! Одружились
Мої молодиї.
Може воно й не до ладу,
Та що маю діять,
Коли таке сподіялось.

Рік уже минає,
Уже й другий. З дружиною
Ярина гуляє
По садачку. Старий батько
Сидить коло хати,
Та вчить внука пузанчика
Чолом оддавати...

VI. ЕПІЛОГ.

Отсе і вся моя дума...
Не здивуйте, люде!
Те, що було, минуло ся
І знову не буде.
Минули ся мої сльози,
Не рветь-ся, не плаче
Поточене старе серце,
І очи не бачать
Ні тихої хатиночки
В забутому краю,
Ні тихої долиночки,
Ні темного гаю;
Ні д вчини молодої
Й малої дитини

Я не бачу щасливої:
Все плаче, все гине!
І рад би я сховати ся,
Але де? — не знаю.
Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь Господа лають!
Серце вяне, засихає,
Замерзають сльози...
І втомивсь я одинокий
На самій дорозі...
Оттаке-то! Не здивуйте,
Що вороном крачу:
Хмара сонце заступила,
Я сьвіта не бачу.
Ледве-ледве о північи
Серцем прозираю,
І немощну мою думу
За сьвіт посилаю,
Спілющої й живущої
Води пошукати:
Як інколи, то й принесе
І покропить в хаті,
І засьвітить огонь чистий,
І сумн[illegible] тихо
Росказу[illegible] про весільле,
Звертає на лихо...

Тепер мені про сліпого
Сироту кінчає.

Але як довести краю,
І сама не знає,
Бо не було того дива
Може, спокон-віку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпим чоловіком!
Отже сталось таке диво!
Год, другий минає,
Як побрались; а дивіть ся —
В купочці гуляють
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука маленького
Чолом оддавати.

До мертвих і живих і ненарожденних земляків моїх,

в Україні і не в Україні сущих моє дружнее посланіе.

Аще кто речет, яко люблю Бога,
а брата своего ненавидить, ложь есть.
Соборн. посланіе апостола Іоанна,
гл. IV., ст. 20

I.

І сьвітає, і смеркає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.

Тільки я, мов окаянний,
І день і ніч плачу
На розпутьтях велелюдних,
А ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає;
Оглухли, не чують,
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують,
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіть ся, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивіть ся на рай тихий,
На свою Вкраїну;
Полюбіте щирем серцем
Велику руїну!
Розкуйте ся, братайте ся,
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полї...
В своїй хатї — своя правда,
І сила і воля!

Нема на сьвіті України,
Немає другого Дніпра;
А ви прете ся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра сьвятого, волї, волї,
Братерства братнього..... Найшли,
Несли, несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправдї поклонялись;
А хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв,
І сонця правди дозріватъ
В нїмецькі землї, у чужиї,
Прете ся знову. Як-би взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тогдї б зостав ся сиротою
З сьвятими горами Днїпро!

Ох, як-би то сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б дїти, мати б не ридала;
Не чули б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землї;

І люде б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою...

Схаменіть ся! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкують ся незабаром
Заковані люде;
Настане суд, заговорить
І Дніпро і гори,
І потече сто ріками
Кров у синє море
Дітей ваших; і не буде
Кому помагати:
Одцураєть-ся брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на віки прокленетесь
Своїми синами.
Умийте ся! образ божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітий ваших,
Що вони на сьвіті
На те тілько, щоб панувать;
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко, глибоко...
Дознають ся небожата,
Чия на вас шкура,

Та й засудять, і премудрих
Немудрі одурять.

Як-би ви вчились так, як треба,
То й мудрость би була своя;
А то залізете на небо:
"І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, все те знаю:
Нема ні пекла ані раю,
Нема і Бога, тілько я,
Та куций Німець узловатий,
Та й більш нікого..."
— "Добре, брате!
Що-ж ти таке?"
"Нехай Німець
Скаже; "Я не знаю!"

Оттак то ви навчаетесь
У чужому краю!
Німець скаже: "Ви Моголи."
— "Моголи, Моголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі!"
Німець скаже: "Ви Славяне."
— "Славяне, Славяне,
Славних прадідів великих
Правнуки погані!"
І Кольляра читаете
З усієї сили,
І Шафарика і Ганку.

І в славянофіли
Так і претесь, і всї мови
Славянського люду,
Всї знаете, а своеї
Дасть-Біг! "Колись будем
І по свойому глаголать,
Як Німець покаже.
А до того й історію
Нам нашу роскаже.
Оттогдї ми заходимось!"
Добре заходились
По німецькому показу,
Та й заговорили
Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
А не то, щоб простї люде!
А ґвалту! а крику!
"І гармонія, і сила,
Музика, та й годї!
А історія? Поема
Вольного народу!
Що тї Римляне убогі!
Чорт-зна що не Брути!...
У нас Брути і Коклеси,
Славні незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори клала,
Степом укривалась!"

Кровю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!...

Подивіть ся лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми;
Все розберіть, та й спитайте
Тогдї себе: що ми?
Чиї сини? яких батьків?
Ким, за-що закуті?
То й побачите, що ось-що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сьмітя ваші пани
Ясновельможнії гетьмани!
Чого-ж ви чванете ся, ви,
Сини сердешної Украйни?
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучше, ніж батьки ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх бувало й лій топили! —
Може чванетесь, що братство
Віру заступило,
Що Синопом, Трапезунтом

Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить,
А на Січи мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуете,
Й їсте на здорове,
Та й славите Запороже.
А чиєю кровю
Отта земля напоєна,
Що картоплю родить,
Вам байдуже, аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!
Правда ваша : Польща впала,
Та й вас роздавила.
Так ось-як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І нам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти
Її розпинають.
Так як пиво, праведную
Кров зі ребер точуть!
Просьвітити, бачиш, хочуть

Материні очи
Современними огнями,
Повести за віком,
За Німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара мати
Навчаять ся, як дітий тих
Нових доглядати!
Показуйте! За науку —
Не турбуйтесь — буде
Материна добра плата:
Розпадеть-ся луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих...

Учіте ся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люде цурають ся,
В хату не пускають,
Свої діти — мов чужиї,
І немає злому
На всій землї безконечній
Веселого дому

Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших: тяжкі діла!
Як-би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!
Оттака-то наша слава,
Слава України!...
Оттак і ви прочитайте,
Щоб несонним снились
Всї неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й за-що розпинали?...

Обниміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усьміхнеть-ся,
Заплакана мати!
Благословіть дїтей своїх
Твердими руками,
І обмитих поцїлуйте
Вольними устами!
І забудеть-ся срамотня
Давная година,
І оживе добра слава,
Слава України,

І сьвіт ясний, невечірній,
Тихенько засяє...
Обніміть ся ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

59. Псалми Давидові

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;
А в законї Господньому
Серце його й воля
Навчаять ся; і стане він,
Як на добрім полї,
Над водою посажене,
Древо зеленіє,
Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слїд пропадає:
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злиї з домовини;
Дїла добрих обновлять ся,
Дїла злих загинуть.

XII.

Чи й мене, Боже милий,
На-віки забуваєш?
Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сьміятись?! Спаси мене,
Спаси мою душу!
Да не скаже хитрий ворог:
"Я його подужав!"
І всї злиї посьміють ся,
Як упаду в руки,
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене! Помолю ся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже! нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні кровавї
Тиї літа як рукою
Твердою своєю

Розвязав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворогів. І силу
Твою возхвалили
Твої люде, і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині
Покрив-еси знову
Срамотою свої люде,
І вороги нові
Розкрадаюь, як овець, нас
І жеруть. Без плати
І без ціни оддав-еси
Ворогам проклятим,
Покинув нас на сьміх людям,
В наругу сусідам;
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сьміючи ся,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм,
Чужим богам не молимось,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,

Побори і другу,
Ще лютійшу. Встань же, Боже!
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирила ся душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же Боже! поможи нам,
Встань на ката знову!

LII.

Пребез'умний в серці скаже,
Що Бога немає;
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая.
А Бог дивить ся: чи є ще
Взискающий Бога?
Нема добро творящого,
Нема ні, одного!
Коли вони, несититії
Гріхами, дознають?
Їдять люде, замісць хліба,
Бога не згадають.
Там боять ся, лякають ся,
Де страху й не буде:
Так самі себе боять ся
Лукавиї люде.
Хто-ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?

Колись Бог нам верне волю,
Розібє неволю.
Возхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадуеть-ся Ізраіль
І сьвятий Іаков.

LIII.

Боже! спаси, суди мене
Ти по своїй воли!
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи!
Бо на душу мою встали
Сильниї чужиї,
Не зрять Бога над собою,
Не знають, що діють.
А Бог мені помагає,
Мене заступає,
І їм правдою своею
Вертає їх злая.
Помолю ся Господеві
Серцем одиноким,
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.

LXXXI.

Між царями й судіями
На раді великій

Став земних владик судити
Небесний Владика.
Доколі будете стяжати
І кров невинну розливать
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій поможіте!
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих. — Не хотять
Познать, розбити тьму неволі.
І всує Господа глаголи,
І всує трепетна земля.
Царі й раби однакові
Сини перед Богом.
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім сьвіті Твоя правда
І воля і слава.

XCIII.

Господь Бог лихих карає,
Душа моя знає;
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.
Вознеси ся над землею

Високо, високо,
Закрий славою своєю
Сліпе, горде око!
Доки, Господи, лукаві
Хвалять ся, доколї
Неправдою? Твої люде
Во тьму і в неволю
Закували, добро Твоє
Кровю потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: "Не зрить Господь,
Ніже теє знає."
Умудріте ся, немудрі!
Хто сьвіт оглядає,
Той і серце ваше знає
І розум лукавий.
Дивіте ся ділам Його,
Його вічній славі!
Благо тому, кого Господь
Карає між нами:
Не допуска, поки злому
Ізриєть-ся яма.
Господь любить свої люде,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діющих злая?

Як би не Бог поміг мені,
То душа б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на сьвіті.
Ти, Господи, помагаєш
По землї ходити,
Ти ратуєш мою душу
І серце врачуєш,
І перебуде Твоя воля
І Твій труд не всує.
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осудять.
Менї Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

CXXXII.

Чи є що красче, лучше в сьвіті,
Як у-купі жити,
З братом добрим добро певне
Пожить, не ділити?
Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аароню
Спадає росою
І на шитиї омети.

Ризи дорогиї;
Або роси Єрмонськиї
На сьвятиї гори
Високиї Сіонськиї
Спадають, і творять
Добро тварям земнородним
І землї і людям:
Оттак братів благих своїх
Господь не забуде,
Воцарить ся в дому тихім,
В сімї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

CXXXVI.

На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полї,
Сидїли ми і плакали
В далекій неволї,
І на вербах повішали
Органи глухиї.
І нам стали сьміяти ся
Едомляне злиї:
“Розкажіть нам пісню вашу:
Може й ми заплачем;
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!“
— ”Якої ж ми заспіваєм
На чужому полї?

Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Ієрусалиме,
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині!
І язик мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуде помянути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас помняне,
Едомськиї діти,
Як кричали ви: "Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте
Єрусалим! "Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! Тебе, злая,
В радости застане
І розібе дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим!
Во псалтирі і тимпані

Воспоем благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
Хвалять імя боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізнії пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителей
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобних слава!

Вюнище, 19. XII. 1845.

---

60. Княжна.

Зоре моя вечірная!
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Як широка сокорина
Віти розпустила,

А над самою водою
Верба похилилась —
Аж по воді розіслала
Зеленії віти,
А на вітах гойдають ся
Нехрещені діти, —
Як у полї на могилї
Вовкулак ночує,
А сич у лїсї та на стрісї
Недолю віщує, —
Як сон-трава при долинї
В ночи рзцьвітае.
А про людей — нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,
Добре знаю!... Зоре моя,
Мій друже єдиний!
Ти не знаєш, що дїєть-ся
В нас на. Українї;
А я знаю, і роскажу
Тобі, й спать не ляжу,
А ти завтра тихесенько
Богові роскажеш.

I.

Село! і серце одпочине.
Село на нашій Українї,
Неначе писанка село.
Зеленим гаєм поросло,
Цьвітуть сади, білїють хати,

А на горі стоять палати,
Неначе диво, а кругом
Широколистиї тополі,
А там і ліс, і ліс і поле,
І синї гори за Дніпром...
Сам Бог витає над селом!

Село! село! Веселі хати!
Веселі з-далека палати —
Бодай ви терном поросли!
Щоб люде й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому господньому селї,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись,
Приблуда князь, — була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі, були богаті:
Високі на горі палати,
Чималий у яру ставок,
Зелений на горі садок,
І верби, і тополї,
І вітряки на полї,
І долом геть собі село
По-над водою простяглось.

Колись там весело було:
Бувало, літом і зимою

Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива;
А князь аж синіє похожає,
Та сам несьмілим наливає,
Та ще й покрикує: "віват!"
Гуляє князь, гуляють гості,
І покотились на помості.
А завтра знову ожива,
І знову пє, і знову гуляє.
І так за днями день минає.
Мужицькі душі аж пищать,
Судовики благають Бога;
Пяниці знай собі кричать:
— „И патрістъ! и братъ убогихъ!
Нашъ славний князь! Виватъ! виватъ!
А патріот, убогих брат,
Дочку й тиличку однимає
У мужика, — і Бог не знає,
А може знає, та мовчить!

II.

Князтиня в-заперті сидить.
Її і в сіни не пускає
Убогих брат. А що-ж робить?
Сама втекла і повінчалась;
І батько й мати не пускали,
Казали: в гору не залазь!
Так ні, за князя! От і князь!
От і пишайсь тепер, княгиме!

Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною у-ночи;
Засхнеш, не знати-меш нічого:
Не знати-меш, як хвалять Бога,
Як люде люблять, живучи.
А жить так, Господи, хотілось!
Хотілось любити
Хоч годочок, хоч часочок,
На сьвіт подивитись.
Не довелось, — а все було,
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала;
Хоч молись перед тобою.
Мов перед сьвятою.
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить, та славить Бога
І добро творити,
Та божою красотою
Людей веселити, —
Так же ні! А молодиї
Та кариї очи
Щоб марніли в самотині...
Може Бог так хоче
Боже! Боже! Даєш волю
І розум на сьвіті·
Красу даєш· серце чисте,
Та не даєш жити.

Не даєш на рай веселий
На сьвіт Твій великий
Надивитись намолитись
І заснуть на віки!

Невесело на сьвіті жить,
Коли нема кого любить
Оттак і їй, одній, єдиній,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині —
Аж страшно! А вона молилась
І жить у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матїрю ходила.
Уже пишалась і любила
Своє дитя; і дав дожить
Господь їй радости на сьвіті,
Узріть його, поцілувать
Своє єдинеє дитя,
І перший крик його почути...
Ох діти! діти! діти!
Велика Божа благодать!

III.

Сльози висохли, пропали,
Сонце просияло
І княгиня з дитиною
Не тією стала:

Ніби на сьвіт народилась,
Гралась, веселилась,
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила,
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала.
Бо княгині тілько вміють
Привести дитину·
А годувать та доглядать
Не вміють княгині;
А потім оха "Забуває
Мене мій Поль, або Филат!"
За-що ж воно тебе згадає?
За те хиба, що привела?
А моя свою дитину
Сама доглядала,
А пяного свого князя
І не допускала.

Мов яблучко у садочку
Кохалась дитина.
І говорить уже стала,
І вчила княгиня
Тілько "мамо" вимовляти,
А "тато" не вчила...
І книжочок з кунштиками
В Ромні накупила,

Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштиках
Заходилась вчити;
І що божий день купала,
Рано спати клала,
І пилиночки на неї
Впасти не давала,
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала,
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю.
І жениха їй єднала,
І раділа з нею,
І плакала. Довгі коси
Уже розплітала
І, лишенько, свого князя
Пяного згадала
У мундурі, та й закрила
Заплакані очи.
А дитині ніби снить ся,
Мов вимовить хоче:
— "Не плач, мамо! не розплітай
Мої довгі коси,
Посічуть ся"... Що день божий
Радости приносить
Своїй матери щасливій
Дочка уродлива:
Мов тополя виростає

Сьвітові на диво.
Виростає, та не довго
Буде веселити
Свою матір: Бог карає
Княгиню на сьвіті.
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре умирає,
Злее оживає?..

Занедужала княгиня
І князь схаменув ся,
За бабами знахарками
По селах метнув ся.
Наїхали; заходились
Лїчили, лїчили,
Поки її безталанну
В труну положили.

IV.

Не стало на селї княгинї,
І гусла знову загули,
А сирота її в селї,
Її единая дитина,
Мов одірвалось од гільлї:
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить,
Спекло ся бідне на жару;
Лопуцьки їсть, ставочки гатить

В калюжах з дітьми у яру...
Умий ся, серденько, бо мати
Он дивить ся й не пізнає
Межи дітьми дитя своє,
І думає: тебе не стало.
Умий ся· серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою,
І Господа б благословляла
За долю добрую твою.
Умила ся: а добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде?
Побачим.

Гусла загули,
Гуляє князь, гуляють гості·
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селї.
Ой стогне він, стогне по всій Українї,
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голоднії люде. А скирти гниють,
А пани і полову жидам продають,
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлїбець не рожав:
Тогдї б і в Парижі і иншому краю
Наш брат хуторяним себе показав!
Чи Бог теє знає? Бо се було б диво,
Щоб чути і бачить і не покарать!
Або·вже аж надто довготерпеливий!...

Минають літа. Люде гинуть:
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили,
А він байдуже: пє, гуляє,
Та жида з грішми виглядає.
Радіють люде. Бога просять;
Аж ось із Києва привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

[V.]

Чорнобрива, карооока,
Вилитая мати,
Тілько смутна, невесела.
Чого б сумувати?
Або може вже такою
Вона й уродилась?
Або може молодеє
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого!
Весела гуляла,
Мов ласочка з кубелечка,
На сьвіт виглядала
З того Києва; аж поки
Побачила села
Знівечені, з того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла;
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселїли:
Там словамч привитала,
Там нагодувала;
Щю день божий обходила
Село, помагала
Усякому, а сироти
До неї в покої
Приходили і матїрю
Своєю сьвятою
Її звали, і все село
За неї молилось.
А тим часом жиди в село
З грішми появились.
Радіє князь, запродує
З половою жито,
І молотить виганяє
Людей недобитих.
Змолотили, нівроку їм,
За одну годину
І з клунею провіяли.
Князь і не спочинув:
На могорич закликає,
Та пє та гуляє
Аж у гаї, бо в покоях
Дочка спочиває.
Гармідер, галас, гам у гаї.

Срамотні співи; аж лящить
Жіночий регіт; завиває!
Реве хазяїн: "Будем пить
Аж поки наша доня спить!"

VI.

А доня в-заперті сидить,
В свойому сумному покої,
І дивить ся, як над горою
Червоний місяць аж горить.
З-за хмари тихо виступає,
І ніби гори оживають;
Дуби з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають,
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилїтає,
А жаби крякають, гудуть.
Дивітесь, очи молодиї,
Як зорі божиї встають,
Як сходить місяць, червоніє;
Дивіте ся поки вас гріє,
А зорі спати не дають!
Головою молодою
На руки схилилась,
До північи невесела
На зорі дивилась
Княжна моя. Дивила ся,
Та й плакати стала.

Може серце яке лихо
Тихо прошептало?
Та байдуже! поплакала
Трошки, усьміхнулась,
Помолилась, та й спать лягла,
І тихо заснула.

VII.

В гаю все покотом лежало,
Пляшки і гості: де що в пало,
Там і осталось. Сам не упав,
Остатню каплю допивав,
Та й ту допив. Встає не пада,
Іде в покої. Скверний гаде!
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменув ся. Ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки. Прокинь ся.
Убий гадюку — покусає!...
Уббий, і Бог не покарає,
Як тая Ченчіо колись
Убила батька кардинала
І Саваофта не злякалась.
Ні, не прокинула ся, спить:
А Бог хоч бачить, та мовчить,
Не чуть нічого. Час минає,
А потім крик, а потім ґвалт
І плач почули із палат,
Почули сови потім знову

Не чуть нічого. І в той час
Скирти і клуня занялись
І зорі зникли. Хоч-би слово,
Хоч-би де голос обізвавсь!
Пани в гаю не ворушились;
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь.

Прокинулись в-ранці гості,
Аж бачать, що лихо;
Покинули свого князя·
Та любо, та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине.
Тебе тілько не покине
Лихая година,
Кляжно моя безталанна,
Знівечений цьвіте!
Ти ще будеш покутувать
Гріхи на сім сьвіті,
Гріхи батькові. О доле,
Лукавая доле!
Покинь її хоч на старість,
Хоч на чужім полї!
На безлюдьдї! Не покинеш,
Поведе і до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаєш.

В селї не бачили й не чули,
Де вона подїлась.

Думали, на пожарищі
Небога згоріла.

[VII.]

Стоїть село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріє,
Нездужає встати;
А підвести нема кому,
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.
Люде трохи очуняли;
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає,
І не буде вже сьвятої.
Де-ж вона поділась?
У Киеві пресьвятому
В черниці постриглась.

Родилась на сьвіт жить, любить,
Сіять господньою красою,
Витать над грішними сьвятою,
І всякому добро творить.
А сталось ось-як: у черницях
Занапастило ся добро.

Блукаючи по Україні,
Прибивсь якось я в Чигирин

І в манастир оттой дївочий,
Що за пісками, на болотї,
У лозах, самотний стоїть.
Оттам менї і росказала
Стара черниця новину,
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Днїпра
Позаторік: "Одпочивала,
Та й Богу душу оддала.
Вона була ще молодою
І прехорошая собою;
На сонцї дуже запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмицї з три
І все до крихти росказала
Менї і Ксенїї сестрі,
І вмерла в нас . І де ходила
В яких-то праведних містах,
А в нас сердешна опочила.
Отсе її сьвята могила...
Ще не поставили хреста."

61. Відьма

Молю ся, знову уповаю,
І знову сльози виливаю,
І думу тяжкую мою
Нїмим стїнам передаю.

Озовіте ся ж, заплачте,
Німиї, зо мною
Над долею злою!
Озовітесь! А за вами
Може озоветь-ся
Безталаньне невсипуще,
І нам усьміхнеть-ся;
Поєднає з недолею,
І з людьми і скаже
Спасибіг нам; помолить ся,
Й тихо спати ляже.
І примиренному присниться ся
І люде добрі, і любов,
І все добро. і встане в-ранці
Веселий, і забуде знов
Свою недолю; і в неволї
Пізнає рай· пізнає волю
І всетворящую любов.

I.

Коло осїннього Миколи,
Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом у-ночи —
Ішли цигани; а йдучи —
Звичане вольниї — співали.
Ішли, ішли, а потім стали,
Шатро край шляху розпяли,
Огонь чималий розвели
І крутом його посїдали:
Хто з шашликом. а хто і так —

За те він вольний, як козак
Колись-то був. Сидять, кунять,
А за шатром в степу співає,
Неначе пяна, з приданок
До-дому йдучи молодиця:
"Ой у новій хаті
Полягали спати;
Молодій приснилось,
Що мати сказилась,
Свекор оженив ся:
Батько утопив ся,
І!...... гу!...."

Цигани слухають, сьміють ся:
"І де ті люде тут візьмуть ся?
Отсе мабуть із-за Дніпра,
Бо тут все степ... Мара! мара!"
Цигани крикнули, схопились,
А перед ними опинилось
Те, що співало. Жаль і страх!
В свитині латаній дрожала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров, аж струпом стала,
І довгі коси в репяхах
О поли бились в ковтунах.
Постояла а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На самім полумї. "Ну так!

Оженив ся неборак!"
Сама собі вона шептала,
І тяжко страшно усьміхалась.
Що-ж се таке? Се не мара,
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Циган.

А відкіля ти, молодице?

Відьма.

Хто? я? (Співає:)
"Як була я молодиця,
Цілували мене в лиця,
А як стала стара баба,
Цілували б, була б рада."

Циган.

Співуча, нічого сказать!
Як-би собі таку достать,
Та ще й з медведем...

Відьма.

Я співаю,
Чи то сижу, чи то гуляю,
Усе співаю все співаю.
Уже забула й говорить,
А перше добре говорила.

Циган.

Де-ж ти була, що заблудила?

Відьма.

Хто? я чи ти? (Шепче:) Цить лишень, цить!
Он бач, зо мною пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеть-ся вовкулак. (Усьміхнувшись)
Я в приданках була, опила ся,
І, молода, не придала ся...
А все то прокляті пани
З дівчатами такее діють!
Ще треба другу одружить.
Пійду, без мене не з'уміють
І в домовину положить.

Циган.

Не йди, небого! Будь тут з нами!
У нас, їй Богу, добре жить!

Відьма.

А діти есть у вас?

Циган.

Нема.

Відьма.

Кому-ж ви їсти даете?
Кого ви спати кладете?
Кого колишете в ночи?
Лягаючи і встаючи
За кого молитесь? Ох, діти!
І все ті діти, усе діти!
Не знаю, де од їх подітись!...

Де но пійду, й вони за мною!
Вони з'їдять мене колись.

Циган.

Не плач, небого, не журись!
У нас дітей нема й заводу.

Відьма.

Хоч з гори та в воду.

І відьма тяжко заридала
Цигани довго дивувались,
Поки поснули, де хто впав.
Вона не спала не журилась,
Сиділа ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов позирав,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спить ся багатому,
Сивому, гладкому?
Чом не спить ся убогому,
Сироті старому?
Один дума, як би його
Достроїть палати;
Другий дума, як би його
На подзвін придбати.
Один старий одпочине
В пишній домовині,
Другий старий — і так собі

Де-небудь під тином.
Обидва одпочивають
І гадки не мають!
Убогого не згадають,
А того ще й лають.

II.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє,
Позирає на приблуду,
Й на подзвін не дбає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірниця сходить, подивись!

Відьма.

Дивилась я вже, — ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,
Як не проспиш ся.

Відьма.

Не проспллюсь,
Я вже ніколи не проспллюсь!
Оттак де-небудь і загину
У буряні... (Співає тихо:)
"Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!

Ой у гаю погуляю,
В Дунаю скупаюсь
В баговиньні зеленому
Трохи одпочину,
Та може ще, хоч каліку,
Приведу дитину.“

Дарма! аби собі ходило,
Та вміло матір проклинать?!
А он, чи бачиш? на могилї
Очима лупа котиня!
Іди до мене! кицю, кицю!...
Не йде прокляте бісеня!
А то дала б тобі напить ся
З моєї чистої криниці... (Приспівує:)
”Стоїть кутя на покутї,
А в запічку діти;
Наплодила, наводила,
Та нема де діти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать,
А гроші пропити?“

Що, добре наші завдають?
Сїдай лиш близенько, оттут!
Отто-то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волощинї була?
Я роскажу, як нагадаю...

Близнят в Бендерах привела,
У білих Ясах колихала,
У Дунаєві купала,
В Туреччині сповивала,
Та до дому однесла,
Аж у Київ. Та вже дома
Без кадила, без кропила,
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила.
Упила ся! упила!
І досі пяна!...
І вже ніколи не просплю ся,
Бо я вже й Бога не бою ся
І не соромлю ся людей.
Коли-б мені оттих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чи є в Туреччині война?

Циган.

Була колись, тепер нема,
Умер найстарший старшина.

Відьма.

А я думала, що й досі, —
Аж уже немає.
Слухай лишень! скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку
Та сина Івана,
Дочку свою Наталочку,

Та шукаю пана,
Того Ирода, що — знаєш?...
Стрівай, нагадала...
Як була я молодою,
І гадки не мала,
По садочку похожала,
Квітчалась, пишалась.
А він мене і набачив,
Ирод! І не снилось,
Що я була кріпачкою,
А то б утопилась,
Було б легше. От набачив,
Та й бере в покої,
І стриже, неначе хлопця,
І в поход з собою
Бере мене. У Бендери
Прийшли ми, стояли
З москалями на кватирирах,
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Як-раз проти Спаса.
А він мене і покинув,
Не вступив і в хату,
На дітей своїх не глянув,
Люципер проклятий!
Пішов собі з москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну

Степами, тернами,
Острижена; та й байдуже!
У селах питала
Шлях у Київ. І що з мене
Люде насьміялись!
Трохи була не втопилась.
Та жаль було кинуть
Близняточок. То сяк, то так
На свою країну
Придибала. Одпочила,
Вечора діждалась,
Та й у село. Хотілось, бач,
Щоб люде не знали.
От я крадусь по-під тиньню
До своєї хати.
В хаті темно. Нема дома.
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю...
Вхожу в хату, аж щось стогне.
Ніби умирає:
То мій батько. І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти. О прокляті,
Лукавиї діти,
Що ви дієте на сьвіті!...
Я перелякалась,
Хата пусткою смерділа.
От я заховала

Близнят своїх у коморі.
Вбігаю у хату,
А він уже ледве дише.
Я до його: "Тату!
Мій таточку! Се я прийшла!"
За руки хватаю.
"Се я," кажу. А він мені
Шепче: "Я прощаю."
Я прощаю — тілько й чула...
Здаєть-ся, я впала
І заснула... Як-би була
До віку проспала!...
О-півночи прокинулась:
Як у ямі — в хаті,
А за руку батько давить...
"Тату, кричу, тату!"
А він уже так, як крига.
На-силу я руку
Випручала. Що, цигане.
Як-би таку суку
Тобі дочку, що зробив би?

Циган.

Їй-Богу не знаю.

Відьма.

Та мовчки вже, бо забуду:
Потім не згадаю.
Дітей, бач-ся, годувала,
Та в засік ховала.

Та очіпок — се вже в-ранці —
Клоччям вимощала,
Щоб не знать було, що стрига;
Прибралась, ходила,
Поки люде домовину
На дворі робили
Доробили, положили,
Понесли, сховали, —
І одна я, як билина
На полі, осталась
На сїм сьвіті. Були дїти —
І тих не сталось.
(Плаче і співає)
"Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала —
Дочку оддавала,
Сина оженила...
І... гу!..."

III.

Циган.

Не скигли, бо ти всїх побудиш!

Відьма.

Хиба я скиглю, навісний?

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде? Росказуй дальше!

Відьма.

Що даси?
Навариш завтра мамалиґи?
Я кукурузи принесу.
Нагадала, нагадала!
З дочкою ліг спати,
Завдав сина у лакеї...
Громадою з хати
Виганяли. Нагадала...
Я собак дражнила
По-під вікна з старцями,
І байстрят носила
За плечима, щоб привчались...
Аж і сам приїхав.
Я до його кинулась,
За будучи лихо.
Привитав мене, люцифер,
Благословив діток,
Та-й забрав їх у покої.
Ростуть мої квіти,
Та й виросли. Сина Йвана
Оддав якійсь пані
У лакеї, а Наталю —
Чи твої цигани
Всі поснули?

Циган.

Всі поснули.

Відьма.

Бо щоб не почули.

Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий друже,
Злякаєш ся, як вимовлю...
Чи тобі байдуже?
Наталочку... дитя своє...
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молити ся.
Я, дурна, й ходила,
І молилась... Ні, цигане,
Я марне молилась!...
Чи в вас єсть Бог який-небудь?
В нас його немає:
Пани вкрали, та в шкатулї
У себе ховають.

Вертаю ся із Київа,
Замкнуті покої.
Він узяв її з собою,
Та й поїхав з нею,
З Наталею... Чи чуєш ти?
І острог, проклятий,
Дитя своє. Полетїла
Я його шукати
В Волощину. Та й шукаю,
Совою лїтаю
Над байраками, та діток,
Діточок шукаю,
Наталоньку! Ні. ні. ні, ні!

Я шукаю пана!...
Розірву!... Возьміть до себе
І мене, цигани!
Я медведя водити-му,
А як найду ката,
То й спущу його на його!
От тоді, проклятий!...
Ні, не спущу, сама його!
Загризу!... Чи чуєш?
Одружимось, моє серце!
Я й досі дівую;
Я сина вже оженила,
А дочка й так буде:
Лазати-ме по-під тинью,
Поки найдуть люде
Неживою. Чу ти бачив?
Там такий хороший
Мій син Іван!... Ух, холодно!
Позич мені гроший
Намиста доброго куплю.
Та й тебе повішу,
А сама пійду до-дому...
Дивись; миша, миша...
Несе у Київ мишенят!
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одниме!
Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?

Та й замовкла, мов заснула.
Цигани вставали,
Розібрали шатро своє,
В дорогу рушали —
Та й рушили. Пішли степом;
А вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І нїби-то Богу
Нишком собі помолилась,
Та й пошкандибала
За циганами, і тихо,
Тихенько співала:
"Кажуть люде, що суд буде,
А суду не буде,
Бо вже мене осудили
На сїм сьвітї люде."

IV.

Із-за Днїстра пішли цигани
І на Волинь, і на Україну;
За селом село минали.
В городи ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.
І співала й танцювала,
Не пила й не їла,
Нена́че смерть з циганами
По селах ходила.
Потім разом схаменулась,
Стала їсти й пити,

І ховатись за шатрами,
І Богу молитись.
То таке їй поробила
Стара Маріула:
Якимсь зільлєм напоїла,
То воно й минулось.

Потім її й сама стала
Вчить лікарувати:
Які трави, що од чого,
І де їх шукати;
Як варити, напувати, —
Всьому, всьому вчила.
І приблуда учила ся
І Богу молилась.
Літо й друге проблукала,
Та в старої вчилась,
А на трете в Україну
З нею приблудилась.
Поклонилась Маріулї
За науку в ноги,
Попращалась з циганами,
Помолилась Богу,
Та й пішла собі до-дому,
На свою країну,
Рада, рада та весела,
Мов мала дитина.
Які села прохожала,
Болящих питала,

І травами напувала
І всім помагала.
В осени прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась
І легко спочила,
Мов у раї. Все забула:
Злеє і незлеє.
Всїх простила, всїх любила,
І мов над землею
Сьвятим ангелом витала:
Так їй легко стало!
Мов в палатах, в своїй хатї
Перезимувала.
І сусїди не цурались,
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всїм людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калїкам
Зараз оддавала;
Або сьвічечку в недїлю
Спасові поставить
За всїх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
"На-що менї (було каже),
Чи то в мене дїти?"
Та й заплаче. Оттак вона

Сама собі в сьвіті
Вік недовгий доживала.

Дівчата бувало
І днювали, і ночували,
Й хату прибирали,
І мазали, і квітчали,
І їсти варили.
І ворожить не просили —
Так собі любили!...
У хаточці чисто, тихо,
Ясно, як у раї,
І, знай, двері поскрипують:
Ніхто не минає.
Той добрий-день, прийде, скаже,
Той зільля попросить:
Той колачик, паланичку,
Всього понаносять:
Аби було з ким пожити,
Добром поділитись.
Оттак вона в селї жила
І вкрита і сита.
І любили, й поважали,
І всього давали,
А все таки покриткою
І відьмою звали...

[V.]

З подаґрою і подушками,
З трьома, чи й більше, лїкарями,

Із-за німецької землї
Весною пана привезли,
Самого тілько; де-ж ті дїти?
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв.
(І так трапляєть-ся на сьвіті!
А що-ж ми маємо робить)?
Отто-ж взяли його лїчить.
Лїчили, аж у трйох лїчили,
Уже чого з ним не робили?!
Та ба, не буде вже грішить,
А ще б хотїло ся... Простила!
Сьвятого зїльля наварила,
І милосердная з села
Лїчити ворога пішла
В палати сумниї. Просила,
Щоб пана зїльлєм напоїть:
Божила ся, що буде жить!
Та лїкарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщечок, та й пішла;
Ідучи дїточок згадала,
Заплакала, і жаль їй стало,
Що панові не помогла!

Весна зиму проганяє,
І зелений по землї
Весна килим розстеляє;
Із ірію журавлї

Летять високо ключами,
А степами та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землї і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люде раю
У Бога благають!
А тим-часом непрощений
Грішний умирає.
Уже його лукавого
Й сакраментували,
Клали долї на соломі,
І стелю знимали, —
Не вмирає... І лїкарі
Нїчого не вдїють!...

Якось трохи полегшало:
"Покличте Лукію!"
Шепнув, та аж затрусив ся.
Привели в палати
Мою відьму. І лїкарі
Вже стали прохати,
Щоб помогла... Прийшла вона
І у ногах стала,
І нищечком за грішного
"Отче-наш" шептала.
Пан неначе прокинув ся,
Глянув кругом себе,
І на неї... та й закричав:

"Не треба, не треба!
Іди собі!... Або стрівай...
Чи ти не забула?
Прости мене! прости мене!..."
І сльози блиснули
В-перше з-роду. — "Я прощаю...
Я давно простила..."
І сьвічечку дала в руки
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А й за свою душу
Молитись покинув.
Сорокоусти наймала,
У Київ ходила
Та за пана, за ворога,
Господа молила.

VI.

І в осени вернула ся
В село зимувати.
Ніби матір привитали
Ласкаві дівчата.
І знов стали на досьвітки
До неї ходити;
І знов стали, як матери,
Лукії годити.
А вона їх научала,
Як на сьвіті жити:

Росказує, як і вона
Колись [redacted]
І як пана полюбила,
Покриткою стала,
І як стригою ходила,
Близнят породила,
Як блукала з циганами,
І як її вчила
Лікарувать Маріула,
І де що робилось, —
Усе було росказує,
Аж плачуть дівчата
Та хрестять ся: жахають ся,
Нїби пан у хатї..
А вона їм росказує,
Просить, заклинає:
Щоб з панами не кохались,
Бо Бог покарає,
Що "підете ви по сьвіту
Так, як я ходила,
Батька, матїр погубите,
Як я погубила.
Дітей своїх, на сьміх людям,
Пустите по сьвіту
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої! діти!"

Оттак вона навчала.
Дівчата хрестились

Та плакали, а у ночи
Пани все їм снились:
І з рогами, і з хвостами,
Обрізують коси,
Та кусають, та сьміють ся,
Та простоволосу
На собак то що міняють,
У дьогтї купають,
І виводять на улицю
І людей скликають
Дивити ся... Оттаке-то
Дївчаточкам снилось;
А все таки на досьвітки
До неї ходили.

Прийшла весна зеленая;
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зїлья
Та там і осталась.
І обідають і вечерять
Варили дївчата
Та не знали, де дїла ся
Їх нерідна мати.
Пастухи в селї сказали,
Що коло могили
У калюжі стару відьму
Чорти утопили.
Найшли її, громадою
Без попа сховали,

На могилі й осиковий
Кілокезабивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітками,
І осику поливали
Дрібними сльозами.
І виросла на могилі
Осика заклята.
Оттам відьма похована:
Хрестітесь, дівчата!
Моліте ся і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете осьміяні,
Наробите слави.

Седнев, 7. III. 1847.

---

62. Москалева криниця.

(Я. Г. Кухаренкові на память 7 квітня 1857)

Не на Вкраїні, а далеко,
Аж за Уралом, за Елеком,
Старий недобиток варнак
Мені росказував оттак
Про сю криницю москалеву;
А я, сумуючи, списав,
Та притому нищечком додав,
Та невеличку і дешеву

(Звичайне, крадене!) зобгав
Тобі поему на спомини,
Мій друже щирий, мій єдиний!

I.

Після Великої зими,
За Катерини за цариці,
Москаль ту викопав криницю;
А як він викопав, то ми
Отсе й роскажемо о пригоді,
А ви записуйте! Не шкодить
Такую річ і записать,
Бо се не казка, а билиця,
Або бувальщина, сказать.

Отжак пишіть: була криниця...
Ні, не криниця, а село —
Пишіть! — давно колись було
Межи садами, при долині,
Таки у нас, на Україні,
Було те божее село.
В селі тому вдова жила,
А у вдови дочка росла
І син малоліток.
Добре мати діток
Багатому: хвалить Бога
В роскошах; а вбогій
Вдові не до того
(Бо залили за шкуру сала,
Трохи не пропала) —

Думала іти в черниці,
Або утопитись,
Так жаль маленьких діток стало
(Звичайне, мати! що й казать!),
Та може ждав ся таки й зять,
Бо вже Катруся підростала
(Катрусею вдовівна звалась) —
Чи вік же її продівувать,
Зносити брівоньки ні-за-що?
Хиба за те, що сирота?
А красота-то, красота!
Мій Боже милий! А трудяще,
А чепурне, та роботяще,
Та тихе. Бач, і сирота,
А всім була на-вдивовижу;
Бувало, вигляне із хижі,
Як тая квіточка з трави,
Як теє сонечко з-за хмари:
Весь похолону, неживий
Стою, бувало...

Ані кара,
Ні муки, кайдани,
Ні же літа, сину,
Тії сили не втомили.
Оттак і загину,
Так і згину. Бо диви ся:
Смерти сподіваюсь,
А ридаю, мов дитина,
Як я нагадаю

Катерину. Слухай, сину,
Мій друже єдиний!
Слухай добре, та записуй,
Та на Україні,
Як Бог тебе допровадить,
То росскажи, сину,
Що ти бачив диявола
Своїми очима!...

II.

Так, бачиш, дївонька отта
Росла собі; і роботящий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина.
Отто-ж той самий сиротина
У наймах, сяк собі то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль і ні відтіль
Купив садочок і хатину;
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни на-впростець
Шелесть за рушниками.
Не торгувались з старостами,
Як те бува з багатирями,
Не торгувавсь і пан-отець
(На диво людям та на чудо!):
За три копи звінчав у будень.

Без пихи, так, як довелось...
Оттут-то, голубе мій сизий,
Оттут-то й лихо почалось.

III.

Уже, либонь після Покрова,
Вертав ся з Дону я, та знову
(Бо я вже двічи [redacted]
До дівчини за рушниками)
Послать і в трете міркував, —
Та з чумаками, та з волами
Як-раз в неділю на весілье
До удовівни причвалав.
Пропало, все добро пропало,
Ані щітинки не зосталось!...
Пропав і я, та не в шинку,
А на "кобилі"... На віку
Всї люде бачать лихо, сину;
Але такого, мій єдиний,
Такого лютого ніхто,
Ніхто і з-далека не бачив,
Як я, лукавий! А тим часом
Просохли очи у вдови;
Неначе в Бога за дверима,
У зятя то в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
На дитя своє єдине,
Тільво поглядає.

А я в шинку з пяницями
Душу пропиваю, —
Та й пропив! Запродав душу,
І душу і тіло:
Тіло катові, а душу...

О Боже мій милий!
Хотілю ся б жить на сьвіті,
Та ба! треба вчитись,
Ще з-малечку треба вчитись,
Як на сьвіті жити,
А то бити-муть, та й дуже!...
Не знаю, мій друже,
Чи сатана лихо коїв,
Чи я занедужав,
Чи то мене злая доля
Привела до того!
Таки й досї ще не знаю,
Не знаю нічого;
Знаю тілько, що тверезий
(Бо вже анї вина,
Ні меди, нї оковита
Не пили ся, сину!)...
Оттаке-то сподїялось!
Вмер батько і мати,
Чужі люде поховали,
А я, мов проклятий,
Мов Іуда одринутий
І людьми і Богом,

Тиняю ся, ховаю ся, —
І дійшло до того,
Що я, в-ночи підкравши ся,
Максимову хату
(Бо його Максимом звали,
Вдовиного зятя)
Запалив! Згоріла хата,
А душа проклята
Не згоріла; моя душа,
Мій друже, мій брате,
Не згоріла, а зосталась,
Тліє, й досі тліє.
І коли вона зотліє,
Коли одпочине,
Сьвятий знае...

IV.

З переляку
Вмерла Катерина;
А Максим на пожарище
Та на попілище
Подивив ся: нема ради!
Тілько вітер свище
У димарі та в комині...
Що тут в сьвіті діять?
І що тепер йому почати?
Подумавши, перехрестивсь
Та й знов пішов у наймити
Голодні злидні годувати.

Вдова зосталась не сама,
А з сином парубком; женити
Його збиралась в осени.
Аж гульк! од матушки-цариці,
Таки із самої столиці,
Прийшов указ — лоби голить;
Се в перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Вкраїні в нас бувало
У козаки охочі йшли,
А в пікинери вербували,
Та теж охочих . На селї
Зібрала ся громада радить,
Кого голить у москалї.
    Порадила громадою,
Та сучого сина,
Вдовиченька ледащицю,
Забили в скрепицю,
Та й повезли до прийому.
Он-яке творить ся
На сїм сьвітї, яка правда
У людей, мій сину!...
Така й досї, я думаю,
В нас на Українї;
Та другої і не буде
В неволениках-людях.

V.

"Ні вже", каже, "добрі люде,
Не так воно буде,

Оттак-хиба!“ Максим каже:
”Які з мене люде
У наймитах! Іду служить;
Нехай,“ каже, ”вдовин син
Та не стане під аршин,
А я стану.“

Із прийому
Вернув ся до дому,
До матери вдовиченко;
А Максим з прийому
Пішов собі у Москалї,
Помолившись Богу.
Менї полегшало, — а з чого,
З чого полегшало менї?
З того, що ворога не стало...
Якого ж ворога, мій Боже!
Моя пекельная душа
Кого бояла ся? Максима!
Нї, не Максима, а когось,
Когось бояла ся проклята:
Люциперові служила
Та його й страшилась!

VI.

Через год отто, й Велика
Зима наступила;
До зеленої недїлї
В байраках білїли
Снїги білї. — тогдї-ж отто

І Очаков брали
Москалі, а Запорожо
Перше зруйнували.
Розбрело ся товариство...
А що то за люде
Були тиї Запорожції!
Не булю й не буде
Таких людей!

Під Очаков
Погнали й Максима;
Там-то його скалічено,
Та й на Україну
Повернено з одставкою.
Бачиш, праву ногу,
Чи то ліву, підстрелено.
Мені не до того
Було тогді: знову люта
Гадина впила ся
В само серце, кругом його
Тричи обвила ся,
Як той Ирод. Що тут робить?
Не дам собі ради;
А Максимові кривому
Нічого не вадить:
Шкандибає на милиці,
А в неділеньку сьвятую
Мундир надіває,
І гадки не має:

І медаль і хрест причепить,
І заплете косу
Та ще й борошном посипле...
(Я не знаю й досї,
На-що вою москалї ті
Коси заплїтали,
Мов дївчата, та сьвятее
Борошно псували?
На іграшку, я думаю,
Так собі, аби-то!)
Отто-ж було, мов ґенерал,
Максим сановито
Приберешь-ся у недїлю:
Та й пошкандибає
У храм божий; на криласї
Стане та й співає
З дяком таки, а то возьме
Та ще й прочитає
Апостола серед церкви
(Вивчив ся читати
У москалях). Непевний був
Максим оттой, брате,
Та трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий. Було тобі
Ніже а нїкого
Не зачепить ніже дїлом,
Ніже яким словом.
"І талан і безталанье —

Все“, каже, ”од Бога,
Вседержителя сьвятого,
А більш ні від кого.“
Преблагий був муж на сьвіті
А я, а я — не вимовлю,
Моя ти дитино! —
Я... вбив його!... Пострівай лиш,
Трохи одпочину,
Та тогді вже...

VII.

Так ти кажеш,
Що бачив криницю
Москалеву, що ще й досі
Беруть з неї воду?
І хрест, кажеш, коло шляху
І досі Господній
Стоїть собі на роздольлї;
А не росказали
Тобі люде там нічого?
Вже повимирали
Тиї люде, мої сьвідки,
Праведниї люде;
А я й досі караю ся,
І каратись буду
Й на тім сьвіті...
Ось послухай,
Доводить до чого
Сатана той душу нашу:

Як не схаменеть-ся
Та до Бога не вернеть-ся,
То так і вчіпеть-ся
Пазурами в саме серце...
Ось слухай же, сину,
Про Максима праведного!
Було не спочине
Ніколи він, а в неділю,
Або в яке сьвято,
Бере сьвятий псалтир в руки
Та й іде читати
У садочок (у садочку
Там, у холодочку,
Катерину поховали)...
Отто-ж у садочку
За упокой душі її
Псалтир прочитає.
Потім собі тихесенько,
Тихо заспіває
"Со сьвятими", та й заплаче,
А потім помяне
"О здравії" тещу з сином, —
І веселий стане.
"Все од Бога," скаже собі:
"Треба вік дожити!"
Оттакий-то муж праведний
Був він на сім сьвіті.
А у будень, то він тобі
Не посидить в хаті;

Все нишпорить по надвірю:
"Треба роботати!"
Було скаже по-московськи:
"А то, лежа в хаті,
Ще опухнеш." Та взяв якось
Заступ і лопату,
Та й пішов собі у поле
Криницю копати.
"Нехай," каже, "колись люде
Будуть воду пити,
Та за мою грішну душу
Господа молити."
Вийшов в поле, геть од шляху
У балку спустив ся,
Та й викопав при долині
Глибоку криницю —
Не сам один: толокою
Йому помагати
Й добрі люде приходили
Криницю копати.
І вилюжив цямриною,
І над шляхом в полі
Височенний хрест поставив:
Зо всього роздолья
Широкого було видно;
Се, бачиш, для того,
Щоб знать було, що криниця
Єсть коло дороги,
Щоб заходили в криниці
Люде воду пити,

Та за того, що викопав,
Богу помолитись.

VIII.

А тепер уже — он бачиш
Доходить до чого?
Що я стратить наміряюсь
Максима сьвятого...
Оттаке-то! А за ні-що?
За те, за що Каін
Убив брата праведного
У сьвітлому раю.
Чи то було у неділю,
Чи в якее сьвято
(Слухай, сину, як навчає
Сатана проклятий!):
"Ходїм," кажу, "Уласович,
На твою криницю
Подивитись!" — "Добре," каже,
"Ходїмо напитись
Води з неї погожої."
Те й пішли обоє,
От приходим до криниці —
Я перш подивив ся,
Чи глибоко. "Власовичу!"
Кажу, "потрудь ся
Води достать, я не вмію."
Він і нахилив ся,
Опускаючи відерце;
А я... я за ноги

Вхопив його, та й укинув
Максима сьвятого
У криницю...

Оттаке-то
Сотворив я, сину!
Такого ще не творилось
В нас на Україні,
Та й ніколи не створить ся
На всім сьвіті, брате!
Всюди люде, а я один —
Диявол проклятий!...

IX.

Через тиждень вже витягли
Максима з криниці,
Та у балці й поховали;
Чималу каплицю
Поставили громадою,
А його криницю
Москалевою назвали...
От тобі й билиця
Про криницю москалеву,
Страшная билиця.
А я... пішов у гайдамаки
Та на Сібірі й опинивсь
(Бо тут Сібір була колись),
І пропадаю, мов собака,
Мов той Іуда... Помолись

За мене Богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні —
Чи не полегшає мені?...

Новопетровский форт, 16. V. 1857.

---

63. Неофіти

(М. С. ЩЕПКИНУ НА ПАМЯТЬ 24. XII. 1857.)

Сія глаголетъ Господь: сохраните судъ и сотворите правду, бриближися бо спасеніе мое прійти, и милость моя открыется.

(Ісаія, глава LVI., ст. 1.)

Возлюбленнику муз і ґрацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю.
Привитай же благодушне
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,
Мій друже єдиний!
Привитаєш: убогая,
Сирая, з тобою
Перепливе вона Лету,
І огнем-сльозою
Упаде колись на землю,
І причтою стане

Розпинателям народним,
Грядющим тиранам.

[30. XII. 1857?]

ПРОЛОГ.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій в-заперті,
На шлях дивлю ся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі; більш нічого
З тюрми не видно; слава Богу
Й за те, що бачу, що живуть,
І Богу молять ся, і мруть
Хрещені люде.

Хрест високий
На кладовищі, трохи з-боку,
Златомальований стоїть.
Невбогий мабуть хтось лежить!...
І намальовано: розпятий
За нас Син божий на хресті.
Спасибіг сиротам багатим,
Що хрест поставили; і я —
Такая доленька моя! —
Сижу собі та все дивлю ся
На хрест високий із тюрми.
Дивлюсь, дивлю ся, помолю ся,
І горе, горенько мое,

Мов нагодована дитина,
Затихне трохи, і тюрма
Неначе ширшає; співає
І плаче серце, оживає,
І в Тебе, Боже, і в сьвятих
Та праведних Твоїх питає:
Що він зробив їм, той сьвятий,
Той Назорей, той Син єдиний
Богом ізбранної Марії,
Що він зробив їм? І за-що
Його сьвятого мордували,
Во узи ковали,
І главу його честную
Терном увінчали,
І вивели з злодіями
На Голгофту гору,
І повісили між ними?
За-що? — Не говорить
Ні сам сивий Верхотворець,
Ні його сьвятиї
Помощники, поборники,
Кастрати німиї.
Чи не за те, що й ми тепер
(Сам себе питаю)
Оттакими злодіями
Тюрми начиняєм,
Як і Син оттой Марії?
Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,

На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимось Богу,
І на храмах його честний
Хрест златокований
Поставили, та й молимось,
Та бємо поклони.
А то були фараони,
Кесарі, то погань,
Погань лютая, без Бога,
Сказано — дракони!
А Назорей милосердний
Назвав їх братами:
За те й повісили його,
Неначе злодія...

Не знаю,
Длячого справді ми читаєм
Сьвятую заповідь його!
Мов у шинкарки меду чарку.
О суєслови! На жидах?...
Не на жидах, на нас лукавих,
На дітях наших препоганих
Сьвятая кров його!... Кати!
Собаки без очей, скажені,
Ви і не бачите, земні
Бєте поклони, за хрести
Ховаєтесь од сатани,
І просите з-тиха
Супостатам христіянам

То чуми то лиха,
То всякого безголовя —
А все по закону...
А бодай вас!

Та цур же вам.
Новим фараонам
І кесарям людоїдам!

Перелечу во время оно,
Як той мерзений Рим з Нероном
В паскудних орґіях конав,
А новий день із тьми-недолї
На Колїзей і Капітолїй
Уже сьвітив, уже сияв.
Уже огненниї язики
Із краю в край, по всїй земли
Сьвятеє слово пронесли, —
І никли гордиї владики
Перед сьвятим його хрестом.
Перенесись во время оно,
Душе моя, і стоном, двоном
І трубним гласом возгреми
Із мурів темної тюрми.

Благословенная в женах
Сьвятая, праведная Мати
Сьвятого Сина на земли!
Не дай в неволї пропадати,
Летучі лїта марно тратить,

Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені сьвятеє слово,
Сьвятої правди голос новий,
І слово розумом сьвятим
І оживи і просьвіти!
І роскажу я людям горе
Старої матери, що море
Сльози сьвятої пролила,
Так як і Ти, і приняла
В живую душу сьвіт незримий
Твойого розпятого Сина.
Ти, мати Бога на земли,
Ти сльози матери до краю,
До капли вилила! Ридаю,
Молю ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
Щоб по Україні розлилось,
Як благовоннеє кадило,
І рідні душі осьвятило.

I.

Не в нашім краї, Богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в римській ідольській землі
Се беззаконіє творилось:
Либонь за Декія царя,
Чи за Нерона господаря,

Нехай за Нерона!

Россії

Тогді й на сьвіті не було,
Як у Італії росло
Мале дівча, і красотою,
Як тая лілія цьвіло.
Дивила ся на його мати
І молоділа, і дівчати
Людей шукала, і знайшла;
Та помолившись Гименею
В своїм веселім гінекеї,
В чужий веселий одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброго того дівчати:
Дитину-сина привела.
Молила ся своїм пенатам
І в Капітолій принесла
Немалі жертви. І благала
Капітолийський весь синклит,
Щоб первенця її витали
Сьвятиї ідоли. Горить
І день і ніч перед пенатом
Сьвятий огонь; радіє мати.
В Алкида син її росте,
Росте, лицяють ся гетери
І перед образом Венери
Горить кадило золоте.

II.

Тогді вже сходила зоря
Над Вифлеємом: правди слово,

Сьвятої правди і любови,
Зоря всесьвітная зійшла,
І мир і радість принесла
На землю людям. Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,
Неначе гадина в болотї,
І Сина божого во плоти
На тій Голгофі розпяла
Межи злодіями. І спали,
Упившись кровію, кати,
Твоєю кровію! А Ти
Воэстав із гроба! Слово встало.
І слово правди понесли
По всій невольничій земли
Твої апостоли сьвятиї.

III.

Тогдї ж отто той син Алкид,
Та ще гетери молодиї,
Та козлоногий пяний дїд
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гарно роздяглись,
Вина сьвятого напилились,
Та й поклонили ся Приапу.
Аж гульк! іде сьвятий Петро:
Ідучи в Рим благовістити,
Зайшов у гай води напитись
І одпочити. —"Благо вам!"

Сказав апостол утомлений,
І оргію благословив.
І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове:
Любов, і правду, і добро,
Добро найкрасчее на сьвіті —
То братолюбіє. І ситий
І пяний й голий Фавн оттой,
І син Алкид твій, і гетери —
Всї, всї упали до землї
Перед сьвятим, і повели
До себе в терми на вечерю.

IV.

І в термах оргія. Горять
Чертоги пурпуром і златом,
Курять ся амфори; дївчата,
Трохи не голиї, стоять
Перед Кипридою, і в лад
Співають гимн. Приуготован
Веселий пир, і посягли
На ложах гостї. Регіт, гомін!...
Аж тут їм гостя привели
Сивобородого, і знову
Із уст апостола сьвятого
Єлеєм слово потекло.
І стихла оргія. А жриця,
Киприди, оргії царя
Поникла радістним чолом

Перед апостолом і встала,
І всї за нею повставали,
І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Алкид пішов із ними,
За тим апостолом святим,
За тим учителем благим.

А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати
Твого єдиного. Нема!
Уже й не буде! І сама,
Сама помолиш ся пенатам,
Сама вечерять сядеш в хаті, —
Ні, не вечерять, а ридать,
Себе і долю проклинать,
І спать, клянучи! І горе!
Умреш-еси на самоті,
Мов прокаженна!

V.

На хресті
Стрімглав повісили старого
Апостола Петра святого;
А неофітів в Сиракузи,
В підземний страшний узи
В кайданах одвели. І син,
Твій син Алкид, твоя дитина,
Твоя любов, твоя єдина

Утїха, радість на землї —
Гние в неволї у кайданах.
А ти прескорбна і не знаєш,
Де він конає, пропадає!
Ідеш шукать його в Сибір,
Чи теє... в Скитію... І ти,
І чи одна ти? Божа мати,
І заступи вас, і укрий!
Нема сїмї, немає хати,
Немає брата нї сестри,
Щоб незаплакані ходили,
Не катували ся в тюрмі,
Або в далекій сторонї,
В британських, ґальських леґіонах
Не муштрувались... О Нероне,
Нероне лютий! Божий суд
Правдивий, наглий серед шляху
Тебе осудить: припливуть
І прилетять зо всього сьвіту
Сьвятиї мучиники, дїти
Сьвятої волї; круг одра,
Круг смертного твого постануть
В кайданах, і — тебе простять:
Вони брати і християне,
А ти собака, людоїд,
Деспот скажений!...

VI.

Аж кишить
Невольника у Сиракузах
В льохах і тюрмах, а Медуза
В шинку з старцями пяна спить.
От-от прокинеть-ся, і потом
І кровю вашою, деспоти,
Похмільля справить.

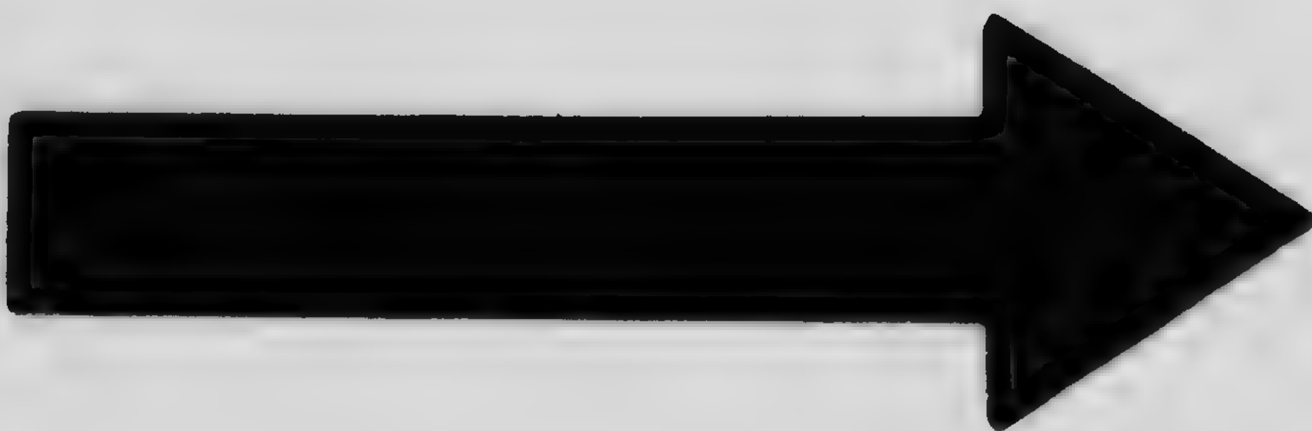
Скрізь шукала
Дитину мати: не знайшла, —
І в Сиракузи поплила,
Та там уже його в кайданах
Найшла сердешная в тюрмі.
Не допустили й подивитись!
І мусіла вона сидіти
Коло острогу, ждать і ждать,
Як Бога з неба, виглядать
Свойого сина, аж поки-то
Його в кайданах поженуть
Булькар мести

А в Римі сьвято,
Велике сьвято! Тиск народу,
Зо всього царства воєводи,
Преторияне і сенат,
Жреці і ліктори стоять
Круг Капітолія, і хором
Співають гимн і курять дим

З кадил і амфор. І з собором
Іде сам кесар; перед ним
Із бронзи литую статую
Самого кесаря несуть.

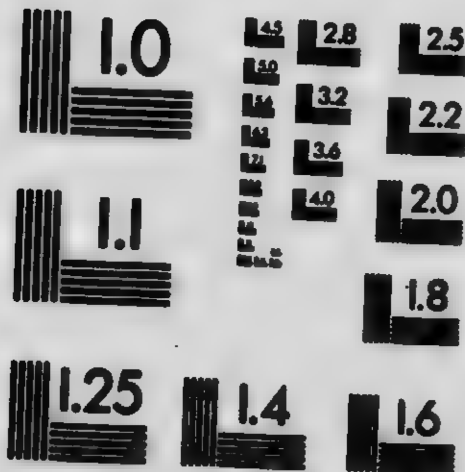
VII.

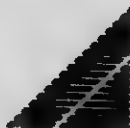
Непевне видумали сьвято
Патриції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самим ледащо вихвалять.
Так щоб вже разом доконать,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто кесаря назвать
Самим Юпітером — та й годі!
І написали воєводам
По всьому царству: так і так,
Щó кесар — бог, ще більш од бога,
І майстрові дали ковать
Із бронзи кесаря; до того,
Так нота-бене, додали,
Що бронзовий той кесар буде
І милувать. Сердешні люде,
Неначе в ірій, потягли
У Рим на прощу. Приплила
Із Сиракуз і та небога.
Благати кесаря і бога.
І чи одна ж вона благала?

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

Їх тисячі в сльозах зібралось
Зо всего царства!..
Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви сльози принесли?
Кому ви принесли з сльозами
Свою надію? І кого,
Кого благаєте, благиї,
Раби незрячиї, сліпиї?
Чи-ж камінь милує кого?
Молітесь Богові сьвятому,
Молітесь правді на землї,
А більш на землї нікому
Не поклонїтесь! Все брехня:
Царі, попи!..

VIII.

Перед Нероном,
Перед тим Юпітером новим,
Молились вчора сенатори
І всї патриції, і вчора
Лила ся божа благодать,
Коли не чином, то грошима.
Або за більшиї заслуги,
Самі благоволили дать
Свою підложницю в супруги,
Хоч і підтоптану — нічого:
Аби з-під кесаря! А в кого
Сестру благоволили взять

У свій гарем, і се нічого:
На те він бог! а ми під бога
Й себе повинні підкладать,
Не тілько сестер..
Преторяни помолились:
Преторіянам дав указ,
Щоб все, що хочуть, те й робили,
А ми помилуємо вас.
І ви плебеї-гречкосії,
І ви молили ся, — та вас
Ніхто не милує, не вміють
Вас і помилувать гаразд!

IX.

На третій день уже пустили
Молити ся за християн.
І ти приходила, молилась, —
І милосердний істукан
Звелів вести із Сиракузів
У Рим в кайданах християн.
І рада ти, і весела,
Кумирові знову
Помолилась. А кумир той,
Юпітер той новий,
Ось побач, якеє сьвято
Буде завдавати
В Колізеї! А тим часом
Іди зустрічати
Свого сина, та не дуже

Радій лиш, небого!
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого бога!

X.

А поки-що з матерями
Алкидова мати
Пішла сина зустрічати,
Сьвятих привитати
На березї. Пішла еси,
Трохи не співаєш,
Та кесаря-Юпітера
Хвалиш, вихваляєш:
"От Юпітер, так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером. А я дурна
Ходила благати
У Атини Юпітера...
Дурна, більш нічого!"
І нищечком помолилась
Кесареві-богу,
Та й пішла по-над болотом,
На Тибр поглядає·
А по Тибру із-за гаю
Байдак випливає,
Чи ґалера. На ґалері
Везуть твого сина
З християнами в кайданах;
А твоя дитина

Ще й до щогли прикована:
Не неофіт новий,
А апостол великого
Христового слова,
Слова істини... Чи чуєш?
У путах співає
Твій мученик: "Аллилуя!
Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честний собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпамїв
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає;
Преподобниї во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
Хвалять імя боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
…ють царей неситих
… залїзниї пута,
І їх славних оковами
Ручними окрутять;
І осудять неправедних
Судом своїм правим,

І во віки стане слава!"
Преподобним слава!"

XI.

А ти на березї стояла,
Неначе темная скала,
Дивилась, слухала, ридала
І "Аллилуя" подала
За матерями християнам.
Мов дзвони загули кайдани
На неофітах; а твій син,
Єдиний твій, апостол нозий,
Перехрестившись, возгласив:
"Молїтесь, братія, молїтесь
За ката лютого! Його
В своїх молитвах помянїте;
Перед гординею ж його,
Брати мої, не поклонїтесь!
Молитва Богові! А він
Нехай лютує на земли,
Нехай пророків побиває,
Нехай усїх нас розпинає!
Уже внучата зачались;
І виростуть вони колись:
Не местники внучата тиї,
Христові воїни сьвятиї.
І без огня і без ножа
Стратеги божиї воспрянуть,
І тисячі і тьми поганих

Перед сьвятими лобіжать!
Молїтесь, братія, молїтесь!"
І павши ниць перед Христом,
Закуті в пута неофіти
Молились радосно. Хвала,
Хвала вам, душі молодиї,
Хвала вам, лицарі сьвятиї,
Во віки, віки похвала!...

XII.

І в Рим ґалера приплила.
Минає тиждень. Пяний кесар.
Постригши сам себе в Зевеса.
Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рим. Перед кумира
Везуть возами ладан, миро,
Женуть гуртами християн
У Колїзей. Мов у різниції
Кров потекла. Ликує Рим...
І ґлядіятор і патриций
Обидва пяні. Кров і дим
Їх упоїв; руїну слави
Рим пропиває, тризну править
По Сціпіонах. Пий, лютуй
Мерзений старче! роскошуй
В своїх гаремах! Із-за моря.
Уже зійшла сьвятая зоря.
Не громом праведним сьвятим

Тебе заріжуть, мов собаку
Убють убухом!

XIII.

Другий день
Реве арена ; на арені
Лідійський золотий пісок
Покрив ся пурпуром червленим,
В болоті крови замісивсь;
А Сиракузських Назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третий день і їх в кайданах
Сторожа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена зьвірем заревла:
Апостол, син твій на арену,
Зареготавсь. І леопард
Псалом співаючи, ступив,
І пяний кесар, мов скажений,
Сьвятая кров. По Колізею
Ревучим громом пронеслась
Із ями вискочив, на сцену
Ступив, зирнув, — і полилась
І стихла буря...

Де-ж була,
Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого сьвятого
Не кинулась? — Бо стерегли:

Кругом в три лави обступили
Зевеса лїктори; за ним,
Твоїм Юпітером сьвятим,
Залїзну браму зачинили.
А ти остала ся одна,
Одна-однїсїнька на дворі.
І що ти зможеш? — "Горе! горе!
О горе лютее моє!
Моя ти доленько! Без його
Що я робити-му? до кого
Я прихилю ся?"... І небога
Кругом зирнула, і о мур,
О мур старою головою
Ударилась, і трупом пала
Під саму браму.

XIV.

З позорища у вечері
У терми сховав ся
Сьвятий кесар з лїкторами.
Колїзей остав ся
Без кесаря і без Римлян,
І нїби заплакав.
Сполохнувшись, сумно, сумно
Над ним ворон кракав,
Одинокий! мов гора та
На полї, чорнїє
Колїзей той серед Риму.
Тихо, тихо віє

Із Альбано, із-за Тибру
Вітер по-над Римом.
А з-за того Колїзея,
Неначе з-за диму,
Сходить місяць кругчолиций,
І мир первозданний
Спочива на лонї ночи.
Тілько ми, Адаме,
Твої чада преступнії,
Ми не спочиваєм
До самої домовини
У проспанім раю.
Гриземо ся мов собаки
За маслак смердячий;
Та ще й Бога зневажаєм —
Ледачі, ледачі!...

XV.

Трохи одпочила
Стара мати недобита;
Живущую силу
Сила ночи оживила.
Встала, походила
Коло замкнутої брами
Та щось шепотала.
Чи не кесаря сьвятого
Нишком проклинала?
А може й так... Тихесенько
До брами підкралась

Послухала, усьміхнулась
І щось прошептала —
Якесь слово... І нищечком
Коло брами сіла
Й зажурилась. Неззабаром
Брама одчинилась,
І на возах, на колісницях,
Із Колізея, із рісниці
Сьвятиї вивезли тіла,
І повезли на Тибр, тілами
Сьвятих убитих годувати
Для царського таки стола
У Тибрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась
За биту голову руками,
І тихо, мовчки за возами
Марою чорною пішла
На Тибр. Скити сіроокі,
Погоничі рабів раби,
Подумали: сестра Морока
Із пекла вийшла провожать
У пекло Римлян. Поскидали
У воду трупи та й назад
З возами Скити повертали.

А ти остала ся одна,
Одна на березі. Дивилась,
Як розстилали ся, стелились
Круги широкиї над ним,
Над сином праведним твоїм...

Дивилась, поки не осталось
Живого сліду на воді,
Іти заплакала тоді
Ти страшно, тяжко заридала,
І помолилась в перший раз
За нас Розпятому. І спас
Тебе розпятий Син Марії,
І ти слова його живиї
В живую душу приняла,
І на торжища і в чертоги
Живого істинного Бога
Ти слово правди понесла!

---

64. Сотник

I.

У Оглаві... Чи по знаку
Кому сей Оглав білохатий?
Трохи лиш! Треба росказати,
Ватагу вийшли виглядати,
А буде таж як Бориспіль,
І досі ще стоїть любенько
Рядок на вигоні тополь;
Неначе з Оглава дівчата
Ватагу вийшли виглядати.
Та й стали.

Буде вже давно —
Оттут, бувало, із-за тину
Вилась квасоля по тичині;
А з оболонками вікно
В садочок лїтом одчинялось,
І хата, бачите, була
За тином, сотникова хата.
А сотник був собі багатий,
То в його, знаєте, росло
На божій харчі, за дитину,
Чиєсь байстря. А може й так
Узяв собі старий к[redacted]
Чию сирітку за дитину,
То й доглядає в затишку,
Як квіточку, чужу дочку.
А сина (сотник був жонатий,
Та жінка ьмерла) — сина 'ддав
У бурсу в Київ об'учатись.
А сам Настусю піджидав,
Таки годованку, щоб з нею
Собі зробити ся ріднею:
Не сина з нею поєднать,
А забандюрилось старому
Самому в дурнях побувать.
А щоб не знать було нікому,
То ще й не радив ся ні з ким,
А тілько сам собі гадає;
А жіночки — лихий їх знає! —
Уже сьміяли ся над ним:

Вони сю страву носом чують.

. . . .

II.

— — —Сидить сотник
Та думку гадає;
А Настуся по садочку
Пташкою літає.
То посидить коло його,
Руку поцілує,
То усами страшенними
Сивими пустує.
Ну, звичайне як дитина,
Пестує старого.
А старому не до того:
Иншого якогось,
Гріховного пестуваньня
Старе тіло просить.
І пальцями старий сотник
Настусині коси,
Мов дві гадини великі,
Докупи сплітає;
То розплете, то круг шиї
Тричи обмотає.
А вона, моя голубка,
Нічого не знає;
Мов котеня на припічку
З старим котом грає.

Сотник.

Та одчепись, божевільна!
Дивись лишень: коси,
Мов русалка розтріпала.
А чому ти й доси
Ніколи не вплетеш кісники,
Отті, що тітка привезла?

Настя.

Як-би пустили на музики,
То я б кісники заплела,
Наділа б жовті черевики.
Червону б юпку одягла,
Заквітчала б барвінком коси.

Сотник.

Стрівай, стрівай, простоволоса!
Дурненька: де б же ти взяла
Того барвінку заквітчатись?

Настя.

А коло тину. Там такий
Поріс зелений, та хрещастий.
Та синій, сине-голубий,
Зацьвів...

Сотник.

Не будеш дівувати!

Настя.

А що-ж, умру хиба?

Сотник.

Ба ні!

А снилось в осени мені,
Тогді як щепи ми щепили,
Як приймуть ся... мені приснилось
Як приймуть ся, то в осени
То вийдеш за-між.

Настя.

Схаменись!
І щепи ваші поламаю.

Сотник.

І як барвінок зацьвіте...

Настя.

То я й барвінок позриваю.

Сотник.

А од весільля не втечеш!

Настя.

Ба ні, втечу, та й заплачу. (Плач

Сотник.

Дурна ти, Насте, як я бачу:
І посьміять ся не даси!
Хиба не бачиш? я жартую.
Та з лиха гарно потанцюєш,
А я заграю.

Настя.

Добре, тату!
(І веселенька шасть у хату.)

Сотник.

Ні, трохи треба підождати
Воно б то так, та от-що, брате,

Літа не ждуть, літа летять;
А думка проклята марою
До серця так і приросла.
— А ти вже й скрипку принесла?!
Яку-ж ми вчистимо з тобою?

Настя.

Е ні, стрівайте, цур не трать!
А то не буду й танцювать,
Поки барвінку не нарву,
Та не уквітчаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко, рве барвінок, квітвчаєть-ся і співає, Сотник налагожує скрипку.)

Сотник.

Отже одна вже й увірвалась;
Стрівай, і другу увірву.

Настя.

(Вертаєть-ся заквітчана, співаючи:)

Як-би мені крила, крила
Соколинії,
Полетіла б я за милим,
За дружиною.
Полетіла б у діброву,
У зелений гай,
Полетіла б чорноброва
За тихий Дунай!

III.

(Тим часом, як вона співає. у садочок входить молодий хлопець в соломяному брилї, в короткому синьому жупанку, в зелених шараварах. з торбиною за плечима і з нагаем.)

Петро.

З тим днем, що сьогодня,
Боже помагай!

Настя.

Тату! тату! Петро, Петро
Із Києва прийшов!

Сотник.

А, видом видати, слихом слихати! Чи по волї, чи по неволї?

Петро.

По волї, тату, та ще й богословом.

Сотник.

Ов!

Настя.

Богословом! Аж страшно!

Сотник.

Дурна, чого ти боїш ся?! (Підходить до сина, хрестить його і цїлує.) Боже тебе благослови, моя дитино! Настусю! поведи його

в покої, та нагодуй, бо він ще може й не обідав.

Петро.

Та таки й так. (Іде в сьвітлицю з Настею.)

Сотник (сам).

I дарував же мені Бог
Таке дитя, такого сина!
I богосл[redacted] уже... причина,
Причина мудрая. (Задумуєть-ся.) Чого
Чого я думаю? В попи!
А як не схоче, то на Січ —
I там не згине вражий хлопець.
Іти лишив хату. От ще річ:
Заставить треба богослова,
Щоб дома байдиків не бив,
Щоб він гуляючи навчив
Настусю заповідь, щоб знову
Не довелось дяка наймать,
Як для покійної. А знаю,
Без сього вже не повінчає
Отець Хома... Піти сказать,
А то забуду. (Іде в хату.)

IV.

Жить би, жить, хвалити Бога,
Кохати ся в дітях:
Так же ні, самому треба
Себе одурити.

Оженити ся старому
  На такій дитині!
Схамени ся, не жени ся:
    І вона загине.
І сам сивим посьміщищем
  Будеш в своїй хаті.
Будеш сам отте весільле
  По-вік проклинати;
Будеш плакать, і нікому
  Ті сльози старечі
Буде втерти. Не жени ся,
    І гич не до речи!
Диви ся: рай кругом тебе
  І діти, як квіти.
За-що ж ти їх, молоденьких,
  Думаєш убити?

Ні, старий мій чепурить ся,
  Аж бридко дивить ся,
А Настуся з богословом
  Заповіди вчить ся.
Он диві ть ся: у садочок
  Вийшли погуляти.
У-двох собі походжають,
  Мов ті голубята.
А старого нема дома,
  То їм своя воля
Награти ся. Дивіте ся:
  Там коло тополї

Стали собі, та й дивлять ся
Одно на другого.
Оттак ангели сьвятиї
Дивлять ся на Бога.
Як вони одно на друге.
І Петрусь питає:

Петро.

Чом же ти отсе, Настусю.
Справді не читаєш?

Настя.

А хиба я школяр, чи що? Не хочу, та й годі!

Петро.

Хоч одну невеличку заповідь сьогодня вивчи, хоч пяту!

Настя.

І пятої, і шостої, ніякої не хочу.

Петро.

То піп і не вінчати-ме ніколи, як не вмітимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І з тобою нехай собі… Е ні, нехай повінчає!

Петро.

Та читай же ! а то…

Настя.

А то що ти зробиш?

Петро.

Поцілую, ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш, цілуй собі, а я таки не ч
тати-му.

Петро (цілує її і промовляє).

Отсе тобі раз, отсе тобі два.

(А сотник виглядає з-за тину і входить в хату, не д
ши знаку.)

Настя (пручаєть-ся).

Годі бо вже, годі! Незабаром бать
прийде треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить з хати).

Діти! годі вже вам учить ся! Чи
час обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату.)

Сотник (сам).

Навчилась, нічого сказать!
Отсе дитина! Ні, Настусю!
Я коло тебе захожу ся
Тепер, лебедонько, не так!
Поки сто раз не поцілує,
Й читать не хоче. А, бурсак!

Собачий сину, знаєш смак!
Ось я тебе попомуштрую
Не так, як в бурсї. Помелом!
Щоб духу в хатї не було.
Великий сьвіт наш, не загинеш.
Диви ся! Пся його личина,
Отсе-то так, що богослов —
У батька краде! Добре, свате!
Які то стали люде злї!
А що то дїєть-ся у хатї?
Там знову, знать, мої малї
Читають... Треба розігнати.

V.

Оттакі батьки на сьвітї,
На-що вони дїтям?
На наругу перед Богом!
А шануйте, чтїте,
Бо то батько сивий,
Батько мудрий. Добре оттим
Сиротам щасливим,
Що не мають оттих батьків,
То й не согрішають.

Настя (вибігає заплакана з хати).
Не дає і пообідать,
В Київ проганяє.
А, Боже мій милостивий!
Що менї робити?

Помандрую.
(Дивить ся в хату, замирає вся.)
Ух, який сердитий!
Та не вдарить... А я таки
У Київ з Петрусем
Помандрую, хоч що хочеш...
Я не побою ся,
Серед ночи помандрую!...
А відьма злякає!...
Ні, не зляка. (Загляда знову.)
Сердешненький!
Книжечки складає
У торбину і бриль бере.
Прощай, моє любе,
Моє серце!.. У-вечері?
За царину? Буду,
Раньше буду! Ось на, лови!
(Кидає через тин цьвіток.)
Чуєш? дожидай ся!
(Виходить сотник.)

Настя (співає)
"Не ходи, не нуди, не залицяй ся!
Не сватай, не піду, не сподівай ся!"

Сотник.
А їй байдуже, мов не знає!
Неначе та сорока скаче.
Настусю! чом же ти не плачеш?
Адже-ж Петруся вже немає.

Настя.
Дивіте ся, яка печаль!
То і заплачте, коли жаль!

Сотник.
Мені байдуже.

Настя.
А мені
Ще байдужійше, він не мій.
А я вже заповіди знаю
Усі до одної.

Сотник.
Усі?

Настя.
Нехай хоч зараз сповідає
Отець Хома ваш голосний.

Сотник.
А повінчаємось в неділю?

Настя.
А вже-ж! Так ми ще не говіли:
Як одговіємось, тогді.

Сотник (цілує її).
Моя голубко сизокрила,
Моя ти ягідно! (Танцює і приговорює.
У горох
В чотирйох
У ночи ходила;

У-ночи,
Ходячи,
Намисто згубила.

Настя.

Та годі вже вам з тим намистом! Ішли
швидче до отця Хоми, та порадили ся. От

Сотник.

Правда, правда, моя квіточко! Побіж
я швиденько, а ти тут, моя любко, погу
собі тихенько! Та заквітчай ся! Та не
мене, бо бути має, що я остану ся і на ве
рию. (Цілує її і йде.)

Настя.

Добре, добре! Не ждати-му.
Не ждати-му, не ждати-му.
У свитину вдягати-мусь,
У намисто уберу ся,
Доганяти-му Петруся.

Обнимемось, поцілуємось, поберемо ся
рученьки, та й підем у-двох собі аж у К
Треба заквітчать ся, може в останній раз;
він казав, що у Броварях і повінчаємо с

(Квітчасть-ся і співає.)

"Ой піду я не берегом-лугом,
Зостріну ся з несуженим другом.
Здоров, здоров, несужений друже!
Любили ся ми з тобою дуже;

Любили ся, та не побрали ся,
Тілько жалю серцю набрали ся."

Отсе нагадала яку! Цур їй, яка погана! Побіжу лиш швидче. Оставайте ся здорові, мої високиї тополї і хрещастий мій барвіночку! (Виходить.)

VI.

Іде до дому у ночи
Пяненький сотник, а йдучи
Собі веселий розмовляє:
— "Нехай і наших люде знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми... хе! хе! а ми жонатї!
А ми..." — На-силу вліз у хату,
Та й лїг собі тихенько спати,
Щоб Настусю, бачте, не збудить,
Та сорому не наробить.
Уже й "Достойно" одзвонили,
Уже до-дому люде йдуть, —
Не йде Настусенька, не чуть.
На-силу сотника збудили,
Та росказали: "так і так!"
Перехрестив ся неборак,
Коня найкрасчого сїдлає
І скаче в Київ. В Броварях,
Уже повінчана, гуляє
Його Настуся молода.

Вернув ся сотник мій до-дому,
Три дні, три ночи не вставав,
Нікому й слова не сказав
І не пожалувавсь нікому.

. . . .

. . . .

Турбуєсь-ся, заробляє
А того не знає,
Що на старість одуріє
І все занехаїть.
Оттак тепер і з сотником,
З дурним моїм сталось:
Розігнав дітей по сьвіту,
А добро осталось. —
Немає з ким поділити.
Довелось самому
Розкидати, розточити,
І добра нікому
Не зробити ні на шеляг,
І притчею стати
Добрим людям, і охати
У холодній хаті
Під кожухом; і нікому
Хату затопити
І вимести: по сьмітнику
Ходити, пудити, —
Поки пугач над стріхою
В вікно не завиє,
А наймичка холодного

Трупу не накрие
Кожушиною старою,
А ключ од комори
Із-за пояса украде.

Оттаке-то горе
Із сотником отсе сталось:
Не минуло году,
Як Настусеньки не стало,
А вже на городу,
Не остало ся нічого, —
Свині та телята
Уже бродять. А барвінок,
Барвінок хрещатий,
Притоптаний коло тину,
Засихає, вяне.
А сам сотник у кожусї,
Одутлий, поганий,
Коло клуні походжає.
І стоги невкриті,
І покої немазані,
І сволок немитий,
І челяди нема дома,
Й худоби немає...
А наймичка задріпана,
Та й та поминає
Старим паном. Так і треба:
Не розганяй діток,
Сивий дурню!

Недовго жив
На свій заробіток
Пяний сотник. Ще минуло
Літо коло сьвіта,
А в осени на улиці
Сотника убито;
А може умер неборака,
Од шинкарки йдучи.
Байдуже кому питати!
Забрали й онучі
Добрі люде, а самого
Гарно поховали
У леваді, і хрестика
Над ним не вкопали.
Аж жаль його: був багатий,
І рідня і діти
Згнили, повалялись;
Єсть у його, а нікому
Хрест постановити!
Умер сотник, і покої
Все пропало, погинуло.
Тілько і осталось,
Що тополі на вигоні
Стоять, мов дівчата
Вийшли з Оглава, ватагу
З поля виглядати.

[1850.]

65. Титарівна

I.

Давно се діялось колись:
Ще як борці у нас ходили
По селах, та дівчат дурили,
З громадки кпили, хлопців били,
Та верховодили в селї,
Як ті гусари на "постої";
Ще за гетьманщини сьвятої —
Давно се діялось колись.

У неділю на селї,
У оранді, на столї
Сиділи лїрники, та грали
По шелягу за танець.
Кругом аж курява вставала:
Дївчата танцювали
І парубки. — "Уже й кінець!
А нуте иншу!" — Та й се добра!"
І знову лїри заревли,
І знов дївчата, мов сороки,
А парубки, узявшись в боки,
Навприсядки пішли...

Найкрасчий парубок Микита
Стоїть на лаві в сірій свитї.
Найкрасчий хлопець, та байстрюк,
Байстрюк собі, та ще й убогий.

Так нікому не до його!
Стоїть собі, як той ...
Плечима стелю підпирає,
Та дивить ся і замирає
На титарівну. А та в квітах,
Мов намальована, стоїть
Сама собі, і на Микиту
Неначе глянула. Горить,
Горить Микита в сірій свиті!
Шеляга виймає
І за того остатнього
Музику наймає,
І нерівню титарівну
У танець витає.
— "Одчепи ся, пройдисьвіте!"
І зареготалась
Титарівна: "Хиба тобі
Наймичок не стало?"
Насміялась титарівна
З бідного Микити,
Насьміяла ся при людях,
Що він в сірій свиті.
Буде тобі, титарівно!
Заплачеш, небого,
За ті сьміхи!

II.

Де-ж Микита? . .
В далеку дорогу

Пішов собі... З того часу
Не чуть його стало.
З того часу титарівні
Щось такее сталось...

До-дому плачучи прийшла,
I спати плачучи лягла,
I не вечеряла, не спала:
Яка лягла, така і встала,
Мов удуріла. Що робить?
Сама не знае. А Микита,
Неначе сич, у сірій свиті
Перед очима все стоїть:
Мара та й годі! Титарівно,
В недобрий час з того нерівні
Ти сьміялась! Стало жаль
Тобі його... Нудьга, печаль
I сором душу оступили,
I ти заплакала. Чого?
Того, що тяжко полюбила
Микиту бідного того!

Диво дивнее на сьвіті
З тим серцем буває:
У-вечері цурается-ся,
В-ранці забажає,
Та так тяжко забажає,
Що хоч на край сьвіта
Шукать піде. Оттак тепер
Не знає, де дїтись,

Титарівна. Хоч у воду,
Аби до Микити!...
Стережітесь, дівчаточка,
Сьміятись з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Що тій титарівні!

Як та билина засихала,
А батько-мати турбувались;
На прощу в Київ повезли,
І все-таки не помогли.
Втоптала стежку на могилу,
І стежка стала заростать,
Бо вже нездужає і встать.
Так от що сьміхи наробили!

III.

А він канув, провалив ся;
Його вже й забули,
Чи й був коли. Год за годом,
Три годи минули.
На четвертий год в неділю,
У оренді на селі,
На широкому столі
Сліпі лїрники сиділи;
По шелягу брали
І ту саму грали,
Що і позаторік. Дівчата

Так само дрібно танцювали,
Як і позаторік.

Завзятий,
У синій шапці, у жупані,
В червоних, як калина, штанях,
Навприсядки вліта козак,
Та ще й приспівує оттак:

"Та спасибіг батькові,
Та спасибіг матери,
Що нас добули!
Жито розсипали
В ночи на печи!"

— "Горілки! меду! Де отаман,
Громада, сотський? Препогане,
Мерзене, мерзле парубоцтво!
Ходїте бить ся, чи бороть ся!
Бо я борець."

Громадою годили
Не неділю,
Не дві, не три і не чотири,
Як тїй болячцї, як тїй хирі,
Тому борцеві. Вередує,
Як той панич. І де взялось
Таке хиренне! Все село
Проклятого не нагодує;
А він собі гуляє, пє,
Та хлопцям жалю завдає

Тими дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже й не бореть-ся ні з ким,
А так собі гуляє,
Та вечорами у садочок
До титаря вчащає.
А титарівна зострічає,
Присплівує, примовляє:

"Чи не той се Микита,
Що з вильотами свита?..."

IV.

Той, се той, що на селї
Ти насьміяла ся колись;
А тепер сама до його
У садочок ходиш,
Сама йому, байстрюкові,
Як панові годиш.
Не день, не два, титарівна
В садочок ходила;
Микитї годила.
Догодилась титарівна
До самого краю,
І не счулась...

Днї минули,
Місяцї минають;

Мина літо, мина осінь;
Мина семий місяць, осьмий,
Уже й девятий настає, —
Настане горенько твоє!

У титаря у садочку,
У яру, криниця
Під вербою. До криниці
Не води напить ся
Ледве ходить титарівна,
Трохи пожурить ся,
Поплакати, погадати:
Як їй дітись од сорому,
Де їй заховатись.
Раз у вечері, зимою,
У одній свитині,
Іде боса титарівна
І несе дитину.
То підійде до криниці,
То знов одступає,
А з калини, мов гадина,
Байстрюк виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла. А Микита
Виліз із калини,
Та й укинув у криницю,
Неначе щеня те.

А сам пішов, співаючи,
Сотському сказати,
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

V.

У неділеньку раненько
Збирали ся громадонька,
Та криницю виливали,
Та дитя тее шукали.

Найшли, найшли твого сина,
Титарівно, в баговиньні!
Ой узяли безталанну,
Закували у кайдани,
Сповідали, причащали,
Батька, матір нарікали,
Громадою осудили
І живую положили
В домовину, й сина з нею,
Та й засипали землею.
Стовп високий мурували;
Щоб про неї люде знали,
Дітей своїх научали;
Щоб навчили ся дівчата,
Коли не вчить батько, мати.

Борця того в селї не стало.
А люде в Польщі зострічали

Якогось панича; питав:
— "Чи жива, каже, титарівна,
Чи насьміеть-ся з нерівні?"
Отто він самий! Покарав
Його Господь за гріх великий —
Не смертію: він буде жить,
І сатаною-чоловіком
Він буде по сьвіту ходить,
І вас, дївчаточка, дурить
Во віки.

[1850.]

---

66. Царі

Старенька сестро Аполлона!
Як-би ви часом, хоч на час,
Придибали таки до нас,
Та, як бувало во дні они,
Возвисили б свій божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходили ся б обоє
Царів або що воспівать!
Бо, як по правді вам сказать,
То дуже вже й менї самому
Обридли тиї музики,
Та паничі, та покритки:
Хотїло ся б зігнать оскому
На коронованих главах,

На тих помазанниках божих.
Так що-ж? не втну! А як поможеш,
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і патрають, то може б
І ми б подержали в руках
Сівято-помазану чуприну.
Покиньте ж свій сьвятий Парнас,
Придибайте хоч на годину,
Та хоч старенький божий глас
Возвисьте, дядяно! Та ладом,
Та добрим складом, хоч на час,
Хоч на годиночку у нас
Ту вінценосную громаду
Покажем з-переду і з-заду
Незрячим людям. В добрий час
Заходимось, моя порадо!

I.

Не видно нікого в Ієрусалимі,
Врата на запорі, неначе чума
В Давидовім граді, Господом хранимім,
Засіла на стогнах. Ні, чуми нема!
А гірша, лихая та люта година
Покрила Ізраіль: царева война!
Цареві князі, і всі сили,
І отроки, і весь народ,
Замкнувши в городі кивот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили

Маленьких дїточок своїх;
А в городї младиї вдови
В своїх сьвітлицях, чорноброві,
Запершись плачуть, на малих
Дїтей взираючи. Пророка,
Свого неситого царя,
Кленуть Давида сподаря.
А він собі, узявшись в боки,
По кровлї кедрових палат
В червленій ризї похожає,
Та, мов котюга, позирає
На село, на зелений сад
Сусїди Гурія. А в садї,
В своїм веселім вертоградї,
Вирсавія купала ся,
Мов у раї Єва,
Подружіє Гурієво,
Рабиня царева;
Купала ся собі з Богом,
Лоно біле мила,
І царя свого сьвятого
У дурнї пошила.

На дворі вже смеркло, і тьмою повитий
Дрімає, сумує Ієрусалим.
В кедрових палатах, мов несамовитий,
Давид похожає, і — о цар неситий! —
Сам собі говорить: "Я... Ми повелим!...
Я цар над божиїм народом,
І сам я — Бог в моїй земли,

Я все, я все!...” А трохи з-годом
Раби вечерю принесли
І кінву доброго сикеру.
І цар сказав, щоб на вечерю
Раби рабиню привели,
Твою Вирсавію. Нівроку
До божого царя-пророка
Сама Вирсавія прийшла,
І повечеряла, й сикеру
З пророком випила, й пішла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем. І Гурій спав;
Йому, сердешному, й не снилось,
Що дома нищечком робилось,
Що з дому цар його украв
Не золото, не сребро,
А лучшее його добро,
Його Вирсавію украв.
А щоб не знав він тії шкоди,
То цар убив його, та й годі!...
А потм цар перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафина,
І знов веселий, знову пяний
Коло рабині заходивсь.

Оттак сьвяті царі живуть!
А як же прості? Я не знаю,
І раю вам сього не знать,

Та ні у кого не питать,
Щоб не завадило, буває.

II.

Давид, сьвятий пророк і цар,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його Тимар
І син Аммон. І се не диво:
Бувають діти і в сьвятих,
Та не такі, як у простих,
А ось які: Аммон щасливий,
Вродливий первенець його,
Лежить, нездужає чогось.
Давид стенає та ридає,
Багряну ризу роздирає,
І сипле попіл на главу:
“Без тебе я не поживу
І дня единого, мій сину,
Моя найкрасчая дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!”
І йде ридаючи до сина,
Аж тюпає, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храмині своїй кедровій
Лежить, аж стогне, та лежить:
Кепкує з дурня. Аж голосить,
Аж плаче бідний, батька просить,
Щоб на Тамар сестра прийшла:

"Драгий мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Тамарі,
Щоб коржиска мені спекла,
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, востану
З одра недуга."
 В ранці рано
Тамар спекла і принесла
Опрісное братові. За руку
Аммон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжко. Ломле руки,
Ридає, плаче і рвучись
Кричить до брата: "Схаменись!
Аммоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я, я —
Сестра единая твоя!
Де дінусь я? де діну славу,
І гріх, і стид? Тебе самого
І Бог і люде проклянуть."
Не помогло таки нічого!....

 Оттак царевичі живуть,
Пустуючи на світі.
Дивітесь, людські діти!....

III.

І поживе Давид на сьвіті
Не малі літа.

Одрях старий, і покривали
Многими ризами його,
А все таки не нагрівали
Котюгу блудного свого.
От отроки й доміркувались,
Як нагрівать царя свого
(Натуру вовчу добре знали).
Та, щоб нагріть його, взяли
Царевен паче красотою,
Дївчат старому навели,
Да гріють крою молодою
Свого царя! І розійшлись,
Замкнувши двері за собою...

Облизавсь старий котюга
І розпустив слини,
І пазурі простягає
До Самонтянини;
Бо була собі на лихо
Найкрасча між ними,
Між дївчатами, мов крин той
Зельний шги долинї
Між цьвітами. Отто-ж вона
І гріла собою
Царя свого, а дївчата
Грались між собою
Голісінькі. Як там вона
Гріла, я не знаю;
Знаю тілько, що цар грів ся
І... і "не позна ю".

IV.

По двору тихо походжає
Старий веселий Рогволод.
Дружина, отроки, народ
Кругом його во златї сяють.
У князя сьвято: виглядають
Із Литви князя жениха
За рушниками до Рогнїди.

Перед богами Лель і Лад
Огонь Рогнїда розвела,
Драгим єлеєм полила
І сипала в огнище ладон.
Мов ті Валькирії круг неї
Танцюють, грають ся дївчата
І приспївують:
"Гой, гоя, гоя!
Нові покої!
Нумо лиш квітчати,
Гостей сподїватись!"

За Полоцком, неначе хмара,
Чорнїє курява. Біжать
І отроки й старі бояре
Із Литви князя зустрічать.
Сама Рогнїда з Рогволодом
Пішла з дївчатами, з народом.

Не із Литви йде князь сподіван
Ще незнаемий, давно жданий,

А із Києва, туром-буйволом,
Іде веприщем за Рогнїдою
Володимір князь со Киянами.

Прийшли, і город обступили
Владимір князь перед народом
Убив старого Рогволода,
Потя народ; княжну поя,
От' іде в волости своя,
От' іде з шумом, і растлию,
Тую Рогнїду молодую,,
І прожене ю, і княжна
Блукає по сьвіту одна, —
Нїчого з ворогом не вдїє...

Так оттакиї-то сьвятиї
Отті царі!

V.

Бодай кати їх постинали
Оттих царів, катів людських!
Морока з їми, щоб ви знали;
Мов дурень ходиш кругом їх:
Не знаєш, на яку й ступити!
Так що-ж менї тепер робити
З сими поганцями? Скажи,
Найкрасча сестро Аполлона!
Навчи, голубко! поможи
Полазить трохи коло трона!

Намистечка, як зароблю,
Тобі к великодню куплю.
Постриженемо ся ж у лакеї
Та ревностно, в новій ливреї,
Заходимось царів любить.
Шкода і олово тупить:
Бо де нема сьвятої волї,
Не буде там добра нїколи.
На що-ж себе таки дурить?
Ходїмо в селища: там люде!
А там де люде, добре буде;
Там будем жить, людей любить,
Сьвятого Господа хвалить!

[1860.]

ЗМІСТ.

ІЛЮСТРАЦІЇ

ДЕЯКІ ПОЯСНЕНЯ ДО "ГАЙДАМАКІВ".

1) "Энциклопедическій лексиконъ", том 5: Барская конфедерація, і "Гісторія крулевства польскіего" г. с. Бандтке, том 2. — 2) Вільшана або Ольшана, містечко київської губернії звенигородського повіту; між Звенигородкою і Вільшаною по старому шляху Боровиків хутір і корчма, деб то Ярема Байструк, а потім Галайда був у жида наймитом. — 3) Не-уніятів Ляхи називали схизматами. — 4)Про конфедератів так сказують люде, которі їх бачили; і не диво, бо то рола все шляхта „з гонорем", без дисціпліни; робить не хочеть-ся, а їсти треба. — 5) Анахронізм: титаря Ляхи замучили зимою, а не літом.. — 6) За гайдамаками ходив кобзар; його називали сліпим Волохом. 7) Павла Наливайка живого спалили в Варшаві; Івана Острянидю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвезли їх тіла по всій Україні. Зиновій Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові, коло Чигирина; Чарнецький, коронний гетьман, не доставши Чигрина, од злости спалив їх мертвих. — 8) Полковник Богун потопив Ляхів в Інгулї .Зиновій Богдан вирізав 40 з чим-то тисяч Ляхів над Альтою. І та ніч, в котру те трапилось, зоветься Тарасова або кровава. (Бантиш Каменський.) — 9) Так про Чигринське сьвято росказують старі люде. 10) Треті півні — сігнал. Росказують, що Залізняка [illegible], не діждавши третїх півнїв, запалив Медведівку, [illegible] меж Чигрином і Звенигородкою. — 11) Тарасова [illegible] і Варфоломіева ночи одна другої варт на стид римської тіяри. — 12) Чорний шлях виходив од Дніпра меж устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг через степи запорожські, через воєводства Київське, Подольське і Волинське — на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по йому Татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву. — 13) До Унії Козаки з Ляхами мирили ся, і як-би не езуїти, то може б і не різали ся. Єзуїт Посевин, легат папський, перший почав унїю в Українї. — 14) Кирилівка — село Звенигородського повіту. Червонець, що дав Залї-

зняк хлопцеві, і досі єсть у сина того хлопця, кот
рому був даний; я сам його бачив. — [15]) Село Бу
ща — недалеко од Кирилівки; в яру озеро і над о
ром ліс невеликий, зоветь-ся Гупалівщиною, за
що там Залізняк збивав Ляхів з дерева. Льохи,
був захований шляхетський скарб, і досі видко, ті
ко вже зруйновані. — [16]) Лисянка, містечко Зве
городського повіту над річкою Гнилим Тикичем.
зійшли ся Ґонта з Залізняком і зруйнували ста
сьвітський будинок, Богданом ніби-то будований.
[17]) Лебедин, дівочий монастир меж Чигрином і З
нигородкою. — [18]) Майданівка, село недалеко од
сянки. — [19]) Умань, город повітовий ґубернії Киї
кої. — [20]) "Кавалерія народова", так звались польс
драгуни; їх тогді було в Умані 3000, і всі були поб
гайдамаками. — [21]) В Умані Ґонта убив дітей своїх
те, що їх мати-католичка помогла езуїтам переве
їх у католики. Младанович, товариш синів Ґонти,
чив з дзвіниці, як вони умерли, і як школярів баз
янської школи потопив Ґонта в криниці. Він бо
написав об гайдамаччині, але надрукованого нема
чого. (Тогди коли Шевченко писав свої Гайдам
справді не було ще нічого надрукованого, але пізн
ще видані були памятники Младановича р. 1851 в
знани.) [22]) Зрадою взяли Ляхи Ґонту і страшно за
чили. Привезли його в кайданах у польський ла
недалеко Балти з одрізаним язиком і правою рук
Б(раніцкий)), польський ґенерал, так велів зроб
щоб він чого-небудь не сказав на його. Потім
роздягли його, як мати родила, і посадили на го
штаби заліза; потім зняли дванадцять пас з спини
ри. Ґонта повів очима і страшно глянув на Б; той
хнув рукою, — і розняли Ґонту на четверо, розве
тіло і поприбивали на середохрестних шляхах. З
зняк, почувши, що так страшно Ляхи замучили Ґо
заплакав, занедужав, та й умер; його гайдамаки п
вали в степу над Дністром та й розійшли ся. (По-п
ді невідомо, де вмер Залізняк. Єго засудили на С
але на дорозі туда дня 1. падолиста 1768. він в
боді Котельві (в харківскій ґубернії виломив с
вязниці разом з 52 товаришами. Они відобрали зб
від конвоя і втекли, але вже 19. грудня Залізняка
єго товаришів знов спіймали.) — [23]) Злодій, ро
ник, або гайдамака — такими остали ся гайдамак
Коліївщині. Такими їх знають і досі.

лопця, кото-
Село Буди-
ро і над озе-
нною, за те,
Льохи, де
видко, тіль-
течко Звени-
Гикичем. Тут
вали старо-
удований. —
рином і Зве-
алеко од Лі-
ерії Київсь-
нись польські
були побиті
ітей своїх за
ам перевести
ів Ґонти, ба-
олярів базилі-
ї. Він богато
ього нема ні-
ї Гайдамаки,
о, але пізній-
р. 1851 в По-
трашно заму-
ьський лаґер
равою рукою;
елів зробить,
Потім кати
или на горячі
з спини шку-
на Б; той ма-
еро, розвезли
шляхах. Залі-
мучили Ґонту,
йдамаки похо-
ся. (По-прав-
или на Сибір,
8. він в Сло-
виломив ся з
обрали зброю
Залізняка і 36
лодій, розбій-
гайдамаки по